

T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DÖVİZ KURU POLİTİKALARININ ÜRETİME
ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

AZİZA MAHMASAHATOVA

2501171300

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. HALİL TUNALI

İSTANBUL, 2020

ÖZ

DÖVİZ KURU POLİTİKALARININ ÜRETİME ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Aziza MAHMASAHATOVA

Döviz kurunun ulusal üretim üzerindeki etkisi, mevcut ekonomik duruma bağlı olarak unsurları sürekli değişen karmaşık bir mekanizmadır. Bu tür etkiyi belirleyen faktörleri inceleyerek, doğrudan ve dolaylı etkilerin yoğunluğundaki değişimleri dikkate almak gerekmektedir. Bu çalışmada reel döviz kurlarındaki gelişmelerin üretim üzerinde yarattığı etkiler Türkiye örneğinde analiz edilmeye çalışılmıştır. Türkiye’de farklı amaçlarla ulusal paranın yabancı paralar karşısında aşırı değerli tutulması ekonomide önemli etkilere yol açmıştır. 2001 yılında esnek kur sistemine geçilmesiyle reel döviz kurlarının yükselmesi daha belirgin bir hale gelmiş ve bu durum üretim ve dış ticaret sektöründe yapısal dönüşümlere yol açmıştır. Üretimin ve ihracatın ithalata bağımlılık oranları artarken, üretim artışlarının görece teknoloji yoğun ve ithalata bağımlılık oranlarının yüksek olduğu sektörlerde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Tezimizde Türkiye’nin dış ticaret dinamikleri incelenerek reel döviz kuru değişmesinin üretime etkisi araştırılmaktadır. Bu amaçla, ihracat, ithalat ve üretimin belirleyicilerinin teknoloji yoğunluğu, ürün yetkinliği, ithalat bağımlılığı, ihracat yönelimi, küresel değer zincirlere eklemlenme derecesi, borç dolarizasyonu gibi sektöre özgün değişkenlere de bağlı olup olmadığı ampirik olarak incelenmektedir.

Anahtar Kelime: Dış Ticaret, Döviz Kuru, Ekonomik Büyüme, İhracat, Mal ve Hizmet, Reel Döviz Kuru, Rekabet Gücü, Üretim.

ABSTRACT

PRODUCTION EFFECT OF EXCHANGE RATE POLICY: THE CASE OF TURKEY

Aziza MAHMASAHATOVA

The effect of exchange rate on national production is a complex mechanism whose elements change constantly depending on the current economic situation. By examining the factors that determine this type of effect, it is necessary to consider the changes in the intensity of the direct and indirect effects. In this study, the resulting impact on production developments in the real exchange rate in Turkey has tried to be analyzed, for example. Keeping an overvalued national currency against foreign currencies for different purposes in Turkey has led to a significant impact on the economy. With the transition to the flexible exchange rate system in 2001, the increase in real exchange rates became more evident and this situation led to structural transformations in the production and foreign trade sector. While the import dependency ratios of production and exports are increasing, it has been determined that the increases in production take place in relatively technology-intensive sectors with high import dependency. Our thesis examining the dynamics of foreign trade production of Turkey is to evaluate the effects of the real exchange rate change. For this purpose, it is examined empirically whether the determinants of exports, imports and production are also dependent on industry-specific variables such as technology intensity, product competence, import dependence, export orientation, degree of integration into global value chains, and debt dollarization.

Keywords: Competitiveness, Economic Growth, Exchange Rate, Export, Foreign Trade, Good and Services, Real Exchange Rate, Production.

ÖNSÖZ

Çalışmanın hazırlanma aşamasında bilgisini, tecrübesini ve değerli zamanını esirgemeyerek bana yardımcı olan değerli tez danışman hocam Prof. Dr. Halil TUNALI'ya içten teşekkürlerimi sunmaktayım. Ayrıca bu süre zarfında desteklerini esirgemeyen aileme, arkadaşlarıma teşekkür etmekteyim.

İstanbul, 2020

Aziza MAHMASAHATOVA

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÖVİZ KURU

1.1. Döviz Kuru Teorisinin Gelişimi	3
1.2. Ekonomik Kategori Olarak Döviz Kuru Kavramı.....	7
1.3. Satın Alma Gücü ve Faiz Oranı Parite Teorileri	12
1.4. Döviz Kuru Teorisini Analizi (IS-LM Modeli).....	16
1.5. Reel Döviz Kuru.....	20
1.6. Döviz Kuru Rejimi Seçimi	21
1.7. Döviz Kuru Seçimi Sorunu	22
1.8. Makroekonomik Düzenleme Ölçümler Sisteminde Döviz Kuru Politikasının Rolü	27
1.9.Modern Ekonomik Şartlarda Döviz Kurunun Regülasyonu	34
1.10. Makroekonomik İstikrar Aracı Olarak Döviz Kuru	37
1.11. Döviz ve Enflasyon Arasındaki İlişki.....	41

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÜRETİM

2.1. Üretim Kavramı ve Süreç Özellikleri.....	44
2.2. Üretim Faktörlerinin Gelişimi ve Etkileşimi	45
2.3. Modern Şartlarda Üretim Teorisinin Değerlendirilmesi	49
2.4. Teknolojik Gelişimin Üretim Süreci Üzerindeki Etkisi	52
2.5. Üretim Verimliliğinin Gelişimi	53
2.6. Modern Ekonomide Mal Üretimi ve Hizmet Sektörü	57
2.7. Üretimin Piyasa Ekonomisine Entegrasyonunun Gelişimi	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DÖVİZ KURU POLİTİKALARININ ÜRETİME ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

3.1. İç Dengeyi Yeniden Sağlama İhtiyacı.....	64
3.2. Döviz Kuru ve Ekonominin Rekabet Gücü: İhracatın Dinamikleri ve Yapısı Üzerindeki Etkisi	66
3.3. İhracat Odaklı İşletmelerin Üretim Faaliyetinin planlaması İçin Bir Araç Olarak Döviz Kuru	72
3.4. İhracat Büyüme Stratejisi	74
3.5. Türkiye'nin İhracat Politikası ve Ekonomisi.....	80
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA	104

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Sabit ve Esnek Döviz Kurunun Avantaj ve Dezavantajları	9
Tablo 2. Cari Hesap Bakiyesi Verileri 2000-2007 (milyar ABD doları)	39
Tablo 3. Gelişmiş Ülkeler Döviz Kuru Dinamikleri 2000-2007.....	40
Tablo 4. Ülkelere göre yıllık ihracat (en çok ihracat yapılan 20 ülke) (ABD doları).....	79
Tablo 5. GSYH, iktisadi faaliyet kollarına göre pay oranı, 1998-2017	83
Tablo 6. Türkiye'nin Dış Ticaret Hadleri, ABD doları cinsinden (2010=100).....	88
Tablo 7. Ülke gruplarına göre yıllık ihracat, toplam içindeki payı (%)	92
Tablo 8. Türkiye İçin Nominal Döviz Kuru ve Dış Ticaret Dengesi Verileri.....	94

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Rekabetçiliğin Gösterge ve Faktörleri	69
Şekil 2. Devalüasyonun Pozitif ve Negatif Etkileri	74
Şekil 3. Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (ISIC, Rev.3) Göre İhracat	90
Şekil 4. Türkiye’de Sepet Kur ve Dış Ticaret Arasındaki İlişki	91
Şekil 5. Türkiye’de Sepet Kur, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki.....	93

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletler
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
FED	: ABD Merkez Bankaları Sistemi
G-7	: Yediler Grubu (Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Birleşik Krallık, ABD)
G-10	: Onlar Grubu (ABD, Belçika, Birleşik Krallık, Fransa, Hollanda, İsviçre, İtalya, Japonya, Kanada)
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
İMF	: Uluslararası Para Fonu
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
RCA	: Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi

GİRİŞ

Büyüyen ekonomik yaşamın küreselleşmesi, entegrasyon süreçlerinin derinleşmesi, ulusal ekonomilerin birbirine daha da yakınlaşması ve bağımlılığı bugün dünya ekonomisinin gelişmesinde en önemli faktörlerdir. Bu şartlar altında döviz kurunun ülkenin ekonomik politikasının bir aracı olarak rolü artmaktadır. Devlet kur seviyesi ve dinamikleri üzerindeki etkileriyle temel makroekonomik sorunları çözmeyi hedeflemektedir. Aynı zamanda, modern açık ekonomide politika araçlarının seçimi ve genel olarak etkinliği büyük ölçüde kullanılan döviz kuru rejimine bağlıdır.

Döviz kuru ulusal ekonomik durumunun göstergelerinden biridir. Sadece ulusal para birimindeki güveni değil, aynı zamanda ülke sanayisinin gelişimini de yansıtmaktadır. Güçlü ekonomiye sahip ülke istikrarlı bir para birimi ve döviz kurunun güçlü dalgalanması ile karakterize edilir, sürekli zayıflaması ise ekonominin dengesizliğini veya zayıf gelişimini göstermektedir. Şu anda neredeyse tüm ülkelerin düzenlemelerini zorlaştıran değişken döviz kuru rejimi vardır. Bu rejimin olumlu yönlerine rağmen, birkaç dezavantajı da bulunmaktadır, örneğin döviz kurlarını tahmin etmek zordur, kuru etkileyen tüm dış faktörleri dikkate almak imkansızdır.

Tezimizde finansal piyasaların ülke ekonomisi üzerinde önemli etkisi olan döviz kurunun ana yönleri ele alınmıştır. Bu alanda finansal piyasa ile ilgili belirli tarihsel olaylar tanımlanmıştır. Türkiye’de farklı amaçlarla ulusal paranın yabancı paralar karşısında aşırı değerli tutulması ekonomide önemli etkilere yol açmıştır. 2001 yılında esnek kur sistemine geçilmesiyle reel döviz kurlarının yükselmesi daha belirgin bir hale gelmiş ve bu durum üretim ve dış ticaret sektöründe yapısal dönüşümlere yol açmıştır. Üretimin ve ihracatın ithalata bağımlılık oranları artarken, üretim artışlarının görece teknoloji yoğun ve ithalata bağımlılık oranlarının yüksek olduğu sektörlerde gerçekleştiği tespit edilmiştir. Tezimizde Türkiye’nin dış ticaret dinamikleri incelenerek reel döviz kuru değişmesinin üretime etkisi araştırılmaktadır. Bu amaçla, ihracat, ithalat ve üretimin belirleyicilerinin teknoloji yoğunluğu, ürün yetkinliği, ithalat bağımlılığı, ihracat yönelimi, küresel değer zincirlere eklemlenme

derecesi, borç dolarizasyonu gibi sektöre özgün değişkenlere de bağlı olup olmadığı ampirik olarak incelenmektedir.

Döviz kuru ülkedeki tüm ekonomik süreçler üzerinde büyük bir etkiye sahiptir, bu nedenle döviz kuru dalgalanmalarının olumsuz etkilerinin zamanında krizlerin önlenmesine yardımcı olması için öngörüsü gereklidir. Döviz kurundaki dalgalanmaların etkilerini ortadan kaldırmak için hangi faktörlerin ulusal döviz kurunu en fazla etkilediğini belirlemek ve onların yardımıyla bir tahmin oluşturmak gereklidir. Bu çalışmanın bilimsel ve pratik önemi döviz kurunu belirlemeye yönelik mevcut teorileri ve yöntemleri analiz etmenin yanı sıra, ulusal döviz kurunun ve para sisteminin dinamiklerini etkileyen faktörleri ve üretime etkisini bir bütün olarak incelemektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÖVİZ KURU

Döviz kuru, bir para biriminin diğer ülke para birimlerinde ifade ettiği fiyattır; ekonomik ilişkilerin çeşitli yönlerini ve seviyelerini etkileyen ekonomik kategoridir. Döviz kurunun politika aracı olarak kullanılması makroekonomik rolünün önemli olmasından kaynaklanmaktadır, çünkü birçok ekonomik gösterge döviz kurunun seviyesine ve dinamiğine bağlıdır. Döviz kurundaki değişimin ithal edilen malların ulusal para birimindeki fiyatlarının değişmesinin, yerel fiyatların seviyesi üzerinde hızlı etkisi vardır. Bu etki ithal edilen nihai mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki doğrudan değişikliklerin yanı sıra, üretim maliyetleri ithal edilen bileşenlerin maliyetlerini içermektedir.¹ Sabit döviz kuru rejimine göre devalüasyona bağlı fiyatların yükselmesi toplam talebin artmasıyla, döviz kurunun fiyatlar üzerindeki etkisini artıran, ücret oranlarındaki değişikliklere yol açmaktadır. İç fiyatlardaki ve ücretlerdeki değişiklikler genellikle bir süre sonra üretim maliyetleri değişmeye başladığından, fiyatlar ve ücretlerdeki ikincil bir artışın etkisine neden olmaktadır.

1.1. Döviz kuru teorisinin gelişimi

Ekonomik teorilerinin evrimi birkaç yüzyıl boyunca gerçekleşmektedir ve döviz kurlarının oluşumunu ve düzenlenmesini açıklayan çok sayıda model vardır. Döviz kurunun oluşmasına ilişkin bazı sorular, metal ve kâğıt para dolaşım koşulları fizyokrat ve tüccarların yaptığı çalışmalarda ele alınmaktadır. Değerli metalik paranın oranlarını etkileyen faktörlerin ilk ayrıntılı analizi, D. Hume ve Montesquieu eserlerinde bulunmaktadır. Klasik iktisat teorisine göre, paranın değeri ve buna bağlı olarak mal fiyatlarının seviyesi, altın ve gümüş para miktarındaki değişimlerle açıklanmaktadır: dolaşımdaki para ne kadar yüksekse, fiyatlar o kadar yüksektir ya da söz konusu durumun tam tersi geçerlidir. Sonuç olarak, yüksek kaliteli metal para arasındaki oran olarak döviz kuru, söz konusu ülkelerde hem para arzı hem de fiyatlar tarafından belirlenmektedir. Örneğin, Montesquieu kur oranını, belirli bir

¹ Charles Enoch, Anne-Marie Gulde, “Are Currency Boards A Cure for All Monetary Problems?”, **Finance and Development**, S 35/4, Washington 1998, s. 40-43.

ülke parasının değeri olarak ve başka bir ülkenin parasında ifade edilen “nispi değer” olarak tanımlamıştır. Ödemeler dengesinin kur oranının oluşumunda bir faktör olduğunu ve kur oranını ilk defa para piyasasında olan ülkelere belirleme konusunda belirleyici rol üstlendiği vurgulamıştır.²

Klasiklerin çalışmalarındaki asıl sorun, metal ve kâğıt para oranını etkileyen faktörleri, bu nedenle altın-gümüş akışını ve ödemeler dengesini belirlemektir. O zamanlar para sisteminin temeli, paranın tüm işlevlerini yerine getiren ve dış ekonomik ilişkilerin, ödemeler dengesinin, para dolaşımının bir nevi kendiliğinden düzenleyici olan altındır. Kur dalgalanmaları, para biriminin altını veya değerli metalin ulusal para birimi cinsinden piyasa değeri ile belirlenen para paritesindeki döviz kuru sapmalarının sınırlarını temsil eden “altın noktalar” içinde meydana gelmiştir.³ Nicel olarak, “altın noktalar” kargo taşımacılığı, paketleme, sigorta vb. gibi göstergelere dayanarak hesaplanmıştır. Kredi ticaretinin gelişmesiyle birlikte dış ticarete borç verme şeklini temsil eden döviz bonusu, altının gerçek dolaşımının yerini almaya başladı. Bu bağlamda döviz kuru, döviz cinsinden değerli kâğıt bedeli olarak geçmiştir. Kâğıt para dolaşımdaki altını temsil etmiştir. Döviz kurunun kâğıt para ve banknotlarla oluşumu, metalik para ile aynıdır. Dünya pazarında banknot veya kâğıt para almaya hak kazanan değerli kâğıt ve belgeler gerçek dolaşımda altın kadar tutmuştur.

Ulusal para birimi, para sisteminin ve her ülke ekonomisinin ana unsurudur. Uluslararası ekonomik ilişkilerin gelişmesiyle birlikte, para sisteminde döviz kuru önemli rol üstlenmektedir, çünkü uluslararası ticaret için farklı ülkelerin para birimlerinin değer oranının ve ulusal ekonomilerin karşılaştırılmasının ölçülmesi gerekmektedir. Döviz kurunun ana işlevleri aşağıdaki gibidir:

- Uluslararası ticarete, mallar ve hizmetler ülkeler arasında satılıp alınmaktadır, bu da ulusal para birimlerinin değişimini içermektedir. Dolayısıyla, mal ve hizmet, sermaye ve kredilerin hareketinde alım satım

² Charles Montesquieu, **The Spirit of Laws**, B 1, NY 1979, s. 374.

³ Montesquieu, a.g.e., s. 380.

yaparken karşılıklı döviz alışverişi için bir para biriminin değerinin diğerine oranını belirleme ihtiyacı bulunmaktadır;

- Döviz kuru, farklı ülkelerin fiyatlarını karşılaştırmanın yanı sıra dünya pazarlarının gelişimini karşılaştırmanın bir göstergesi olarak hizmet vermektedir;
- Döviz kuru firma ve bankaların döviz hesapları cinsinden periyodik olarak yeniden değerlendirilmesine yardımcı olmaktadır.

Uluslararası sermaye değişimi, mal ve hizmetlerin sürekli hareket süreçleri, bilimsel ve teknik ilerleme, uluslararası işbölümün derinleşmesi ve sonuç olarak bir dünya pazarının oluşması, ülkeler arasında tek bir döviz kurumu organizasyonu oluşturulmasını gerektirmiştir. Uluslararası ekonomik ilişkilerin ve finansal küreselleşmenin etkileri geri dönüşü olmayan süreçleri nihayetinde, dünya ekonomik ilişkilerinin mevcut gereksinimlerini karşılayan tek bir para birimi alanı, ekonomik ve finansal ülke merkezleri arasındaki güç dengesini karşılayabilecek uluslararası bir parasal sistemin oluşmasına yol açtı. Tarihsel olarak ulusal para birimi sistemlerinin ilk kez oluşmasına rağmen, dünya para birimi sistemleri bir öncekinin işleyişinin temel ilkelerini belirlenmiştir. Ulusal olanlardan farklı olarak dünya parasal sistemi, döviz küreselleşmesine ve üretim sürecinin “uluslararasılaşmasına” katılan ülkelerin gereksinimlerini karşılamıştır. Bu nedenle para sistemi dünyada merkezi bir konuma sahip ülkelerin çıkarlarına yakından bağlanmıştır.⁴

Küresel para sistemi yeniden üretim süreçlerinin gelişmesinde önemli rol oynayarak, küreselleşmeye ve ülkelerin küresel finansal alan entegrasyonuna eşlik etmekte yardımcı olmaktadır. Dahası, küresel para sistemi, katılımcılarının gereksinimlerini ve çıkarlarını karşılamaktadır. Dünyadaki para sisteminin mevcut durumu, reforma ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Döviz kurunun ulusal ekonomiler üzerinde önemli etkisi bulunuyor. Genel olarak, küresel düzenin çeşitli konularından bir veya başka ulusal ekonomi üzerindeki dış etkiler, tek bir ekonomik sistemin

⁴ The International Bank for Reconstruction and Development, **The World Bank**, 2006, s 259.

<http://documents.shihang.org/curated/zh/696921468146400381/pdf/370110REVISED0101OFFICIAL0USE0ONLY1.pdf> (19.03.2019).

yeniden üretim sürecinin temelini baltalanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle, modern koşullardaki araştırmalar ulusal ekonominin gelişmesi için en uygun yön arayışına taşınmaktadır.⁵

Parasalcı model esnek fiyatlara sahip kanonik biçiminde ilk varsayımlarda aşağıdaki pozisyonlara dayanmaktadır: açık faiz oranı paritesi hipotezi, parasal kantitatif teori, satın alma gücü paritesi, Fisher'ın nominal ve reel faiz oranlarıyla ilgili denklemi rasyonel beklentiler hipotezi, verimli pazar hipotezi. Paranın miktar teorisi, ekonomik parametrelerin değerlendirilmesinde dolaşımdaki para miktarının belirleyici değerini göstermektedir. Fisher denklemi, reel faiz oranlarının enflasyona göre düzeltilmiş nominal değerlere bağımlılığını yansıtmaktadır. Açık faiz oranı paritesi hipotezinde, uluslararası piyasadaki risksiz dengede, iki ülke arasındaki nominal faiz oranlarındaki fark, ilgili dönem için nominal döviz kurundaki beklenen değişim oranı ile dengelenmektedir. Rasyonel beklentiler hipotezine göre, ekonomik ajanlar tüm bilgileri kullanarak sistematik hatalar hesaplanmaktadır.⁶

Sabit fiyatlarla parasal modeller pratikte malların fiyatları, özellikle kısa vadede son derece katıdır. Eğer malların fiyatları tamamen esnek olsaydı ve para arzındaki gibi aniden değişseydi, reel para arzının aynı kalması ve döviz kurunun da yeni uzun vadeli dengeye yükselmesi nedeniyle faiz değişmeyecektir. Döviz kurunu belirlemeye yönelik Keynesyen yaklaşım açık ekonominin yeni makroekonomik teorisinde uygulanan yeni Keynesyen paradigmaya dayanmaktadır. Başlıca ön şartları ekonomik ajanların rasyonel beklentileri, mal piyasasında tekelleri rekabet, nominal fiyat ve ücret katılığı, tüketici para biriminde fiyatlandırma, alternatif tüketici tercihleri spesifikasyonu finansal piyasaların kusurlarıdır.

M. Castells küresel eğilimlere dayanan para politikası, döviz kurları, faiz oranları ve teknolojik yenilikler gibi önemli araçlara dikkat çekmiştir. Ulusal hükümetler makroekonomik düzenlemeleri yerine getirirken, rezerv para oranındaki (ABD Doları ve Euro) dalgalanmaları dikkate almak zorunda kalmışlar. Bu süreç

⁵ Ayhan Kose, Eswar Prasad, Kenneth Rogoff, "Financial Globalization: A Reappraisal", **IMF Working Paper**, S 06/189, Washington 2006, s. 41-42.

⁶ Michael Klein, Jay Shambaugh, **Exchange Rate Regimes in the Modern Era**, B 1, Cambridge 2010, s. 14-19.

küresel bir oyuncu tarafından kontrol edilen piyasada devam etmektedir, örneğin ABD. Böylece, küresel koordinasyon döviz kurları gibi kontrol edici parametre ile gerçekleşmektedir.⁷

1.2. Ekonomik kategori olarak döviz kuru kavramı

Döviz kurunun niteliğini ekonomik kategori olarak belirlerken, bazı ekonomistler bunu bir değer kategorisi, diğerleri ise teknik araç veya iki para biriminin oranı olarak görmektedir. Değer kategorisi konumunda döviz kuru, bir ülkenin para biriminin veya başka bir ülkenin para biriminin uluslararası para birimlerinin cinsinden “fiyatıdır”. Döviz kurunun değerini belirlemenin temeli malların, hizmetlerin ve yatırımların ortalama ulusal fiyat seviyelerini yansıtan para birimlerinin alım gücüdür. Bu ekonomik kategori, emtia üreticileri ile dünya pazarı arasındaki üretim ilişkilerini ifade etmektedir. Maliyetin emtia üretim hacmini belirten gösterge olduğu gerçeğine dayanarak, ulusal para birimlerinin karşılaştırılmasının üretilen ve değiştirilen malların değerine dayandığı sonucuna varılmaktadır.

Döviz kurunu kullanan üreticiler ve tüketiciler malların ulusal fiyatlarını diğer ülkelerdeki fiyatlarla karşılaştırmaktadırlar. Bu karşılaştırmalara dayanarak ülkede üretiminin karlı olup olmadığı ve başka ülkenin ekonomisine yatırım yapmanın uygun olup olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Döviz kuru ülkeler arasında mal alışverişini kolaylaştırarak, herhangi bir ülke mallarını satın almak istediği ülkenin para birimi için ulusal para birimini değiştirerek yabancı mal satın almaktadır. Dolayısıyla, döviz kurlarının korelasyonu için maliyet temeli, mal ve hizmetlerin ulusal fiyatlarını yansıtan alım gücüdür ve aynı zamanda mallar için ulusal fiyatları, dünya pazarındaki fiyatlarla ülkeler arasındaki engelsiz mal alışverişi ile karşılaştırmaya yaramaktadır.

Diğer bir yaklaşım, döviz kurunun maliyet esasına sahip olmadığı, ekonomiyi ve emtia borsa uygulamalarını düzenlemek için basit, teknik olarak uygun yol olduğu

⁷ Manuel Castells, **The Information Age: Economy, Society and Culture**, B 2, Oxford 2010, s. 102.

görüşüne dayanmaktadır. Döviz kurunun tanımlarından biri, bunun “iki para birimi arasındaki döviz kuru” olduğunu göstermektedir. Örneğin, döviz kuru kavramını ve rolünü nominalist para teorisi açısından ele alırken döviz kurunun hiçbir değere dayanmadığını ve döviz paritesinin devlet tarafından kurulduğu savunulmuştur.⁸ Ayrıca ödemeler dengesinin kendi kendini düzenleme kavramı da vardır. Döviz kurunun nesnel bir maliyet esası yoktur ve paranın miktar teorisine dayanarak belirlenmektedir. Bu teoriye göre döviz kuru merkez bankası tarafından belirlenmektedir (dolaşımdaki para miktarını düzenleyen merkez bankasıdır ve fiyat dinamikleri buna bağlıdır, para birimlerinin alım gücü fiyatlar tarafından belirlenmektedir).⁹

Her şeyden önce reel döviz kuru farklı ülkelerdeki malların fiyatlarını karşılaştırmamıza izin veriyor, bu fiyatların zaman içindeki değişimini de yansıtmaktadır. İç piyasada fiyatların yükselmesi reel döviz kurunda bir artışa yol açmakta, ancak enflasyonda bir artışa neden olmaktadır. Reel döviz kuru düşerse, o zaman iç piyasadaki fiyatlar azalır, bu da ihracatta artışa neden olur, iç malların dış pazarda fiyat avantajı olacaktır. Reel döviz kurunun artması durumunda, bu ithalatta artışa neden olacak, ithal edilen mallar yerli mallardan daha ucuz olacaktır. Birde fiyatların herhangi bir para birimine değil, para birimlerinin toplamına yansıtan gerçek efektif döviz kuru ayırt edilmektedir. Gerçek efektif döviz kurunu hesaplamak için değerlendirilmekte olan ülke ile ticari ilişkileri olan ülkelerin para birimi seçilmektedir.

Döviz kurlarını belirlemek için dalgalı (esnek) ve sabit (sert) döviz kuru rejimi olmak üzere iki ana döviz kuru rejimi vardır.

⁸ Gustav Cassel, **Money and Foreign Exchange After 1914**, NY 1922, s. 137-140.

⁹ Georg Knapp, “State Theory of Money”, **Journal of Political Economy**, S 34/3, Chicago 1926, s. 404-406.

Tablo 1. Sabit ve Esnek Döviz Kurunun Avantaj ve Dezavantajları

Sabit Döviz Kuru	Sabit Döviz Kuru	Esnek Döviz Kuru	Esnek Döviz Kuru
Avantaj	Dezavantaj	Avantaj	Dezavantaj
Uzun vadeli planlama fırsatı;	Sermaye akımlarında kaçınılmaz kısıtlamalar;	Ekonomiyi ve ödemeler dengesini olumsuz dış şoklardan korumak;	Uzun vadeli tahminlerde bulunmak zordur;
İthalatçıların ithalat fiyatlarındaki artışa karşı korunması;	Ödemeler dengesini korumak ve düzenlemek için büyük rezervlere olan ihtiyaç;	Döviz kurunun oluşumunda devlet müdahalesinin en aza indirilmesi;	Kurdaki değişiklikler ihracat ve ithalatında değişikliklere yol açmaktadır;
Kararlılık ve kesinlik;	Yalıtılmış bir kredi politikası yürütememe;	Mal ve hizmet fiyatları arz-talep ile belirlenmesi;	Merkez Bankası enflasyonist politikalara müdahale zorunluluğu;

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur, (2019).

Tablo 1.'de görüldüğü üzere her iki para sisteminin artı ve eksileri olduğu açıktır. Genellikle, esnek kur oranı sistemi sanayisi gelişmekte olan ülkeler tarafından seçilmekte ve ana ihracat kalemi üretim çıktısı olmaktadır. Dünyadaki ülkelerin %34 esnek kur rejimine sahip, bunların çoğu sanayileşmiş ülkeler olup ihracatın %70 sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Döviz kurlarının oluşturulması için yukarıdaki sistem sırayla 5 ana rejime bölünmektedir¹⁰:

¹⁰ Rudiger Dornbusch, Paul Krugman, **Flexible Exchange Rate, Brooking Papers on Economic Activity**, S /3, Washington 1976, s. 540-543.

- Serbest (temiz) yüzme, döviz kurunun oluşumunun piyasa mekanizmalarının etkisi altında (arz ve talep nedeniyle) meydana geldiği bir rejimdir, merkez bankaları ise bunun üzerinde minimum etkiye sahiptir. Bu tür bir rejim mutlak rekabete yakın olan, sırasıyla serbest ve geniş erişime sahip katılımcı anlamına gelmektedir;
- “Rehberli dalgalanma”, merkez bankalarının döviz kurlarındaki keskin dalgalanmaları düzeltmek için müdahalelerde bulundukları bir döviz kuru rejimidir;
- Sabit döviz kuru, merkez bankasının döviz kurunu belirli bir seviyede döviz kurunu değiştirdiği bir rejim olduğundan, bu seviye gelecekte de korunacaktır. Merkez bankası döviz rezervini altın rezervleri ile sabit bir seviyede tutmaktadır. Döviz kuru, herhangi bir ülkenin para birimine göre veya para birimi kompozitine göre (örneğin, AB ortak para birimi Euro gibi) belirlenmektedir;
- Hedef bölgeler (para birimi koridoru), devletin döviz kurunu belirlenen sınırlar dahilinde sabitlediği bir döviz kuru rejimidir. Bu rejimde para birimi dalgalanması yalnızca belirli bir aralıkta mümkündür. Eğer döviz kuru öngörülen aralıktan saparsa, merkez bankası döviz piyasasındaki eğilimi tersine çevirmektedir;
- Karma para birimi sistemi, yukarıdaki rejimlerden herhangi birini birleştiren döviz kuru rejimidir. Karma döviz kuru sistemi örneği modern bir parasal sistem olarak görev yapabilmektedir. Bugün çoğu ülkede döviz kuru serbestçe dalgalanmaktadır.

Döviz kuru (değişken döviz kuru sisteminde) ve herhangi bir malın fiyatı arz ve talepten etkilenmektedir. Bu ekonomik kategorilerin dengesi sağlandığında döviz kuru döviz piyasasında belirlenmektedir. Döviz talebini etkileyen faktörler:

- Mal ve hizmet ithalatı ihtiyacı (devlet ithal edilen ürünlere ne kadar bağımlıysa, ithal edilen mal ve hizmetlere ödeme yapmak için o kadar fazla döviz almaktadır);

- Yurtdışında turistler tarafından harcanan para miktarı (bu ülkenin yurtdışındaki turistlerinin harcamalarının miktarı ile yabancı para talebi arasında doğrudan bir ilişki vardır);
- Yabancı finansal varlıklara talep (yabancı finansal varlıklar talebindeki artış nedeniyle, döviz talebinde ve ülkeden sermaye çıkışında bir artış vardır);
- Yurtdışında yatırım projeleri yürütmek isteyenlerin niyetleriyle bağlantılı olarak döviz talebinde bulunma;
- Döviz kuru ne kadar düşükse, talep o kadar yüksek ve döviz kuru ne kadar yüksekse, satın almak isteyen vatandaşların sayısı o kadar az olmaktadır.

Döviz arzını etkileyen faktörler:

- Belirli bir devlette ikamet etmeyen kişilerin ulusal para birimi için talebi (örneğin, belirli bir ülkeden mal ithal ederken, ihracatçı ülkenin para biriminde ödeme yapmaktadır);
- Yabancı turistlerin belirtilen eyaletteki giderleri (giderler, alıcı ülkenin ulusal para biriminde yapılmaktadır);
- Yabancı yatırımcıların ulusal para biriminde ifade edilen bu devlet varlıklarına olan talebi;
- Devletin ulusal para birimine olan talebi, ülke sakinlerinin burada yatırım projeleri yürütme niyetleri.¹¹

Döviz kuru hesaplama yöntemine göre parite ve fiili oran olarak ayrılmaktadır. Parite oranı uluslararası ticarete takas oranı olarak para birimlerinin alım gücü paritesine dayanmaktadır. Fiili döviz kuru, ülkedeki döviz kuru rejimine dayanarak belirli bir zamanda geçerli olan döviz kurudur. Dolayısıyla, döviz kurunun niteliğini ekonomik kategori olarak belirlerken bazı ekonomistler bunu bir değer kategorisi, diğerleri ise teknik araç veya basit bir döviz kuru oranı olarak görmektedir. Döviz kuru para biriminin diğerine dönüşüm oranından daha büyük öneme sahiptir, sadece farklı ülkelerin fiyatlarını karşılaştırmanıza izin vermez, aynı zamanda ulusal

¹¹ Robert A. Mundell, "The International Monetary System and the Case for a World Currency", **WSPiZ - TIGER Distinguished Lectures Series**, S 12, Warsaw 2003, s. 25-29.

ekonominin durumunu belirleyen göstergelerden biri olarak da hizmet etmektedir. Bu nedenle güçlü ekonomiye sahip ülke genellikle istikrarlı para birimi ve döviz kurunun dalgalanması ile karakterize edilirken, sürekli olarak zayıflaması ekonominin istikrarsızlığını veya zayıf kalkınmasını göstermektedir.¹²

1.3. Satın alma gücü ve faiz oranı parite teorileri

Döviz kurunu analiz etmenin birkaç yolu vardır. Bunlardan biri döviz kurunun söz konusu iki ülkede fiyat seviyelerinin oranı tarafından belirlendiği varsayımına dayanan satın alma gücü paritesi teorisidir. Bu teorinin ilk çağrışımları XVI-XVII yy İspanya'daki Salaman Okulunun ve İngiltere'de J. de Malins'in eserlerinde anılmaktadır. Daha sonra D. Ricardo ve A. Marshall çalışmalarında fikirlerini geliştirmeye başlamaktadır. Bu kavram bilim olarak 1920 yılında teoriye isim veren İsveçli ekonomist G. Cassel tarafından tanıtılmaktadır. G. Cassel'e göre, iki ülke arasındaki serbest ticaret koşulları altında, herhangi bir para biriminin alım gücü değişinceye veya ülkeler arasında serbest ticaret rejimi gözleninceye kadar değişmeyecek bir parasal kur oluşmaktadır. Satın alma gücü paritesi teorisine göre, tüm ülkelerde mal fiyatları hizalanmaktadır ve döviz kuru kullanılarak fiyat değişiklikleri belirlenmektedir.¹³

İç piyasadaki malların fiyatı dünya fiyat seviyesinin altındaysa, o zaman mallar dış pazara gönderilmektedir ve bu da dünya pazarında ürünün fiyatlarında düşüşe yol açmaktadır. Böylece, fiyatlar düzenlenmektedir. İç pazarda malların fiyatı dünyaya göre daha yüksekse, ürün ithal edilmekte ve bu da iç pazarda fiyatların düşmesine neden olmaktadır. Satın alma gücü paritesi teorisini "tek fiyat kanununa" dayanmaktadır. Tek fiyat kanunun özü, kendi aralarında işlem yapan ve aynı para biriminde ifade edilen iki ülkenin fiyatlarının aynı olması gerektiğidir. Bu kanunun, ülkeler arasında serbest ticaret (ülkeler arasında belirli bir malın satışında tahkim olmadığı) ve nakliye maliyetlerinin bulunmadığı anlamına gelmektedir.¹⁴

¹² Rupa Duttagupta, Gilda Fernandez, "Moving to a Flexible Exchange Rate How, When, and How Fast", **IMF Economic Issues**, S 38, Washington 2005, s. 2-11.

¹³ Gustav Cassel, **Money And Foreign Exchange 1914**, B 1, NY 1995, s. 102.

¹⁴ Max Schmeling, **International Economics**, Boston 1985, s 89.

Fiyatların tek fiyattan sapması durumunda, iki eğilim ortaya çıkmaktadır. Birincisi, iki ülkenin mallarının fiyatlarını tek para biriminde yeniden hesapladıktan sonra fiyatların çok farklı olduğu ortaya çıkması durumunda, mal talebinin fiyatı düşük olduğu için arbitraj olasılığı vardır. Başka ülkeden bu ürüne olan talebin artması, ülkenin para birimine olan talebin artmasını ve bunun da güçlenmesini sağlamaktadır. İkinci eğilim ise ülkedeki yerli benzer ürünler için fiyatlar düşmektedir (ürüne yerli üreticilerden gelen zayıflama talebi nedeniyle).¹⁵ Dolayısıyla bu eğilimler, döviz kuruyla ilişkili fiyatları düzenlemektedir. Göreceli fiyatlar değiştiğinde, döviz kurunda bir değişiklik olmaktadır ve tam tersi, döviz kuru değiştiğinde, fiyatlar değişmektedir. Tek fiyat kanununun aşağıdaki sınırlamaları vardır:

1) ulaşım maliyetleri, serbest ticaretin önündeki çeşitli engeller ve diğer ticari maliyetler gibi faktörler dikkate alınmaz, ancak bunlar önemlidir, çünkü malların nihai fiyatını etkilemektedir;

2) yasanın ana kriteri her iki ülkede de serbest piyasaların bulunmasıdır;

3) bu yasa dünya pazarında satılamayan hizmetler ve emlak gibi mallar için geçerli değildir, sadece mallar için geçerlidir.

Tek fiyat yasasının formülü (talep edilen ülke 1 ve ülke 2 olan bir ticaret ortağı):

$$P_i = SP_i^* ;$$

P_i - ülke 1'deki malların fiyatı, ülke 1 para biriminin cinsinden ifade edilmektedir;

P_i^* - ülke 2'deki malların fiyatı, ülke 2 para biriminin cinsinden ifade edilmektedir;

¹⁵ Michael Rosenberg, **Currency Forecasting Methods and Models for Predicting Exchange Rate Movements**, Chicago, s 26.

S —yabancı para birimi başına ulusal para birimi sayısını gösteren nominal döviz kuru¹⁶.

Satın alma gücü paritesini belirlemek için aynı formül kullanılmaktadır, ancak P değişkeni belirli bir ülkedeki tüketici sepetinin maliyetini (ülke 1), P^* - başka bir ülkedeki benzer bir sepetin maliyetini (ülke 2) yansıtmaktadır. Satın alma gücü paritesi yukarıda belirtilen varsayımların (ülkeler arasındaki serbest ticaret ve nakliye maliyetlerinin olmaması) karşılanması ve tüketici sepetinde sunulan tüm avantajların dünya pazarına iletilmesi durumunda, aynı para biriminin tüm ülkelerde aynı olması gerekmektedir (bireysel malların satışında arbitrajın olmaması, bir mal grubunun alınıp satılmadığı anlamına gelmektedir). Tek bir fiyat yasası her mal tarafından ayrı olarak uygulandığında satın alma gücü paritesi için yeterli değildir. Tek fiyat kanunu doğru bir şekilde uygulanmadığında, fiyat seviyelerinin oranı (sepetteki ortalama) alım gücü paritesinden önemli ölçüde sapmamalıdır.¹⁷ Çeşitli faktörlerin etkisiyle, tüm mal fiyatlarının tek fiyat yasasından farklı olduğunu varsayalım.

Satın alma gücü paritesi teorisinin dezavantajları:

1) ticarete aşırı basitleştirilmiş yaklaşım olması;

2) kısa vadede döviz kurlarını belirlemek için uygun değildir, politik beyanları, haberleri, şok durumlarını, ekonomik tahminleri vb. dikkate almaz. Satın alma gücü paritesi teorisi, döviz kurlarındaki değişimleri uzun vadede ortalama 4-10 yıl arası yansıtmaktadır.

Bretton Woods Anlaşması'nın iptali ve değişken döviz kuru rejimine geçişin ardından ekonomistler, döviz kuru dinamiklerini tahmin etmek için satın alma gücü paritesi teorisini kullanma olasılığını araştırmaya başlamaktadır. Bu çalışmalar sonucunda satın alma gücü paritesinin kısa vadede kullanılamayacağı sonucuna varılmaktadır; çünkü kısa vadede söylentiler ve beklentiler gibi tahmin edilmesi zor olan faktörler, psikolojik faktörler gibi döviz kurunun dinamiklerini etkilemektedir.

¹⁶ Cassel op. cit.

¹⁷ Vera Saprikina, "Tendentsii i Perspektivy Razvitiya Mirovoy Valyutnoy Sistemy", *Nauchny Vestnik*, S 3, 2016, s 16.

Satın alma gücü paritesine göre hesaplanan döviz kurları, dünya ülkelerinin ekonomik göstergelerini tek bir para biriminde (genellikle ABD Doları cinsinden) yayınlamak için çeşitli uluslararası kuruluşlar (Dünya Bankası, Eurostat) tarafından kullanılmaktadır.¹⁸ Döviz kurunun dinamiklerini kısa vadede tahmin etmek için borsa konjonktür uzmanlarının tahminlerinde uygulanmaktadır. Ancak pratikte kullanırken, birtakım problemler ortaya çıkmaktadır:

- İki ülkede fiyat seviyelerinin doğru karşılaştırılması; iki fiyat veya fiyat endeksi arasındaki basit ilişkinin pratikte uygulanması son derece zordur, ülkeler tüketim modellerinde ve malların özelliklerinde farklılık göstermektedir. Birçok ülkenin resmi istatistikleri, bir ülke içindeki enflasyon oranını ölçmeye odaklanmakta ve zaman içindeki farklı noktalardaki verilerin karşılaştırılması sorununu çözmektedir. Sonuç olarak, iki ülke için bile aynı ürün yapısına sahip iki sepet üzerinden fiyat endeksleri elde etmek son derece zordur;
- Birçok ülke fiyat seviyelerinin eşzamanlı olarak karşılaştırılma ihtiyacı. İki ülkede aynı mallarla bir sepet yapmak mümkün ise, o zaman birkaç ülke için bu süreç oldukça karmaşıktır, her ülke belirli bir mal paketi tüketmektedir. Tüketici sepetini tüm ülkelerde tüketilen mallara uyacak şekilde genişletmenin bir anlamı yoktur, çünkü bu durumda her ülkenin sakinleri içinde bulunan malların sadece küçük bir kısmını tüketecektir.¹⁹

Faiz oranlarındaki değişiklikler döviz kurlarını etkilemektedir. Daha yüksek reel faiz oranları, yatırımcılar adına belirli bir ülkenin para birimine olan talebini artırmakta, dolayısıyla döviz kuru artmaktadır. Faiz oranları düştüğünde, aksine, döviz kuru düşmektedir. Serbest sermaye akışı koşullarında yatırımcılar kendi sermayelerinin önce yabancı para birimine ve sonra da gelir elde ettiklerinde ulusal paraya çevrilmelerini göz önünde bulundurarak, en büyük geliri elde ettikleri ülkelerin varlıklarına doğrudan ve portföy yatırımları yapmak için çaba

¹⁸ Emmanuel Farhi, Pierre-Olivier Gourinchas, “Reforming the International Monetary System”, CERP, 2011, s 78.

¹⁹ Richard Meese, “Currency Fluctuations in the Post Bretton Woods Era”, **Journal of Economic Perspectives**, S 4, Pittsburg 1990, s 117-134.

göstermektedir. Bu durumda gelir döviz kurlarına bağlı olacaktır. Bu teoriye dayanarak, yabancı yatırımlar kuralı formüle edilir: ulusal para birimindeki yabancı yatırımlardan elde edilen gelir, yurtdışındaki faiz oranının toplamına (fark) ve ulusal para birimi oranındaki değer kaybına (büyüme) eşittir.

Faiz oranı paritesi teorisi aynı para biriminde ölçüldüğünde, herhangi bir para biriminde beklenen mevduat getirisinin eşit olduğu varsayımına dayanmaktadır. Yabancı para birimlerindeki potansiyel mevduat sahipleri bu varlıkları aynı derecede karlı olarak görmektedir. Faiz oranı paritesi koşulu uluslararası para piyasası denge şartıdır. Farklı ülkelerin varlıklarına yatırılan para farklı gelirler getirirse (döviz kurundaki değişimler dikkate alınarak), para daha yüksek faiz oranına sahip ülkelere aktarılacaktır. Aslında, faiz oranı paritesi pratik olmayan ilkelere dayanmaktadır. Yüksek faiz oranlarının yükseldiği ülkenin para birimine artan talep, düşük olduğu ülkenin para birimlerine göre güçlenmesini sağlamaktadır.

Piyasa ekonomisine sahip gelişmiş ülkeler için, kısa vadeli dönemi analiz göz önüne alınırsa faiz oranlarının örtülü paritesi oldukça doğru bir şekilde yerine getirilmektedir. Kısa vadede satın alma gücü paritesini kullanarak döviz kurunu ifade ve tahmin etmek mümkün değildir, döviz kurunu etkileyen şok durumlarının tahmin edilmesi son derece zordur. Döviz kurunu belirlemek için uygulamadaki faiz oranı paritesi teorisi en iyi şekilde diğer araçlarla birlikte kullanılmaktadır, çünkü gerçek hayatta dayandığı prensipler sıklıkla takip edilmemektedir. Kapalı faiz oranı paritesi gelişmiş ülkelerde uygulanmaktadır, ancak kısa vadede.

1.4. Döviz kuru teorisinin analizi (IS-LM modeli)

IS-LM modeli, para piyasası dengesindeki toplam talebi belirleyen hangi ekonomik faktörlerin ortaya çıkarmaya izin veren bir modeldir. Bu modeli kullanarak ekonomiyi analiz etmenin temel amacı mal ve para piyasalarını tek bir sistemde birleştirmektir. IS-LM modeli hem mal hem de para piyasalarında dengeyi aynı anda korumak için piyasa faiz oranları uluslararası ve gelir (Y) gibi kombinasyonun belirlenmesini mümkün kılmaktadır.

IS, mal piyasasının denge eğrisidir. Gelir denkleminin birliğini, tüketimin işlevini, yatırım ve net ihracatın eşzamanlılığını aynı anda sağlayan tüm faiz oranı ve gelir kombinasyonunu gösteren puan odağını temsil etmektedir. IS, ürün pazarında dengeyi korumak için faiz oranının (ulusal gelir seviyesi) ulusal gelir seviyesinin dinamiğine (faiz oranı) bağlı olarak nasıl değişmesi gerektiğini yansıtmaktadır. LM eğrisi para piyasasında arz ve talep dengesini yansıtmaktadır. Merkez bankası tarafından belirlenen para arzı değerindeki para talebinin işlevlerini yerine getirerek tüm ulusal gelir ve faiz oranı kombinasyonunu sabitlemektedir. LM, faiz oranının (ulusal gelir) para piyasasında dengeyi koruyabilmesi için ulusal gelirin (faiz oranı) nasıl değişmesi gerektiğini göstermektedir.²⁰

Gerçekte piyasa değişikliklerine hemen tepki vermek zordur. İlk olarak, sürekli değişen bir ekonomide yeniden hesaplanması gereken doğal çıktı hacmini belirlemek zordur. İkincisi, piyasadaki tüm olaylara ve devletin tepkisine bir süre gecikme eşlik etmektedir. Yani devlet, bir yandan, piyasalardaki istikrarsızlığı hemen anlayamaz, diğer yandan hızlı bir şekilde harekete geçemez. Piyasa, devlet müdahalesi olmadan bağımsız bir şekilde istikrarsızlıkla başa çıkma olasılığı da hep bulunmaktadır. Sabit ve değişken döviz kuru rejimleri için devlet farklı ekonomik araçlar uygulamaktadır. Devlet, ülkenin para politikasının hedeflerine (ekonomik büyüme, enflasyonla mücadele vb.) dayanarak ekonomiyi düzenlemek için nasıl ve hangi araçları kullanacağını seçmektedir.²¹

Özellikle ilgi çekici olan döviz piyasasına müdahale etmek, kilit faiz oranını değiştirmek, kamu yatırımları yapmak ve sermaye akımları üzerindeki kısıtlamaları kaldırmak veya iptal etmek de dahil olmak üzere ekonomik politika önlemlerini seçerken, uzun vadeli seviyeden reel döviz kurunun sapma derecesinin analizidir. Ulusal para birimi reel kurunun gerçek değerleri karşılık gelen uzun vadeli yörüngeyle çakışırsa, ekonominin konjonktürel dalgalanmalarını yumuşatmayı amaçlayan politika önlemleri, reel döviz kurunu dengeden uzaklaştırmaktadır ve

²⁰ Alvin Hansen, **Monetary Theory and Fiscal Policy**, Economic Handbook Edition, NY 1949, s. 158-162.

²¹ Achouak Barguelli, Ousama Ben-Salha, Mourad Zmami, "Exchange Rate Volatility and Economic Growth", **Journal of Economic Integration**, S 33/2, 2018, s 1302-1336.

olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Bu nedenle reel döviz kuru uzun vadeye denk gelmekte ise, ekonomik politikanın yapısal önlemleri düzeltilmesinde etkili olmaktadır. Yapısal tedbirler arasında ticarete konu olan ve ticarete konu olmayan mal sektörlerinde kamu yatırımındaki artış, sanayi üretiminin yapısını değiştirmeyi amaçlayan ekonomik politikalar yer almaktadır. Bu tür önlemler ulusal malların rekabet edebilirliğini kötüleştiren veya aksine ulusal para biriminin alım gücünü azaltan reel döviz kurunun uzun vadeli eğilimini düzeltme ihtiyacı durumunda kullanılmaktadır.²²

Reel döviz kurunun uzun vadeli seviyeden geçici olarak sapması durumunda kısa vadeli para ve maliye politikası önlemleri tercih edilmektedir, çünkü reel döviz kurunun temel faktörlerin oluşturduğu eğilimleri etkilemeden uzun vadeli yörüngeye dönüşünü hızlandırmayı mümkün kılmaktadır. Döviz kurundaki değişimin ülkedeki fiyat düzeyine etkisini inceleyerek iki durumu göz önünde bulundurmak gerekir. Birincisi, modern koşullarda fiyatlar çok daha fazla esnekliğe sahiptir. Sonuç olarak, döviz kurundaki değer düşüklüğü ülke içindeki fiyatlarda artışa sebep oluyorsa, o zaman döviz kurundaki artışla birlikte, fiyatlardaki düşüş yeterince açık değildir veya tamamen yoktur. İkinci olarak, ülkede yüksek bir enflasyon oranı varsa, iç fiyatlar ile döviz kurunun seviyesi arasındaki ilişki önemli ölçüde değişmektedir. Nominal döviz kurundaki değişikliğin çeşitli ödemeler dengesi kalemleri üzerinde de önemli etkisi vardır. İthalat üzerindeki etki iki yönlüdür: fiyatı yerel para biriminde ve fiziksel hacimler değişmektedir. İthalatın artması (kur arttıkça) veya azalış (kur azaldıkça) ithalat talebinin fiyat esnekliğine bağlıdır. Bu nedenle ithal edilen her tür ürün için değişiklik farklı olacaktır.²³

İthal edilen ürüne olan talebin esnekliği birkaç faktöre bağlıdır: belirli bir ürünün fiyatı için talebin esnekliği, ithalatın bu ürünün toplam tüketimindeki payı, ürünün yerli üreticilerinin fiyatına arz esnekliği. Yerli üreticiler ithal ikame sağlamaktalar ise bile, bunun hemen gerçekleşmeyeceği vurgulanmalı, üretimin

²² Philippe Jorion, “On Jump Processes in the Foreign Exchange and Stock Markets”, **The Review of Financial Studies**, S 4, Oxford 1988, s. 427-445.

²³ Joscha Beckmann, Robert Czudaj, “Effective Exchange Rates, Current Accounts and Global Imbalances”, **Ruhr Economic Papers**, S 610, 2016, s 1-40.

artması zaman almaktadır. Bu nedenle genellikle uzun vadede ithalat talebinin esnekliği kısa vadede daha yüksektir. Nominal döviz kurundaki değişim ihracatçılar tarafından alınan ulusal para birimindeki gelir miktarını da etkiler, böylece ihracat için üretim hacmindeki değişiklikler için teşvikler yaratır. Aynı zamanda, ihracatın gerçekten değişmesi için dünya pazarındaki talebin değişmesi gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında, döviz kurundaki değişimlerin ihracatın değeri ve fiziksel hacimleri üzerindeki etkisi birkaç faktöre bağlıdır: ürün için dünya pazarındaki talebin esnekliğine, ürünün dünya pazarına teslimatlarının esnekliği ve sektörün yabancı ülkelerdeki satışlara ne kadar bağlı olduğuna.²⁴

Döviz kurundaki değişim ülkenin para piyasasını da etkilemektedir. Para birimi devalüasyonu fiyat artışına neden olarak, para talebini artırır (ulusal para birimini). Döviz kurunu yeni, devalüe edilmiş seviyede tutmak ve iç para biriminin değer kazanmasını önlemek için merkez bankasının döviz piyasasına müdahale etmesi gerekmektedir. Merkez bankası döviz rezervlerini yenilerken, ekonomik varlıklardan gelen para eksikliği, ulusal para biriminin banka tarafından satılmasıyla hafifletmektedir. Döviz piyasasında bu tür müdahaleler, ulusal para birimine olan aşırı talep karşılancaya kadar devam eder. Para arzı aynı değerde yükseldiğinde, para biriminin değer düşüklüğüne uğradığı ve yerel fiyatların arttığı bir durum olacaktır. Sonuç olarak, para arzı artarken, merkez bankası döviz rezervlerini artırmakta, özel sektör ise yabancı varlıklarını azaltmaktadır.²⁵

Döviz kurundaki değişimin toplam arz ve toplam talep üzerinde önemli etkisi olsa da nicel olarak değerlendirmek oldukça zordur. Örneğin, ulusal para biriminin devalüasyonu, ihracata yönelik sanayilerde karlılığı arttırarak, ithalatla rekabet eder. Bu nedenle sektörlerde üretim hacminde bir artış beklenir. Üretimdeki artış sadece serbest kaynakları çekerek değil, aynı zamanda karlılığın göreceli olarak daha az olduğu ve üretim hacimlerinin de buna bağlı olarak azalacağı ticaret dışı sektörlerden kaynak aktarılarak sağlanır. Döviz kurundaki değişikliklerin toplam talep üzerindeki etkisinin yönü tartışılırdır. Bir yandan, devalüasyonun sonucu olarak net ihracat

²⁴ Alan Shapiro, **Multinational Financial Management**, B 10, CA 2010, s.74-80.

²⁵ Martin Flodén, “The Open Economy Revisited: The Mundell-Fleming Model and The Exchange-Rate Regime”, **Stockholm School Of Economics**, Stockholm 2010, s. 7-11.

artmakta, bu da toplam talebin artmakta olduğu anlamına geliyor. Öte yandan, devalüasyon enflasyonu teşvik etmekte ve bu nedenle (nominal faiz oranındaki artıştan dolayı) yatırımın yanı sıra gerçek tüketici harcamalarında düşüşe yol açan para arzının gerçek değerini düşürmektedir. Dolayısıyla, ulusal para biriminin devalüasyonu toplam talebin artmasına değil, yapısında değişikliklere neden olur.²⁶

1.5. Reel döviz kuru

İhracatçıların ve ithalatçıların kazanç veya zararları, dolayısıyla ödemeler dengesi ve bir bütün olarak ekonominin durumu, sadece nominal döviz kurunun dinamiğine değil, aynı zamanda enflasyon oranlarındaki değişime de bağlıdır. Bu nedenle, yerli ürünlerin dünya pazarındaki rekabet edilebilirliğindeki değişiklikleri değerlendirmek için reel döviz kurunun dinamiklerini analiz etmek gerekmektedir. Ulusal para birimi devalüasyonunun enflasyonist sonuçları olduğu için iç piyasa fiyatlarındaki artışı azaltır, çünkü reel döviz kuru nominal değerden daha az oranda değişmektedir. Bu nedenle eğer nominal döviz kuru makroekonomik politika aracı olarak kullanılmakta ise, reel ekonomik göstergeleri etkileme ihtiyacı söz konusu olduğunda reel döviz kurunda da değişiklik olması önemlidir.²⁷

Reel döviz kuru, ekonominin gelişme düzeyinin ve onun yapısının bir yansımasıdır. Döviz kurunun güçlendirilmesi, geri kalmışlıklarını azaltmayı amaçlayan “yetişen” kalkınmaya sahip ülkeler için bir süreçtir. Ulusal para biriminin döviz kurunu yapay olarak düşürmesi nedeniyle yaşanan rekabet, üretimin kalitesinde ve verimliliğinde veya nüfusun refahında bir artışa neden olmayan fiyat dökümüdür. Küresel üretim zincirlerinin modern dünyasında döviz kuru artan sayıda mal için rekabet gücü kaynağı olmaktan çıkmaktadır. Ülkenin yalnızca fiyat konusunda rekabet etme girişimleri sonucunda teknolojik gecikmelerde bir artışa yol açarak, değer düşüklüğündeki üretim artışının servet artışına eşlik etmemesi ve sürdürülemez hale gelme riski vardır. Günümüz dünyasında ülke refahının istikrarlı bir şekilde büyümesi ulusal para birimi seviyesinin ikincil öneme sahip olduğu, daha

²⁶Ray Canterbury, “Foreign Exchange, Capital Flows and Monetary Policy”, **The American Economic Review**, S 59/3, 1969, s 426-432.

²⁷ Gregory Mankiw, **Makroekonomi**, Çeviri Editörü: Ömer Faruk Çolak, Efil Yayınevi, Ankara, ICAFR 16 Özel Sayısı, 2010.

yüksek bir katma değer seviyesinde küresel üretim zincirlerine dahil edilmesi gerekir.²⁸

Reel döviz kuru, ulusal malların dünya pazarlarındaki rekabetçiliğini yansıtan temel makroekonomik göstergelerden biridir. Reel oranın dinamiği çeşitli endüstrilerde sınai üretim artış hızını önemli ölçüde etkilemektedir. Dünya finansal piyasalarının küreselleşme süreçleri uluslararası ticaretin büyümesi, dünyanın çeşitli ülkelerindeki ekonomik durum için bu göstergenin değerinde bir artışa yol açmaktadır. Bu bağlamda, reel döviz kurunun uzun vadeli dinamiklerini şekillendiren faktörlerin ve kısa vadeli dalgalanmaların incelenmesi oldukça önemlidir.

1.6. Döviz kuru rejimi seçimi

Döviz kuru rejiminin serbestçe yüzen (Paris ve Ceneviz para sistemleri esaslarına uygun olarak) sabit düzeye geçişinin bir sonucu olarak Jamaika Para Birimi Anlaşması, ülkelerin (IMF ile koordinasyonu olmadan) katılımı dikkate alarak herhangi bir değişken döviz kuru rejimini seçme hakkı vermektedir. Esas olarak gelişmiş ülkeler (G-7, G-10) ve IMF tarafından geliştirilen uluslararası döviz kuru politikası kavramı, ulusal para birimlerinin serbestçe dalgalı kura getirmeye odaklanmaktadır. Asıl amaç gelişmekte olan ülkelerin aktif ticaret dengesini azaltmak, döviz kuru ve döviz müdahalelerinde değil, aynı zamanda dış istikrarsızlığa neden olmakta ise, döviz kuru politikasındaki rekabetçi değişiklikleri yasaklayarak ithalatlarını arttırmaktır.²⁹

Birincisi, merkez bankalarının dalgalı döviz kuru politikasının dış etkenlere tepki göstermesinde daha fazla bağımsızlık sağlayacağını iddia edilmesine aykırıdır. Aksine, bu faktörler özellikle küresel ekonomideki kriz şokları, ülkeden sermaye çıkışı, ulusal para birimine spekülasyon saldırıları, döviz kurunda keskin dalgalanmalara, döviz müdahaleleri için kayıplara ve maliyetlere neden olmaktadır. İkincisi, profesyonel olmayan piyasa katılımcılarının kur riskini azaltmak için dalgalı

²⁸ John Sloman, **Makro İktisat**, Çeviri Editörü A. Çakmak, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 2004.

²⁹ Inci Otker-Robe, David Vavra, “Moving to Greater Exchange Rate Flexibility”, **IMF Occasional Paper**, Washington 2007, s. 256.

döviz kurunun avantajı, kurlarındaki dalgalanmalarla birlikte ortadan kalkmaktadır. Üçüncüsü, türev finansal araçlar piyasasının gelişimini ve döviz riskinden korunma amaçlı kullanılmasını teşvik eden bir faktör olarak döviz kurlarının düzenlenmemiş olmasının lehine olan argüman, mevcut krizin dersleriyle çürütülmüştür. İşlemlerin sanallaştırılmasına, özellikle borsa ve kredinin finans sektörünün farklı kesimlerinde spekülatif “balon” ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, serbest dalgalı döviz kuru rejiminin reform edilmiş bir dünya para sisteminin yapısal ilkesi olarak sabitlemesi ihtimaline karşı daha dengeli tutuma sahip olmak gerekmektedir. Ayarların yapılmasını mümkün kılan, para birimlerinin kontrollü dalgalanmasını tercih eden birçok ülkenin ulusal çıkarlarına aykırıdır.³⁰

Dünya para sistemi reformu yapılırken, ülkeler tarafından uygulanan döviz kuru rejiminin serbest seçiminin sürdürülmesi önerilmektedir. Bu ülkelerarası düzenlemeye dayanan dünya ekonomisinin kriz sonrası gelişme ilkeleri ile de uyumludur. Fon Şartı ile öngörülen istikrarlı ancak düzenlenmiş para birimi paritelerin getirilmesi, döviz kurunun kendi çıkarları için başkalarının zararına manipüle edilmesini önlemek amacıyla, ülkelerin bu konudaki yükümlülüklerinin açık şekilde tanımlanmasını gerektirmektedir.

1.7. Döviz kuru rejimi seçim sorunu

Döviz kurunun ekonomik sistemin işleyişindeki rolünün yanı sıra makroekonomik düzenleme önlemleri sistemindeki yeri büyük ölçüde hangi döviz kuru rejiminin kullanıldığına bağlıdır. Modern şartlar altında ülkeler döviz kuru rejimi için ekonominin karşı karşıya kaldığı görevlere bağlı olarak sabit bir şekilden serbest olmasına kadar çeşitli seçenekler bulunmaktadır. Son yıllarda çeşitli orta ve karma türlerde döviz kurları (“para koridoru”, “kayan sabitleme” vb.) yaygındır.

Çeşitli döviz kuru rejimlerinin yaygınlığını ve seçimlerini etkileyen faktörlerin değerlendirilmesinde, resmi olarak beyan edilen ülke rejimi ile gerçekte kullanılan rejim arasındaki tutarsızlık problemi göz önünde bulundurmaktadır. Uygulamada

³⁰ Joseph Stiglitz, **Globalization and It's Discontents**, B 1, N.Y. 2000, s. 211.

döviz kurunun sabit mi, yoksa dalgalı mı olduğunu açıkça belirlemek zordur. Sorun bir yandan sabit döviz kurunu resmi açıklayan bazı ülkelerin, oldukça geniş aralıkta sabit seviyeden sapmasına ya da bu seviyeyi sık-sık revize etmesine izin vermesidir. Son zamanlarda bu tür döviz kuru rejimlerini karakterize etmek için “yumuşak sabitleme” (“softpeg”) kavramı kullanılmaktadır. Öte yandan, çoğu durumda resmi olarak ilan edilen değişken döviz kurları, devlet tarafından döviz piyasalarındaki müdahaleler yoluyla düzenlenmektedir, bu müdahalelerin büyüklüğü bazen değişken döviz kurunun sabit olandan çok farklı olacağı şekilde düzenlenmektedir. Son yıllarda, “sert yüzme” (“hard float”) teriminin bu tür döviz kuru rejimlerini karakterize edilmektedir.³¹

Geçtiğimiz 25 yılda IMF’ye üye ülkelerin serbest döviz kuru rejimi kullanan payı %69’dan %39’a düşmektedir. Sabit kur kullanan ülkelerin payı %16’dan %26’ya yükselirken, değişken kur kullanım oranına sahip ülkelerin payı iki kattan daha fazla %15’ten %35’e yükselmektedir. Sanayileşmiş ülkelerde aşırı döviz kuru rejimi seçeneklerine (sert sabit ve serbestçe yüzen) tercih edilirken, gelişmekte olan ülkelerde ise tersine, ara modlar (yumuşak sabitleme ve sert yüzme) en yaygın olanıdır. 1970’lerin ortalarında dünyanın önde gelen para birimlerinin birçoğu ve hepsinden önemlisi Amerikan Dolarının “serbest kayan” rejimine geçmesi durumu temelden değiştirmiştir. Döviz kurunu sabitlemek için para biriminin seçimi önemli hale gelmiştir. Bu döviz kurundaki dalgalanmalar, efektif döviz kurundaki istenmeyen değişikliklere ve diğer ülkelerle yapılan ticaret koşullarının bozulmasına neden oldu. Bu nedenle döviz kurunun belirli bir para birimine sabitlenmesi, ana ticaret ortağı olan ülkenin para birimi meselesiyse daha karlıdır. Ancak birçok ülkede başka bir para biriminde hizmet verebilecek önemli dış borçları vardır. Bu, döviz kurunu sabitlemek için döviz seçimini büyük ölçüde karmaşıktırmaktadır.³²

³¹ Christopher Meissner, Nienke Oomes, “Why Do Countries Peg the Way They Peg? The Determinants of Anchor Currency Choice”, **IMF Working Paper**, S08/132, Washington 2008, s. 5-8.

³² Anorea Babula, InciÖtker-Robe, “The Evolution of Exchange Rate Regimes Since 1990: Evidence from De Facto Policies”, **IMF Working Paper**, S WP/02/155, Washington 2002, s. 16.

Esnek döviz kuru için çeşitli seçenekleri kullanan ülkelerin sayısı, bir dizi faktöre bağlı olarak önemli ölçüde artmaktadır. İlk olarak, XX yy son on yılında birçok ülkede enflasyon çarpıcı bir şekilde artmıştır. Bu ülkeler, ulusal ekonomilerin rekabet edilebilirliğinde önemli bozulmayı önlemek için para birimlerini hızla değer kaybetmeye zorladılar. İkincisi, esnek döviz kuru rejimi kullanma isteği, önde gelen dünya para birimlerindeki dalgalanmaların yarattığı belirsizliği yarattı. Buna ek olarak, çoğu gelişmekte olan ülke ve ekonomileri geçiş sürecinde olan ülkeler, yüksek enflasyon oranlarıyla sabit döviz kurunu korumak için döviz rezervlerinde bir sıkıntı yaşadılar.³³

Son yıllarda bu eğilim sadece döviz piyasalarının oynaklığını arttırmakla kalmayıp, aynı zamanda sabit döviz kuru rejimi kullanırken gerekli olan müdahaleleri gerçekleştirme olanaklarını da kısıtlayan, uluslararası sermaye hareketliliğinin artmasıyla yoğunlaştı. Bununla birlikte, gelişmekte olan ülkelerin ve geçiş ekonomileri olan ülkelerin çoğunluğu (sanayileşmiş ülkelerin aksine) serbest dalgalı döviz kuru rejimini kullanmaya henüz hazır değildir. Bu ülkelerdeki finansal piyasalar az gelişmiştir ve döviz piyasaları hacim ve katılımcı sayısı bakımından küçüktür, bu nedenle döviz piyasasının oynaklığı, az sayıda işlem bile son derece güçlü kısa vadeli döviz dalgalanmalarına yol açtığına kontrol edilemez hale gelebilmektedir. Bu tür piyasalarda, ek olarak, tüccarlar için denge döviz kurunu belirlemeleri zordur. Bu koşullarda döviz kurlarının aşırı oynaklığından kaçınmak için devlet müdahalesine ihtiyaç vardır.

Sabit döviz kuru sisteminin temel avantajı, dış ticaret hacimlerini ve uluslararası kredileri olumlu yönde etkileyen tahmin edilebilirlikleri ve kesinlikleridir. Sabit bir döviz kuru, enflasyonla mücadele politikasının bir aracı olarak başarıyla kullanılmaktadır. Bu sistemin en önemli dezavantajı, bağımsız bir para politikası düzenlemenin neredeyse imkansız olmasıdır, çünkü merkez bankasının tüm eylemleri yalnızca döviz kurunun beyan edilen düzeyini korumayı amaçlamaktadır (merkez bankasının sterilizasyon politikası izlemesi dışında). Sorun

³³ Carmen Reinhart, Kenneth Rogoff, “The Modern History of Exchange Rate Arrangements: A Reinterpretation”, **NBER Working Paper, Massachusetts: National Bureau of Economic Research**, S 8963, Cambridge 2002.

özellikle yüksek sermaye hareketliliği koşullarında belirginleşmektedir. Amerikalı iktisatçı J. Frenkel, bu problemi “imkansız üçlü” veya “trilemma” olarak adlandırmaktadır. Trilemma’ye göre, bir ülke aşağıdaki üç amaçtan birini bırakmalıdır: açık sermaye piyasaları, bağımsız para politikası ve sabit döviz kuru. Üç hedefin de aynı anda gerçekleştirilmesi imkansızdır.³⁴

Sabit döviz kuru rejiminin kullanılması, oranın uzun süre değişmeyeceği garantisi vermemektedir. Kuru oluşturan faktörler (ihracat ve ithalat dinamikleri, belirli bir ülke ve yurtdışındaki enflasyonun oranı, yurt içi yatırımlar ile tasarruflar arasındaki oran, iç faiz oranının dünya finansal piyasalarındaki faiz oranından sapması vb.) sürekli değişmekte ve bu nedenle er ya da geç beklentiler ortaya çıkmaktadır. Sabit döviz kuru rejimi kullanırken beklentiler genellikle ulusal para biriminde güçlü spekülasyon saldırılara ve döviz krizine yol açmaktadır. Esnek döviz kuru sisteminin temel avantajı, bir tür “otomatik dengeleyici” olarak hareket etmeleri, ödemeler dengesinin resmi döviz rezervlerinin görünür kaybı olmadan gerçekleşmesine katkıda bulunmaları ve merkez bankasının piyasa mekanizmasına müdahale etmesini gerektirmemeleridir. Bu durumda ödemeler dengesi sorunu çözme ihtiyacı ile ilgili olmayan para politikası, iç ekonomik sorunları (tam istihdam sağlamak, ekonomik büyümeyi hızlandırmak vb.) çözmek için kullanılmaktadır.³⁵

Aynı zamanda, dalgalı döviz kurlarının kullanılması olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Her şeyden önce, döviz kurlarındaki önemli dalgalanmalar uluslararası ticareti ve finansmanı olumsuz yönde etkileyerek uluslararası ekonomik ilişkilerde risk ve belirsizlik yaratır. Dalgalı döviz kurlarının düzenleyici işlevi, iç piyasa fiyatlarındaki olumsuz değişikliklerin bir sonucu olarak ya gerçekleşmemekte ya da hiç uygulanamamaktadır.³⁶ Bu nedenle ödemeler dengesi açığıyla birlikte ulusal para birimi değer kaybetmeli, teorik olarak ihracatı teşvik etmeli ve ithalatı

³⁴ Jeffrey Frankel, “No Single Currency Regime is Right for All Countries or at All Times”, **NBER Working Paper, Massachusetts: National Bureau of Economic Research**, S 7338, Cambridge 1999, s. 46.

³⁵ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat-Teori Politika ve Uygulama**, 10.baskı, Güzem Yayınları, İstanbul 1996.

³⁶ Maurice Obstfeld, Kenneth Rogoff, “The Mirage of Fixed Exchange Rates”, **Journal of Economic Perspectives**, S 9/4, Pittsburg 1995, s. 73-93.

sınırlandırılmalı ve sonuç olarak ticaret dengesi durumunu ve bir bütün olarak ödemeler dengesini iyileştirmelidir. Bununla birlikte, döviz amortismanı genel iç piyasa fiyatlarında artışa ve dolayısıyla reel kurda bir artışa yol açmaktadır. Bu durumda nominal döviz amortismanının sonucu ödemeler dengesindeki iyileşme değil, enflasyondaki bir artıştır.³⁷

Karma döviz kuru rejiminin özü merkez bankasının hem döviz kurunu hem de parasal toplamı (veya faiz oranını) aynı anda kontrol etme yönündedir. Bretton Woods sisteminin çöküşünden sonraki son on yılın deneyimi gelişmekte olan birçok ülkenin ve daha sonra, geçiş ekonomisine sahip ülkelerin kesin olarak karma döviz kuru rejimleri seçtiklerini göstermektedir. Öte yandan, 1990’larda ülkelerin bir kısmı para politikalarını yeniden gözden geçirmeye zorlayan ciddi para krizi geçirmektedir. Karma döviz kuru rejimlerine ilişkin temel sorunlarından biri en uç seçeneklerin sahip olduğu avantajları sağlayamamasıdır. Başka bir deyişle, karma rejim ne yerel fiyatlar için çapa ne de para arzını yönetmede yeterli özgürlük sağlayacak şekilde döviz kurunun gerekli istikrarını sağlamamaktadır.³⁸

Gelişmekte olan ülkelerdeki ve geçiş halindeki ülkelerdeki dengesiz ekonomilerde bu rejimi gerçekleştirmek para talebindeki dalgalanmalar ve değişen beklentiler nedeniyle teknik olarak zordur. Son olarak, çoğu durumda karma döviz kuru rejimlerinin daha az şeffaflık ve dolayısıyla piyasadan daha az güven ile karakterize olduğunu vurgulamak önemlidir. Döviz kuru rejimine olan düşük güven düzeyi diğer devlet makroekonomik politika önlemlerinin etkinliğini tehdit etmektedir. Herhangi bir ülkeye uygun ve makroekonomik sorunların çözülmesinde etkili olacak ideal bir döviz kuru rejimi yoktur. Ancak ekonominin yapısal özellikleri, makroekonomik ve kurumsal şartlar vb. ile ilgili spesifik şartlar için en

³⁷ Barry Eichengreen, Ricardo Hausmann, “Exchange Rates and Financial Fragility”, **NBER Working Paper**, S 7418, Kansas 1999, s. 338-360.

³⁸ Peter Wickham, “The Choice of Exchange Rate Regime in Developing Countries”, **IMF Staff Papers**, S 32, Washington 1985, s. 248-288.

uygun olan döviz kuru rejimini seçerken göz önünde bulundurulması gereken kriterleri ortaya koymak da mümkündür.³⁹

1.8. Makroekonomik düzenleme ölçümler sisteminde döviz kuru politikasının yeri

Makroekonomik düzenleme sistemindeki yerini belirleyen döviz kuru politikasının yürütülmesinde temelde iki farklı yaklaşım vardır. Bir yanda döviz kuru diğer politika önlemlerinin genel sürecinde kullanılmakta ve diğer makroekonomik göstergelerdeki değişikliklere göre değiştirilmektedir. Öte yandan, döviz kuru bu makroekonomik göstergeler için bir rehber olmaktadır. Ekonomik literatürde “gerçek hedef” politikası olarak adlandırılan bu yaklaşımlardan biri, ekonomik gelişme görevleri, cari işlemler dengesi açısından özellikle iç mal ve hizmetlerde gerekli toplam iç harcama düzeyini ve iç piyasa malları için belirli bir hedefi gerçekleştirmek için diğer ekonomik politika araçlarıyla birlikte nominal döviz kurunun kullanılmasını içerir. Nominal bir ekonomik politika aracını kullanılmasının gerçekçi hedeflerin (GSYH ve istihdam) elde edilmesini sağlayabileceği varsayıldığından, döviz kuru politikasına yönelik bu yaklaşımın teorik gerekçesi Keynesyen kavramı temel alınmıştır.⁴⁰

“Nominal çapa” politikası olarak adlandırılan ikinci yaklaşım, döviz kurunun enflasyonla mücadelede aktif bir araç olarak kullanıldığını ve iç ekonomik politika için bir çeşit kısıtlamanın rolünü üstlendiğini varsayılmaktadır. Döviz kuru politikasına yönelik bu yaklaşım, teorik olarak kanıtlanması açısından bir monetarizm versiyonudur ve “uluslararası monetarizm” olarak adlandırılmaktadır. Bu durumda döviz kuru yerel enflasyon oranını ülkelerdeki ticaret oranlarındaki enflasyon oranına bağlamak için kullanılmaktadır (nominal göstergeleri etkilemek amacıyla). Döviz kuru değişmeyerek diğer nominal değişkenlerin (yurt içi fiyatları,

³⁹ John Williamson, “Exchange Rate Regime for Emerging Markets: Reviving the Intermediate Option”, Institute For International Economics, **Policy Analyses in International Economics**, S 60, Washington 2000, s. 64-109.

⁴⁰ Jillian Di Giovanni, Jay Shambaugh, “The Impact of Foreign Interest Rates on the Economy: The Role of the Exchange Rate Regime”, **IMF Working Paper**, S 06/37, Washington 2006, s. 3-7.

ücretler vb.) hareketlerini belirlemektedir. Böyle bir döviz kuru politikasının devlet makroekonomik politikalarına ciddi kısıtlamalar getirmesine ek olarak, özel sektöre enflasyon beklentileri hakkında net sinyaller yolladığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle, “nominal çapa” politikasının anlamı, bu tür sinyalleri alırken işletmelerin yeterli kararlar alacağı ve faaliyetlerinde gerekli düzenlemeleri yapacaklarıdır (öncelikle gelecekteki fiyat seviyesi ve ücret oranları ile ilgili).⁴¹

Devlet harcamalarındaki artış toplam talebin ve buna bağlı olarak toplam gelirin artmasına neden oluyor. Gelirdeki artışla eşzamanlı olarak ithalat artıyor, bu da ödemeler dengesi cari hesabının durumunun bozulduğu anlamına gelir. Devlet kendisine ulaşılan toplam gelir seviyesini sağlama ve aynı zamanda cari hesabın durumunu iyileştirme görevini kendisi koyarsa, nominal bir değer devalüasyonu gereklidir. Varsayalım ki ekonomi tam çalışmakta. Bu durumda devlet harcamalarındaki artış daha yüksek fiyatlara ve reel döviz kurda artışa yol açacaktır. Ödemeler dengesi bozulur. Yüksek devlet harcamalarını korurken enflasyonun artmasını önlemek için, nominal döviz değerlemesi kaçınılmaz hale gelmiştir. İhracat küçülerek, ithalat büyümekte, cari hesap daha da büyük negatif bakiye ile düşmektedir. Buradan uyarıcı maliye politikasının (devlet harcamalarındaki artış) sonucu olarak üretimde artış beklemenin mümkün olup olmadığına ve ortaya çıkan açığın ne kadar sürmesine bağlı olarak, döviz kurunda hem düşüş hem de artış gerektirebileceği sonucuna varılmaktadır.⁴²

Diyelim ki, iç dengeye sahip bir ekonomide (tam istihdam) önemli cari hesap açığı vardır. Döviz kurunun belirli bir seviyede tutulması, döviz rezervlerinde düşüşe yol açmakta ve dış borçlanma giderek zorlaşmaktadır. Eğer maliye politikası değişmezse (bütçe açığı devam ederse), para biriminin devalüasyonu aşırı iç talep oluşturarak dış dengeyi geçici olarak sağlamaktadır. Ancak, bunu takiben, yurt içi fiyatların seviyesi artacak, reel döviz kuru yükselecek ve ödemeler dengesi tekrar kötüleşecektir. Dolayısıyla, bu maliye politikasında, nominal devalüasyonla cari

⁴¹ Giovanni-Shambaugh, op.cit. 3-7.

⁴² Mankiw, op. cit.

hesabın sabit dengesini elde etmenin imkansız olması anlamında, nominal döviz kuru değerinden fazla değildir.⁴³

Ödemeler dengesini iyileştirmek için maliye politikasını değiştirmek (bütçe açığını azaltmak) önerilmektedir. Herhangi bir nedenden ötürü bu mümkün değilse, para birimini değerlendirmenin anlamı yoktur, enflasyon oranında artışa yol açacaktır. Devalüasyon yalnızca devlet harcamalarını azaltırken anlamlı olacaktır. Aynı şekilde, sadece sabit nominal döviz kuru olan kısıtlayıcı maliye politikası istenen sonucu vermeyecektir. Daha düşük fiyat esnekliği göz önüne alındığında, devlet harcamalarındaki kesintiler durgunluğa neden olur. Dolayısıyla, döviz kuru politikasının seçimi (devalüasyon veya revalüasyon) ve genel olarak, döviz kurunun aşırı artıp artmadığına dair değerlendirme ekonomideki özel duruma bağlıdır. Devlet gerçek ekonomik kalkınma hedeflerine ulaşma görevini koymakta ise, döviz kuru politikası diğer makroekonomik politika önlemleriyle birlikte kullanılmaktadır.⁴⁴

Döviz kurunu “nominal çapa” olarak kullanmak için üç başarılı adımı içermektedir. İlk olarak, devlet nominal döviz kurunu korumayı taahhüt etmelidir. İkincisi, devletin iç para politikasını bu yükümlülüklerle uygun olarak ayarlayacağı varsayılmaktadır. Para politikası çoğu zaman bütçe açığını finanse etme gereği ile belirlendiğinden, maliye politikasının ayarlanması gerekir: para arzındaki büyüme oranını azaltmak için devlet bütçe açığını azaltır. Bu nedenle, gerçek hedefler açısından yaklaşımın aksine, “nominal çapa” politikası döviz kurunun maliye politikasını belirlediğini ve bunun tersi olmadığını varsaymaktadır. Para ve maliye politikasına getirilen kısıtlamalar yeterince etkiliyse, “nominal çapa” politikasının uygulanmasındaki üçüncü adım, tesislerinin özel işletmelerinin fiyat ve ücretlerle ilgili olarak ayarlamalardır. Devletin yükümlülüklerine yeterince güven duyulduğunda, bu düzenleme hızlı ve toplam üretim hacimlerinde büyük kayıplar olmadan gerçekleşmektedir.⁴⁵

⁴³ Sadi Uzunoğlu, **Para ve Döviz Piyasaları**, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2003.

⁴⁴ Laurence Copeland, **Exchange Rates and International Finance**, Third Edition, Pearson Education Press, London 2000.

⁴⁵ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**, Güzem Yayınları, İstanbul 1999.

Ekonominin başlangıçta reel olarak döviz kurunun değişmeden kalması için sürekli yüksek enflasyon oranı ve nominal döviz amortisman oranları ile karakterize olduğunu varsayalım. Enflasyonu azaltmanın bir yolu, döviz amortisman oranını azaltmaktır. Nominal yurtiçi harcamalardaki azalma, belirli bir süre gecikme ile gerçekleştiğinden, reel kurdaki artıştan dolayı cari işlemler açığı ortaya çıkmaktadır. Net ihracattaki azalışla eş zamanlı olarak toplam üretim hacmi de azalır. Para arzının büyümesini azaltmak için para politikasının daha sonra ayarlanması, yurt içi harcamalarda düşüşe, ithalat talebinde düşüşe ve cari hesabı yeniden denge haline gelir. Üretim hacimleri azalır. Son olarak, özel sektör fiyat ve ücret belirleme yaklaşımlarını iç enflasyonun azaldığını ve üretimin artmaya başlar.⁴⁶

Ancak enflasyonu azaltmak için “nominal çapa” olmadan, öncü rolün döviz kurunu sabitleyerek değil, yerel harcamaları azaltmak gibi farklı şekilde de çözülmektedir. Başlangıçta devlet daha düşük para ve maliye politikaları uygulayarak döviz kurunu ayarlamadan nominal yerel harcamaların artış hızını düşürmektedir. Cari hesabın durumu iyileşir. Ardından, net ihracat arttıkça, reel döviz kuru artar ve cari hesabın orijinal durumu düzelir. Son olarak, üçüncü aşama – üretim hacimlerinin geri kazanılması – döviz kuru “nominal çapa” olarak kullanıldığı seçeneği ile aynıdır. Anti-enflasyonist politikanın nihai sonucu hem kur, hem de para arzı (nominal giderler) “nominal çapa” olarak kullanıldığında aynıdır. Döviz kurunu kullanırken, iç ekonomi politikasının enflasyonla mücadelede öncü araç olması durumunda kaçınılması gereken ödemeler dengesi ile ilgili sorunlar vardır.⁴⁷

“Nominal çapa” döviz kuru politikası ilgili enflasyonist olmayan para politikası ile birlikte uygulanmaktadır. Enflasyondan kaçınılacaksa, devletin enflasyonla mücadele yükümlülüklerini açıkça belirtmesi gerekmektedir. Bu gibi taahhütlerin ve enflasyonist para veya maliye politikalarının olmaması durumunda, döviz kuru politikası nominal bir değer düşüklüğüne ve enflasyona yol açabileceğini dikkate alarak, gerçek göstergelere (reel döviz kuru seviyesi) odaklanır. Aksi takdirde ödemeler dengesi ile ilgili ciddi sorunlar kaçınılmazdır. Başka bir deyişle, döviz kuru

⁴⁶ Erol İyibozyurt, **Uluslararası İktisat Teori-Politika-Uygulama**, Ezgi Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, 2001.

⁴⁷ Seyidoğlu, a.g.e.

politikasının etkili olabilmesi için tüm makroekonomik politika sisteminin, hangi özel döviz kuru rejiminin kullanıldığına bakılmaksızın, döviz kuru rejimine uyması ve desteklemesi gerekmektedir.

Küresel dinamik olarak değişen bir dünyada modern ekonomik değişimlerini göz önünde bulundurarak döviz kurunu dikkate alırsak, ülkenin küresel ekonomik alandaki durumunu belirleyebilmektedir. Kilit faktörlerden biri ülkenin döviz rezerv miktarıdır. Piyasada yabancı para cinsinden satış yaparak veya dış borç alırken teminat olarak devrederek uluslararası yükümlülükleri karşılamada acil bir araç olarak kullanılmaktadır. Altın rezervleri ülkenin egemenliğinin bir nevi onayıdır. Yerli üretim kıtlığı durumunda, altın rezervi yabancı ürünlerin alımında ödeme aracı olarak görev yapmaktadır. Özellikle konvertibl para birimlerinin temeli, döviz kuru paritesidir. Bir ülke için standart mal grubunu bir para biriminden diğerine yeniden hesaplarsak, farklı ülkelerin tüketici sepetlerinin her durumda farklı olacağını dikkate almak gerekmektedir ve döviz paritesinden bazı sapmalar mümkündür. Bu bağlamda tüketici fiyat endeksini hesaplamak mümkün olup, ülkelerdeki yaşam maliyetlerini farklı para birimleriyle karşılaştırmayı mümkün kılmaktadır.⁴⁸

Döviz kuru politikasının etkinliği ülkenin hedeflerine bağlıdır. Her ülke kendi ulusal para birimi ile yürütülen kendi iç ve dış ödeme mekanizmalarını geliştirmekte ve para biriminin (örneğin, ABD doları) yüksek oranda talep edildiğinde, dünyada belirli pozisyonda kalmaya çalışmaktadır. Örneğin, OPEC ülkeleri ulusal para birimlerini petrol fiyatları sağlarken, bazı ülkeler ise diğer ülkelerin para birimlerine bağlar ve ulusal markaları için diğer devletlerin birimlerini sağlamaktadır. Nispeten istikrarlı bir döviz kuruna sahip olmak için, ödemeler dengesinin açık olmaması daha özgür ve kalıcı bir mal ihracına izin vermesi gerekir. Bu nedenle para birimi kitleler üzerinde çok işlevli bir psikolojik etki aracı (döviz piyasasında panik), spekülasyon eylemleri aracı (tüccarlar tarafından kar elde etme), statü belirleme aracı (rezerv para birimleri diğerlerine göre büyük ayrıcalıklara sahip), dalgalanmalara bağlı olarak ülkelerdeki yaşam standartlarını yansıtan araç olarak vurgulanmaktadır.

⁴⁸ William R. White, "System Malfunction", **Finance and Development**, Washington 2015, s. 44-47.

“Döviz kuru savaşlarında” gelişmiş ülkeler için ana tehlike deflasyon riskidir ve gelişmekte olan ülkeler sermaye akışı kontrolünü bu koşullar altında önemli parasal araç haline getirmektedir. Döviz kuru savaşı iç rekabetçiliği artırmak için döviz kurlarını kasıtlı manipüle etme politikasıdır: çok sayıda ülkeyi kapsar ve dünya ekonomisi için olumsuz sonuçlara yol açmaktadır.⁴⁹ Döviz kuru savaşı (rekabetçi devalüasyon), ihracatçılara ve ulusal sanayiye yardımcı olmak için yerel para biriminin yapay bir amortismanıdır. Yerel para biriminin düşük kuru ihracatı yapılan malların fiyatlarının düşmesine neden olurken, ihracat hacminde artış ve bir yandan GSYH büyümesi, ülke içinde deflasyon meydana getirmektedir. Döviz kuru savaşının olması herhangi bir ülke için son derece tehlikeli adımdır, ancak savaşın amaçları her zaman araçları haklı çıkarmamaktadır.⁵⁰

Döviz kuru, başka bir ülkenin para biriminde ifade edilen ülkenin para biriminin fiyatı, kıymetli metaller, menkul kıymetlerdir. Döviz kuru, nesnel bir ekonomik kategoridir. Mal üretiminin gelişim aşamalarına karşılık gelen üretim ilişkilerini ifade etmektedir. Ortaya çıkışı bir dizi ekonomik süreçten kaynaklanır. Birincisi, ihracat – mal ve hizmet ithal ederken, sermaye hareketi, karşılıklı para birimlerinin değişimi gereklidir, çünkü yabancı ülkelerin para birimleri çoğu ülkenin bölgesinde yasal satın alma ve ödeme aracı değildir. İkinci olarak, ulusal para birimlerinde ifade edilen farklı ülkelerdeki değer göstergelerinin karşılaştırılması gerekir.

Diğer ülkelerin para birimleriyle ilgili olarak ulusal para biriminin düzenlenmesi, çeşitli sektörlerde üretme gelişim düzeyi ve bir bütün olarak ülke ekonomisinin gelişimi üzerindeki etkinin ana unsurlarından biridir. Döviz kuru dinamiklerini modelleme ve tahmin etme sorunu hala oldukça keskindir. Bu, küresel ekonomideki küresel değişimlerden kaynaklanmaktadır. Birincisi, uluslararası sermaye piyasasının gelişimi ve liberal değişken döviz kuru sistemi, döviz kurlarının olası dinamikleri konusunda rehber kaybına yol açmaktadır. İkincisi, uluslararası

⁴⁹ Milan Brahmbhatt, Otaviano Canuto, Swati Ghosh, “Currency Wars: Yesterday and Today”, **Economic Premise**, The World Bank, 2010, S 43, s. 1-6.

⁵⁰ John Danielsson, “Global Financial Systems: Stability and Risk”, **Pearson Education**, N. J. 2013, s. 426.

yaptırımların getirilmesi; üçüncüsü, parasal “iklimin” oluşumu için çok özel koşullara ve mekanizmalara sahip olan sözde geçiş ekonomisine sahip “yeni” ülkeler dünya para sistemine dahil olmaktadır.⁵¹

Aşırı değerlenmiş ulusal paranın ekonomiyi ve büyümesini olumsuz yönde etkilediği birçok kanal vardır: politika ihracatı ayırt etmektedir. Üretim maliyetlerinin önemli bir kısmı yerel para biriminde ödendiğinden, ulusal para biriminin aşırı değerlenmiş olması teşviklerde ve ihracatçıların dış pazarlarda rekabet etme kabiliyetinde düşüşe yol açmaktadır. Bu, dövizin ihracattaki akışını engelleyerek, ülkenin ekonomik faaliyet için gerekli ithalat için ödeme yapma kabiliyetini bozmaktadır; aşırı değerli kur ithalatla rekabet eden endüstrilerin yabancı şirketlerden gelen artan baskıyla karşı karşıya kalması, yerli üreticileri ithalattan korumak için sanayi ve tarımsal alandan artan çağrılara yol açması anlamına gelmektedir.⁵²

Korumacılığın lehine olan politik baskı nihayetinde aşılmazdır ve hükümetler lobicilere yol açar ve ithalat tarifelerini yükseltir. Bu, ekonomiyi dış rekabetten kapatmakta, üretim ve teknoloji için gerekli ithal etkenlere erişimi ve ekonomik büyüme azalmaktadır. Devalüasyon ikili bir amaca hizmet eder: ithalatla rekabet eden üretimi eşit bir şekilde korumakta ve ihracat için teşvikleri arttırmaktadır. Aşırı değerlenmiş para birimi ekonomik büyümeyi geciktirdiği bir diğer kanal, üretim verimliliğini arttırmadaki ilerlemenin daha az hızlı olmasıdır. Nedeni, ihracat yapan ve ithalatla rekabet eden endüstrilerin aşırı değerli ulusal kur ile tehlikeye girmesidir, ancak bu sektörlerde verimlilik ilerlemesinin çoğu zaman en yüksek oranda gerçekleştiği, devalüasyonu öngören vatandaşların kaçmasına sebep olur. Sonuç olarak, gerekli ithalatı sağlamak için ülkede az döviz bulunmakta; yabancı para birimleri kesin olarak tanımlanmış normlarda yayınlanmaya başlamaktadır ve hükümet tarafından verimsiz bir şekilde dağıtılmaktadır. Son olarak, aşırı sıkı para

⁵¹ Manuela Moschella, “Currency Wars in The Advanced World: Resisting Appreciation At A Time Of Change in Central Banking Monetary Consensus”, **Review of International Political Economy**, S 22/1, CA 2015, s. 134–161.

⁵² Nita Ghei, Lant Pritchett, “The Three Pessimisms: Real Exchange Rates and Trade Flows in Developing Countries, in Exchange Rate Misalignment: Concepts and Measurement for Developing Countries”, **Worldbank Research Publication**, Oxford 1999, s. 467-496.

politikası ile ulusal para biriminin aşırı değerlenmiş kurun koruma çabaları ülkeyi ciddi bir krize götürmektedir.⁵³

1.9. Modern ekonomik şartlarda döviz kurunun regülasyonu

Bugün hiçbir ülkenin ekonomisi kapalı değildir ve parasal ilişkilerin gelişme süreci hiçbir zaman durmamaktadır. Bu, dünya küreselleşme süreçleri ve ülke ekonomilerinin birbirinden artan karşılıklı bağımlılıklarından kaynaklanmaktadır. Döviz düzenlemelerinin önemi dış ekonomik ilişkilerin oluşumu ve gelişmesi üzerindeki etki mekanizmalarından biri olarak hızla artmaktadır. Döviz kurlarının oluşumu ve düzenlemeleri ekonomik, uluslararası ve yerel politik faktörlerin etkisinde gerçekleşmektedir. Küreselleşme ve entegrasyon süreçlerinin genişlemesiyle nitelendirilen modern ekonomik koşullarda hem ekonomik olarak gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde gerçek döviz kurunun dinamikleri, yüksek derecede istikrarsızlık ile karakterize edilir. Değişkenlik dış ticaretin yoğunluğunun azalmasına, yatırım akışındaki yavaşlamanın, önemli ekonomik kayıpların ve toplumdaki sosyo-ekonomik değişimlere yol açmaktadır.

Parasal sorunların çözümü için etkin dinamiklerini sağlama amaçlı döviz kurunun devlet tarafından düzenlenmesi, kontrolü ve yönetimi alanında bir dizi tedbir uygulamak için merkez bankasının döviz kuru politikasının ayrılmaz bir parçası olarak anlaşılmaktadır. Döviz kuru düzenleme mekanizmasının bileşenleri, ülkenin döviz piyasasındaki diğer düzenleyici mekanizmalarla yakından çalışmakta ve ekonomik, parasal, idari araçların kullanımı, devlet politikalarının ve iş varlıklarının oluşumunun yanı sıra etkileşim olasılıklarının kullanılmasını sağlamaktadır. Örneğin, ulusal para biriminin yeniden değerlendirilmesi, döviz kurunu ve piyasasının istikrarını düzenleyen mekanizmaların etkileşiminin sonucudur. Döviz piyasasının istikrarını düzenleyen mekanizmanın etkin bir şekilde işleyebilmesi ve döviz kurundaki istikrarın sağlanması için döviz kurunun istikrarı gerekir; bunların

⁵³ Joaquin Cottani, Domingo Cavallo, Shahbaz Khan, "Real Exchange Rate Behavior and Economic Performance in LDCs", **Economic Development and Cultural Change**, S 39/1, Chicago 1990, s. 61-76.

oluşması için işletmelerin dış ekonomik faaliyetlerinin devlet düzenleme mekanizmalarına ve devlet borç yüküne odaklanır.

Dünyanın birçok ülkesindeki döviz kuru düzenleme sistemlerinin çalışmaları, sanayileşmiş ülkelerde yüksek likidite bulunduğunu ve dünya mal ve para piyasalarında, merkez bankalarında, kriz koşullarında bile, piyasa koşullarını sürdürmek için piyasa yöntemlerini kullanmanın bir ödeme aracı olduğunu göstermektedir. Ulusal para birimlerinin tamamen dönüştürülemeyen, düşük likiditeye sahip olduğu ve dolaşım alanlarının yalnızca devletin bulunduğu az gelişmiş piyasa ilişkilerine (geçiş ve dönüşüm ekonomileri) sahip ülkelerde, para otoriteleri piyasa dışı (idari) döviz kuru düzenleme yöntemlerini kullanmaktadır. Özellikle piyasa dalgalanmalarıyla önemleri artmaktadır, örneğin, bu ülkeler için etkili ve önemli aracın altın ve döviz rezervlerinin yönetimi olduğu düşünülmektedir. Nedeni dönüştürülemez para birimlerinin herhangi bir küresel ve bölgesel finansal krizden etkilenmemesi ve değer kaybetme eğiliminde olmasıdır.⁵⁴

Döviz kurunu düzenlemenin piyasa yöntemleri, örneğin faiz politikası, altın ve döviz rezervlerinin yönetimi, ihracatçıların zorunlu döviz satımı vb. gibi dolaylı işlem yöntemleridir. Piyasa dışı yöntemler veya doğrudan işlem yöntemleri temel olarak idaridir, örneğin, para birimi kısıtlamalarıdır. Ülkelerin döviz kurlarını düzenleme araçlarının ayrılması bir dereceye kadar koşulludur, çünkü piyasa geliştirme ve ekonomik sistemlerin şu an ki aşamasında birleşme, mevcut yöntem ve mekanizmaların değişimi olmaktadır. Sonuç olarak, temel özelliği veya başka düzenleme türüne ait olmayan, ancak döviz kurunun dengelenmesi için verimlilik ve uygun getiri gibi “hibrit” özellikler kazanmaktadır. İki tür devlet makroekonomik politikası kullanarak döviz kuruna etkilemektedir:

1. Para arzındaki değişim mekanizması sayesinde döviz kurunu etkileyen para politikası;

⁵⁴ Frederic Mishkin, **Macroeconomics: Policy and Practice**, Second Global Edition Pearson, 2015.

2. Devlet harcamalarını ve vergilerini değiştirerek döviz kurunu etkileyen maliye politikası.⁵⁵

Para politikasının özü, para arzındaki geçici artışın döviz amortismanına ve çıktı artışına neden olması, hızlı döviz amortismanının ithalata kıyasla daha ucuz ulusal ürünlere yol açmasıdır. Bu nedenle çıktıdaki artışla kapsanması gereken toplam talepte artış vardır. Para arzının sürekli büyümesi, döviz kuru ve çıktı üzerinde daha güçlü bir etkiye sahiptir. Döviz kurunu etkilemek için para politikası uygulamanın dezavantajı, ülkedeki para arzındaki büyük dalgalanmaların enflasyona veya deflasyona yol açabileceğidir. Maliye politikası, bütçe açığına veya fazlalığına neden olan vergi ve kamu harcamaları düzeyindeki değişiklikleri içermektedir. Modern ekonomik koşullarda döviz ve para piyasası üzerindeki eşzamanlı etki çerçevesinde yürütülen enflasyon hedeflemesi sisteminde döviz kurunun düzenlenmesi özel önem taşımaktadır. Ayrıca düzenlemenin amaçları şunlardır: kontrol edilebilir değişken olan ayrı para sepeti için döviz kuru, enflasyon hedeflemesi, ulusal para biriminin düzenlenmesi/geri çekilmesinden etkilenen parasal toplam M1.⁵⁶

Döviz kurunu düzenlemek için merkez bankası döviz müdahaleleri gerçekleştirmektedir. Döviz emisyon kanalının etkisi enflasyonun büyümesini etkilemekte ise, parasal toplam M1'in hacmi, reel GSYH'nın dinamikleri uyarınca azalmaktadır. Dolayısıyla, döviz müdahale rejimi yalnızca döviz kuru talebinin sonucu olarak sabitlenen alt veya üst sınıra yaklaştığında gerçekleştiğinde, döviz talebinde ve arzında geçici dalgalanmalar olması durumunda etkili olacaktır. Yabancı para talebindeki ve arzındaki dalgalanmalar doğada sistemik ise, döviz müdahalesi yapılması resmi döviz rezervlerini tüketir ve bu durumda döviz kuru rejiminin değiştirilmesi etkili olacaktır. Döviz kurunun devlet tarafından düzenlenmesi, etkilenmesi, devlet organları tarafından döviz düzenlemesi ve kontrolü alanındaki özel güçlerin uygulanması ile gerçekleştirildiği bir dizi yöntem ve kaldıraçtır.

⁵⁵ Michael Klein, **Exchange Rate Regimes in the Modern Era**, B 1, s. 14-19.

⁵⁶ Alan Shapiro, **Multinational Financial Management**, B 10, 2010.

Modern ekonomik koşullar döviz kurunu düzenlemek için devlet araçlarının seçimine daha fazla dikkat edilmesini gerekli kılmaktadır. Sunulan düzenlemenin temel bileşimi oldukça gelenekseldir, ancak hem kriz zamanlarında hem de istikrarlı piyasa koşullarında etkinliğini kanıtlamış olmasına rağmen, önemli belirsizlik derecesi için dikkate değer olan modern ekonomik koşullarda kullanılmaktadır. Döviz kuru düzenlemesinin farklı ülkelerdeki özelliklerinin incelenmesi, gelişmiş ülkelerde kriz dalgalanmaları, örneğin faiz oranlarının düzenlenmesi gibi piyasa düzenlemelerinin en yaygın olduğu gerçeğini ortaya koymayı mümkün kılmaktadır. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerde piyasa dışı yöntemlerle altın ve döviz rezervlerinin yönetimi tercih edilmektedir.⁵⁷

1.10. Makroekonomik istikrar aracı olarak döviz kuru

Döviz kuru ekonomik politika aracı olarak kullanılırken, temel ekonomik göstergelerin etkisi altında oluşmaktadır. Hedeflere ulaşmak için döviz kurunu kullanmanın sonucu kesin değildir, olumlu ve olumsuz sonuçların kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesini gerektirmektedir. Ulusal para biriminin değer düşüklüğü (devalüasyon) ihracatı artırmaya, ithalatı azaltmaya ve bunun sonucunda ticaret dengesini iyileştirmeye olanak sağlar. Devalüasyona devlet ihracata yönelik endüstrileri, pazarda yabancı para arzını ve devlet bütçesine vergi gelirlerini teşvik etmek için başvurmaktadır. Ulusal para biriminin değer kaybetmesi, ihraç edilen malların döviz cinsinden fiyatını düşürmektedir. İhracat üzerindeki etkinin yanı sıra, mal ithalatında da bir etkisi vardır. Yabancı mallar, ulusal mallardan nispeten daha pahalı hale gelmektedir. Döviz kurunu bu şekilde kullanılması, ticaret dengesini iyileştirme hedefine ulaşmasını sağlamaktadır.

Bu mekanizmanın etkinliğini sağlayan birçok faktör vardır. İlk olarak, ihraç edilen ürünlerin yerel fiyatları değişmeden kalmalıdır. İkincisi, ihracat ürünleri satın alan ülkelerde, milli gelir miktarı sabit kalmalı veya büyümelidir. Üçüncüsü, ihracat ve ithalat ürünlerine olan talebin esnek olması gerekmektedir. Fiyatın bir para

⁵⁷ Maurice Obstfeld, “International Finance and Growth in Developing Countries: What Have We Learned?”, **IMF Staff Papers**, S 56/1, Washington 2009, s. 63–11.

biriminden diğerine değişmesi ihracat ve ithalatta önemli değişikliğe neden olmaktadır.

İktisat teorisindeki alınan sonuç Marshall-Lerner koşulu olarak adlandırılmaktadır. Batı Avrupa ülkelerinin tarihindeki XXyy Bretton Woods anlaşmaları kapsamındaki ulusal para birimlerinin devalüasyonları ile bilinmektedir. 1949 yılında 37 ülke ulusal para birimlerini %12-%30,5 oranında değer kaybetmektedir. Sonuç olarak, ithalatın maliyetinde önemli artış, ülkelerdeki fiyatlarda artış ve nüfusun gelir seviyesinde önemli bir düşüş yaşanmaktadır. Bu tür olayların gelişme nedenlerinin analizi, ihracat ve ithalat esnekliklerinin toplamının bir veya daha az olduğunu, dolayısıyla bir ekonomik politika aracı olarak para biriminin değer kaybetmesinin kabul edilemez olduğunu ortaya çıkarmaktadır.⁵⁸ Buna ek olarak, kısa vadede ithalat ve ihracat fiyatlarının esnek olmadığı, çünkü sözleşmelerde sabit oldukları, piyasa katılımcılarının döviz kurundaki değişimi fark etmeleri ve gelecek dönem için ihracat ve ithalattaki değişime karar vermeleri zaman almaktadır. Bu nedenle devalüasyonun olumlu etkisi en çok 1 yıldan fazla bir sürede gözlemlenmektedir.

Küresel ekonomik kriz bağlamında, bir ülkenin para biriminin devalüasyonu, ülke ticaret ortaklarının paralarının toplu devalüasyon mekanizmasını başlatmaktadır. İlk önce para birimini değer biçen ülke tarafından kazanılan ilk karşılaştırmalı üstünlükler neredeyse sıfıra indirilmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki modern Jamaika para birimi sisteminde, değişken döviz kuru rejimleri vardır: ulusal para biriminin düzenlenmiş dalgası veya ayarlanabilir dalgalanmadır. Bu tür rejimler çerçevesinde ulusal para birimlerinin devalüasyonu piyasa mekanizmaları, arz ve talep temelinde devlet düşüş eğilimini sürdürmek için döviz müdahaleleri gerçekleştirir.

⁵⁸ Dilara Akan, “Uluslararası Döviz Kuru Sistemlerinin Geleceği: Bretton Woods’a Geri Dönülebilir mi?”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, S 2, 2010, s 108-115.

Tablo 2. Cari Hesap Bakiyesi Verileri 2000-2007 (milyar ABD dolar)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
ABD	-417,4	-384,7	-459,6	-552,1	-640,2	-754,9	-881,5	-738,6
AB	-35,1	8,4	50,1	45,2	108,2	23,6	-6,4	-30
Japonya	119,6	87,8	112,6	136,2	172,1	165,7	170,4	212,8

Kaynak: Dünya Ekonomisi Gelişme Beklentileri, IMF, 2008

Örneğin, Japonya cari hesap fazlasıyla 2001-2007 arasında ihracatı teşvik etmek ve ithalatı azaltmak için ana ticaret ortaklarının para birimleri karşısında Japon Yeni değerinin altına düşürülmesini amaçlayan politika izlemektedir. Ülke dış ticaret göstergelerinde bozulma nedeniyle uygulamaktadır. Reel efektif döviz kurunun dinamikleri, yen kurunda ana ticaret ortaklarının para birimleri karşısında istikrarlı düşüş olduğunu göstermektedir. Bu politika neticesinde, ulusal para birimi geçerli olarak %33 oranında değer kaybederek, cari işlemler dengesi %142 oranında artmaktadır. İkinci girişim 2001'den 2007'ye kadar olan dönemde yapılmaktadır; bu sırada ABD Dolarının efektif bir biçimde %20 oranında düşmektedir. Jamaika para sisteminin tüm dönemi için ABD Dolarının en önemli değer kaybetmesiydi. Cari işlemler dengesinin dinamikleri, mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatının, döviz kurundaki değişikliklere neredeyse duyarsız kaldığını göstermektedir. 2001-2006 döneminde, negatif bakiye yılda ortalama %20 artarken, efektif döviz kuru %9 oranında azalmaktadır. 2007 yılında maksimum pozitif etki negatif bakiyenin bir önceki yıla göre yaklaşık %9 azalma elde edilmektedir.⁵⁹

⁵⁹ Ghulam Chaudhary, Shujahat Hashmi, "Exchange Rate and Foreign Trade: A Comparative Study of Major South Asian and South-East Asian Countries Procedia", **Social and Behavioral Sciences**, S 230, 2016, s 85–93.

Tablo 3. Gelişmiş Ülkelerin Döviz Kuru Dinamikleri 2000-2007

Nominal Döviz Kuru

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Euro/ADB Dolar	0,924	0,896	0,944	1,131	1,243	1,246	1,246	1,371
Japon Yen/ ADB Dolar	107,7	121,5	125,2	115,8	108,1	110,0	116,3	117,6

Kaynak: Dünya Ekonomisi Gelişmeleri, IMF, 2008

Reel Efektif Döviz Kuru (2000=100)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
ABD	100	103,2	102,4	92,7	86,8	84,6	82,6	79,6
AB	100	100,6	106,4	122,1	129,4	128,6	129,4	135,2
İngiltere	100	97,4	98,9	94,8	99,4	103,6	108,2	111,3
İsveç	100	95,6	92,6	95,4	90,4	84,9	82,4	84,2
Japonya	100	92,2	86,0	78,9	77,0	72,3	66,6	62,1
Çin	100	103,8	98,9	87,3	77,1	73,5	71,8	67,2

Kaynak: Dünya Ekonomisi Gelişmeleri, IMF, 2008

Dış dengenin düzenlenmesi konusundaki bu sonuçlar, ABD'deki ana ticaret ortaklarının para birimlerinin değerinin düşürülmesine yönelik politika izlemesiyle açıklanmaktadır. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelere sahip ülkelerin rolü ABD ile ticarete artmaktadır. ABD hükümeti, doları ana ticaret ortaklarının para birimleri karşısında değer kaybetmesiyle cari hesabı düzenlemeye de çalışmaktadır. Jamaika para sistemi çerçevesinde ilk girişim 1985-1991 döneminde yapılarak, diğer ülkelerin para birimlerine karşı dolar kurundaki kademeli artışın başlamasından iki yıl sonra olumlu sonuçlara ulaşılmakta ve 1991 yılında ürünlerinin rekabet gücünü arttırmanın amacı ile cari işlemler açığı neredeyse düşük maliyetli ulusal para birimleri ile korumaktadır. 2006'ya kadar ABD diğer gelişmiş ülkelere göre daha aktif ekonomik büyümeye sahip olması ve nüfusun zenginliğini konut varlıkları biçiminde artan

refahı yansıtan dinamik tüketim tarafından teşvik edilen ve ithalatta keskin bir artışı sağlamaktadır.

1.11. Döviz kuru ve enflasyon arasındaki ilişki

Ülkede döviz kuru istikrarını sağlama amacıyla dalgalı döviz kuruna geçiş hedeflenmektedir. Fiyat istikrarı hedefine ulaşmak, döviz kurunu istikrara kavuşturmak için çeşitli ekonomik koşullarla çelişmektedir ve bunun tersi de geçerlidir. Örneğin, ekonomik canlanma koşulunda öngörülen enflasyonun hedef seviyesinin altında olması, ulusal para biriminin değersizleşmesi, fiyat istikrarının sağlanması merkez bankasının faiz oranını düşürmesini zorlamaktadır. Faiz oranının düşmesi ulusal para biriminin daha da düşüşe yönelik koşullar yaratacaktır ve istikrarı sağlanamaz hale gelecektir. Merkez bankaları enflasyon hedefine ulaşmak için enflasyon hedeflemesi rejimi altındaki döviz kurundaki kısa vadeli dalgalanmaları yumuşatma eğilimindedir. Bununla birlikte, bu tür eylemler, merkez bankasının döviz piyasasındaki uzun vadeli dengeyi etkilemeye çalıştığı anlamına gelmemektedir. Enflasyon hedeflemesine geçişten sonra gerçekleşen olası döviz müdahaleleri hedeflere ulaşmak için potansiyel olarak gerekli bir araç olarak görülmektedir.⁶⁰

Enflasyon hedeflemesi rejimine geçiş kendi başına, döviz kurundaki keskin dalgalanmaların ülke içindeki ekonomik süreçler üzerindeki etkisinde azalmayı garanti etmemektedir, ancak böyle bir düşüş için ön koşullar yaratmaktadır. Bunun nedeni, para politikası rejiminin parasal düzenlemenin ilkelerini, merkez bankası için hedeflerin hiyerarşisini ve karar algoritmalarını belirlemesidir, kursun ekonomi üzerindeki etkisinin derecesini ve derinliğini belirlememektedir. Ekonominin yapısı, fiyat esnekliği ve oranları, GSYH yapısındaki ihracat/ithalat payları vb. tarafından nesnel olarak belirlenmektedir. Enflasyon hedeflemesi rejimine geçiş kendi başına, döviz kurundaki keskin dalgalanmaların ülke içindeki ekonomik süreçler üzerindeki etkisinde azalmayı garanti etmemektedir, ancak böyle bir düşüş için ön koşullar

⁶⁰ Reginaldo Nogueira, Miguel León-Ledesma, “Fear of Floating in Brazil: Did Inflation Targeting Matter?”, **The North American Journal of Economics and Finance**, Elsevier, S 20/3, Washington 2009, s. 255–26.

yaratmaktadır. Bunun nedeni, para politikası rejiminin parasal düzenlemenin ilkelerini, merkez bankası için hedeflerin hiyerarşisini ve karar algoritmalarını belirlemesidir, kursun ekonomi üzerindeki etkisinin derecesini ve derinliğini belirlememektir. Ekonominin yapısı, fiyat esnekliği ve oranları, GSYH yapısındaki ihracat/ithalat payları vb. tarafından nesnel olarak belirlenmektedir.⁶¹

Döviz kuru değişikliklerinin iç fiyatlara aktarılmasının etkisi, gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere göre daha yüksektir. Enflasyonun ilk yıllarında, döviz kurundaki dalgalanmaların artışı etkinin azaldığı belirlenmektedir. Döviz kurunun istikrar kazanması konusu parasal düzenleme kategorisinden finansal düzenleme kategorisine geçmektedir. Döviz kurundaki dalgalanmanın önlenmesi, fiyat istikrarının finansal istikrarı garanti etmediği için, enflasyon hedeflemesiyle tutarsız olduğu düşünülebilecek finansal istikrarı sağlama görevidir.⁶²

⁶¹ Ehsan Choudhri, Dalia Hakura, “Exchange Rate Pass-Through To Domestic Prices: Does The Inflationary Environment Matter?”, **Journal of International Money and Finance**, S 25, Amsterdam 2006, s. 614–639.

⁶² Guillermo Calvo, Carmen Reinhart, “Fixingfor Your Life”, **NBER WorkingPaper**, S 8006, Washington 2000, s. 64.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÜRETİM

İnsan ihtiyaçları çeşitlilik göstermektedir, tüm insani maddi ihtiyaçların temelini ekonomi karşılamak için tasarlanmaktadır. İnsanlar ihtiyaçlarını karşılamak için belirli malları üretmektedirler. Üretim sürecinde mal ve hizmetler üretilmektedir. Üretim, toplumun bütüncül kalkınması için gerekli olan mal ve hizmetleri üreten insan faaliyetlerinin doğaya etkisinin sürecidir. Tarihsel olarak üretim en basit ürünlerin imalatından bilgisayarların üretilmesine, esnek, yeniden ayarlanmış sistemlerden en karmaşık teknik sistemlere kadar uzun gelişme yoluna gitmektedir. Üretim sürecinde yalnızca değişime tabi olan hizmet ve malların üretim şekli ve yöntemi değil, aynı zamanda insanın ahlaki mükemmelliği de ortaya çıkmaktadır.

Hanehalkının doğrudan tükettiği çok sayıda ürün türü ihtiyacından kaynaklanır. Üretim aşamaları tamamlanarak son şeklini almış, tüketime hazır hale gelmiş olan ürünlere nihai mal denilmektedir. Hanehalkın ihtiyaçlarını doğrudan karşılamak için kullanılan son ürünün bir kısmına tüketim ürünleri (veya mallar) denilmektedir. Nihai ürünlerin üretimi için daha az farklı türde ara ürün, yani nihai ürünün üretileceği malzemeler, hammaddeler, enerji, bileşenler, yarı mamul ürünler üretmek gerekir. Dolayısıyla, hammaddelerin çıkarılmasından üretimine kadar bir zincir oluşturan çok sayıda birbiriyle ilişkili endüstri bulunuyor.

Her üretimin kendine özgü formları var. Bunların hepsi, üretimin sosyal biçimlerinin belirlenmesinde temel alınan sınıflandırma kriterlerine bağlıdır. Sınıflandırma için üretim gücünün sınıflandırılması ve gelişme düzeyi esas alınır; bu kriter temelinde aşağıdakiler ayırt edilmektedir:

- Emek ve tarımın egemen olduğu sanayi öncesi üretim;
- Sanayi üretimi;
- Bilim, hizmetler, bilgisayar bilimi, eğitim vb. üstünlüğü sürdürülen sanayi sonrası üretim. Sanayi sonrası bir toplumun üretiminin amacı, ekonomik büyümeyi

sağlamak, fiyatları sabitlemek, nüfusun istihdamını, refahını sağlamak, gelirlerin adil dağılımı vb.

Firma, ekonominin mikro seviyesinde ekonomik ajandır, üretim sürecini gerçekleştirir. Üretim alanında faaliyet gösteren firmaya üretici denilmektedir. Aynı zamanda, insan ihtiyaçlarını doğrudan karşılayan endüstriyel ürünler gibi üretim faktörlerinin bir tüketicisi olarak da hareket eder. Firmanın genel amacı, karı maksimize etmektir.⁶³ Firmanın üretim ve değişim alanındaki kararlarının analiz sonuçları, dış ortamdaki değişikliklere (ürün fiyatları ve üretim faktörleri, vergiler, sübvansiyonlar, girişimcilik faaliyetleri ve sanayi politikasını teşvik etmeyi amaçlayan kamu politikası önlemlerini geliştirme) tepkisini açıklamaya çalışır. Üretici firmaların karar alma sürecinin incelenmesi sonucunda piyasa arzındaki değişimleri değerlendirmeyi ve arzın istisnalarını açıklamayı mümkün kılmaktadır.

Firmanın üretim kararlarındaki değişikliklerin ürün pazarlarındaki değişikliklere cevaben ve uygulanan üretim faktörlerinin, planlanan satışların hacmine ilişkin kararları (tüketici talep modellerinin anlaşılmasıyla birlikte) nasıl etkileyeceğini ve firmanın pazar stratejisinin temelini gösterir. Başka bir deyişle, şirket teorisinin sonuçları, ekonomik teori, pazarları ve makroekonomik koşulları tahmin etmek için son derece önemlidir. Ek olarak, analiz sonuçları hem belirli ekonomik disiplinlerin çalışmasında hem de pratik çalışmalarda pazarlama uzmanları, muhasebeciler, finansal danışmanlar ve analistler tarafından başarıyla uygulanmaktadır.⁶⁴

2.1. Üretim kavramı ve süreç özellikleri

Üretim faaliyeti, ekonominin mikro seviyesindeki şirketler gibi bir grup ekonomik ajanın önceliğidir. Firmanın genel faaliyeti, toplam karı en üst düzeye çıkarmaktır. Bir firma tarafından kar yapma işleminden önce, üretim alanında dolaşımda olan malları üretme süreci izlemektedir. Üretimin altında bazı malları

⁶³ Andreu Mas-Colell, Michael Whinston, **Microeconomic Theory**, B 2, NY 1995, s. 127-147.

⁶⁴ Paul Samuelson, **Economics**, B 19, NY 2010, s. 107-126.

diğerlerine dönüştürmeyi amaçlayan aracının faaliyeti anlaşılmaktadır. Üretimin amacı, doğanın yarattığı nesneleri insan ihtiyacına adapte etmektir.

Üretilen mallarda kullanılan hammaddelere üretim faktörleri veya kaynaklar (R) denmektedir. Üretim sonucunda elde edilen faydalar nihai ürün (Q) ve tüketici malları ve hizmetleri olarak adlandırmaktadır. Harcamalar “girdi” (input), sonuçlar “çıktı” (output) olarak tanımlanır. Firmanın üretim faaliyetinin maliyetlere bağımlılığı, üretim fonksiyonu:

$$Q = F(\bar{R});$$

kullanılarak tanımlanır. Maliyetlerin çıktıya bağımlılığında ise:

$$\bar{R} = F^{-1}(Q);$$

üretim maliyetlerinin fonksiyonu kullanılır. Sonuç olarak, nakit harcamalarının üretim hacmine bağımlılığını elde ederiz. Üretim sürecinin etkinliği hem aracının hem de toplumun bütünü açısından incelenmektedir. Toplum bakış açısından, ürünün faydası onu üretmek için kullanılan kaynakların kullanılışlılığını aşmakta ise, üretim süreci etkilidir:

$$U(\bar{Q}) > U(\bar{R}(\bar{Q})).^{65}$$

Kullanılan kaynaklar için ödeme yapma zorunluluğu, seçimi yalnızca üretim setinin belirli bir miktar giriş kaynağı için elde edilebilecek maksimum çıktıya karşılık gelen noktalarıyla sınırlandırmanın fizibilitesini belirler. Kullanılan farklı kaynak miktarları için bu tür noktaların kombinasyonu üretim kümesinin sınırıdır. Üretim fonksiyonu kullanılan kaynak tarafından verilen maksimum çıktıyı göstermektedir.⁶⁶

Üretim sürecinde kullanılan faktörler hem ikame edilebilir hem de tamamlayıcı olabilir. Üretim fonksiyonlarının çeşitleri değişkendir. Başlıca üretim fonksiyonları Cobb-Douglas ve Leontief fonksiyonlarını içermektedir. Cobb-Douglas üretim fonksiyonu, üretim faktörlerinin kusurlu ikame ediciler olduğu bir üretim sürecini

⁶⁵ Orhan Türkay, **Mikroiktisat**, B 1, Ankara 1986, s. 264.

⁶⁶ Türkay, a.g.e.

tanımlamaktadır. Uygulanan teknolojilerin sayısı (kullanılan üretim faktörlerinin kombinasyonu) sonsuzdur. Belli bir mal hacmi için faktörlerin kombinasyonunu oluşturan firma, teknolojik olarak elde edilebilecek tüm üretim yöntemlerinin tamamını kullanmamaktadır. Seçim, şartları karşılayan bir dizi teknolojik olarak verimli üretim yönteminden (faktörlerin kombinasyonu) yana yapılmaktadır.⁶⁷

2.2. Üretim faktörlerinin gelişimi ve etkileşimi

Üretim faktörleri, üretimde kullanılan ürün miktarını belirleyen kaynaklardır. Üretim faktörleri kullanımının verimliliği üretim teknolojisi, işletmenin etkin stratejisi, etkili yönetim gibi bir dizi faktörlere bağlıdır. Finansal kaynaklar nakit, menkul kıymet, finansal yatırımlardır. Bu kaynaklar firma dış çevre ile etkileşime girdiğinde kullanılarak ilişkisini yansıtır. Üretim kaynakları iş gücü kaynaklarını, hizmetleri ve nihai ürünleri içermektedir. Kaynaklar doğrudan üretim sürecinde, yani işletme içinde tüketilmekte veya kullanılmaktadır.⁶⁸

Ekonomik gelişmenin anahtarı dört ana faktöre dayanmaktadır: nüfus, doğal kaynaklar, sermaye oluşumu ve teknoloji. Teknolojik değişiklikler ve yenilikler şu yönlerden ele alınmaktadır: borçlanma, teknoloji ve sermaye etkileşimi, girişimcilik ve yenilikçilik.⁶⁹ Örneğin, Japonya, Almanya ve ABD gibi tarihsel deneyimlerinin gösterdiği belirli girişimcilik ve yaratıcı inovasyon gereklidir. Teknik değişiklikler yeni sermaye malları ile etkileşime girerek dahil olmaktadır. Bu bazı ülkelerin gelişmiş ekipman ve teknolojiyi diğer ülkelere ödünç alabileceği özel bir süreçtir.⁷⁰

Üretim faktörlerine teknolojik açıdan yaklaşım, modern ekonomide yeniliklerin ve bilginin sahip olduğu rekabet avantajı sağlayan ve yalnızca ulusal pazarda değil, aynı zamanda uluslararası iş bölümüne katılımla faydalanma şansını vermesi önemlidir. Özellikle uluslararası ticaret teorisinin gelişimi, bir ülkenin

⁶⁷ Cihan Dura, “Yeni Dış Ticaret Teorileri”, **E.Ü. İİBF Dergi**, S 16, İzmir 2000, s. 16.

⁶⁸ Elena Tarasova, “Razvitie i vzaimodeystvie proizvodstva”, **Ekonomicheskie Nauki**, UDK 338.911, 2008, s 25-27.

⁶⁹ Chris Freeman, “The National System of Innovation in Historical Perspective”, **Journal of Economics**, Cambridge 1995, Vol. 19, № 1, s 13-23.

⁷⁰ Paul Samuelson, William Nordhouse, **Economics**, B 19, NY 2010, s. 107-126.

uluslararası iş bölümündeki uzmanlığının tanımlanması, üretim faktörlerinin değerlendirilmesine dayanan karşılaştırmalı üstünlüğü ile ilişkilidir. Örneğin, Heckscher-Ohlin faktör teorisi, üretim için “ucuz” faktörleri gerektiren malları ihraç etmek için fazla (dolayısıyla nispeten ucuz) üretim faktörlerine sahip ülkeyi yönlendirmiştir. Bununla birlikte, bazı ülkelerin (örneğin ABD, Hindistan, Japonya) dış ticaret cirosu farklı sonuçlar vermiştir: tüm ülkelerde üretim faktörlerinin göreceli mevcudiyeti, dış ticaret yapısı bu teoriye göre belirlenmemiştir. Faktör teorisi sonuçlarının çelişkisi “Leontief Paradoksu” olarak adlandırılmaktadır. Sayılan değişiklikler teknolojik yenilikler, işgücü nitelikleri, girişimcilik vb. gibi sisteme ek faktörlerin dahil edilmesinde artışa neden olmuştur.⁷¹

Teknoloji, yenilikler, bilgi gibi ek faktörler, üretim faktörleri olarak adlandırmak yanlıştır. Bunlar üretim kaynaklarıdır ve bir anlamda rekabet gücü, verimlilik faktörleridir. Üretime dahil olan kaynaklar temel etkenlere (emek ve sermaye) dönüştürülür ve faktörlerin sistemini değil, sistemin kalitesini belirlemektedir. “Yaratıcı yıkım” (ilkel büyümenin aksine niteliksel değişim), girişimcilik ve yenilikçi (göreceli ve aşırı artı değer, sermaye-mülk ve sermaye-işlevine bölünme) terimleri, emek-değer teorisinde geliştirilerek güçlü değişim süreçleri olarak nitelendirilmektedir.⁷²

Mal ve hizmet üretmek için kullanılan kaynaklar dört geniş kategoriye ayrılmaktadır: emek (işgücü) kaynakları, doğal kaynaklar, malzeme (insan yapımı üretim araçları) ve finansal kaynaklar. Doğal, maddi ve iş gücü kaynakları temel kaynaklardır, en basit üretim hareketinin bile zorunlu şartlarını oluşturmaktadır. Gelişimin her aşamasında yani endüstriyel öncesi, endüstriyel ve endüstriyel sonrasında bulunmaktalar. Finansal kaynaklar, bir anlamda, temel kaynaklara göre

⁷¹ Daniel Bell, “Social Framework of Information Society. New Technological Trend inThe West”, **MIT Press**, Cambridge 1986, s. 39.

⁷² Joseph Shumpeter, “The Theory Of Economical Development: The Research Of Entrepreneur Income, Capital, Credit, Percentage and Conjuncture Cycle”, **Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology**, S 3/2, Bucharest 2012.

ikincildir. Ekonomik ilişkilerin gelişmesinin sonucunda finansal kaynaklar gelişmiş ekonomik sistemde üretimin işleyişi için ön koşul haline gelmektedir.⁷³

Gelişim süreci çerçevesinde üretim için koşul olan yeni kaynaklar oluşturulmaktadır. Sanayi devrimlerinin sonucu “teknoloji” ve “teknolojik yenilikler” gibi kaynakların ortaya çıkmasına neden olan üretim araçlarının iyileştirilmesi ve karmaşıklığı olmuştur. Tarihçiler en az iki endüstriyel devrimi belirlemişlerdir. İlki, XVIII yy el aletlerinin makinelerle değiştirilmesiyle ilgili teknolojik yeniliklerdir. Yaklaşık yüz yıl sonra ikinci devrim, içten yanmalı motorun icadı, elektriğin gelişimi, bilimsel gelişmelere dayanan kimyasal endüstrinin oluşturulması, verimli çelik üretimi ve iletişim teknolojilerinin başlangıcı olarak belirlenmiştir.

İki devrim arasında hem temel süreklilik hem de teknolojik gelişmeler ve yönetimi desteklemede bilimsel bilginin belirleyici rolü olan bazı kritik farklılıklar vardır. İnsanlığın maddi temelinde köklü ve tarihi boşluk meydana gelmiştir. Bunlar, ani ve beklenmedik teknolojik yeniliğin üretim ve dağıtım süreçlerini dönüştürdüğü, üretimin artmasına yol açtığı, zenginlik ve gücün dağılımını değiştirdiği anlamında gerçekten “devrimlerdi”.⁷⁴ Dolayısıyla, iki sanayi devrimi sırasında elde edilen teknolojik üstünlük ile birlikte, Batı Avrupa ve ABD ülkelerinin tarihi yükselişi olmuştur. Böylece teknolojiler nesnel olarak üretim için gerekli bir koşul haline gelmiştir.⁷⁵

İlk sanayi devrimi, daha önce var olan bilgiyi uygulamak ve geliştirmek için geniş çapta bilginin kullanımına dayanmıştır. İkinci sanayi devrimi, bilim yeniliklerin, gelişmesindeki belirleyici rolü ile öne çıkmış. Modern teknolojik devrim, bilginin merkezi rolü ile değil, bilgiyi işleyen ve inovasyonun kullanımı arasındaki kümülatif geri bildirim döngüsünde iletişimi sağlayan bilgi ve aygıtlarının

⁷³ Joan Robinson, “The Production Function and the Theory of Capital”, **Review of Economic Studies**, Vol. 21, № 2, 1976, s 81-106.

⁷⁴ Riccardo Faini, “Increasing Returns, Nontraded Inputs, and Regional Development”, **Economic Journal**, № 94, 1984, s 308-323.

⁷⁵ Manuel Castells, **The Informaion Age: Economy, Society and Culure**, Vol. III, B 2, Oxford 2010, s. 80-99.

üretim uygulanması ile karakterize edilmektedir. Bu durumda, bilgi ve yenilikler objektif olarak gerekli üretim koşulları (kaynakları) haline gelmektedir. Kaynaklardan farklı olarak, üretim faktörleri birbirleriyle etkileşime girerek, yalnızca bu etkileşim çerçevesi içinde olmaktadır. Etkileşen faktörlerin birliği üretimdir. Üretim faaliyeti, üretim faktörlerinden “faydalı eylem akışını” çıkartarak oluşmaktadır.⁷⁶

İşgücü hem üretim faktörü hem de etki nesnesi olduğu için başlı başına çok daha önemlidir. Toplumsal ve doğanın bir birleşimine sahip olması sermayeye göre avantajlara sahiptir. İşgücü, doğal kaynaklar veya birikmiş servetlerden önemli, modern toplumun daha değerli bir kaynağıdır. Üretim faktörlerini değişimlerden korumak için öncelikle mevcut eğilimleri dikkate alarak üretim ve sosyal ihtiyaçların yapısını güncellemek şarttır. İkincisi, yaratıcı emeğin maliyetlerin oluşumunda ve üretim faaliyetinin sonuçlarındaki rolünün teorik olarak doğrulanması; üçüncüsü, yasal, yönetsel ve üretken olmayan diğer ulusal ekonomik alanlarda incelenmesi gerektirmektedir.⁷⁷

Sanayi ve sanayi sonrası toplumlar temelde farklı gelişim mekanizmalarıyla temsil edilmiştir. Böyle bir gelişim sürecinde ekonomik ve sosyal ilerlemenin uyumsuz dinamiklerini sağlamak için farklı kaynakların kullanılması kaynaklanmıştır. Üretim faktörleri teorisinin gelişimi, devrimci teknolojik değişimler sonucu toplumun ekonomik gelişme yöntemlerinin gelişimini yansıtmıştır. Daha yüksek gelişime geçiş, sistemin temel faktörlerinin yeniden yapılandırılması ile sağlanarak, üretim faktörleri sisteminde nicel değil, niteliksel değişikliğe yol açmıştır. Post-endüstri ekonomik üretim faktörü sisteminin özellikleri, genel inovasyon özelliklerini benimsemiştir, yani tek üretim faktörü inovasyon unsuru olmadan etkili şekilde çalışamaz.⁷⁸

⁷⁶ Moshe Syrquin, “Kuznets and Pasinetti on The Study of Structural Transformation: Never the Twain Shall Meet?”, **ICER**, S 46, Turin 2007, s. 14.

⁷⁷ Karl Marx, **Theories Surplus Value, Volume IV of Capital**, B 1, Moscow 1969, s. 389-412.

⁷⁸ Richard Caves, Michael Porter, “From Entry Barriers to Mobility Barriers”, **Quarterly Journal of Economics**, Vol. 14, 1983, s 225-235.

2.3. Modern şartlarda üretim teorisinin değerlendirilmesi

Ekonomik teorisinin modernleşme düzeyinin yanı sıra dünya ekonomisinde uygulanması üretim, yeniden üretim gibi ekonominin temel kategorilerine odaklanmanın gerekli olduğunu göstermiştir. Küresel finansal kriz ekonomi sektörlerinin öncelikli incelenmesine neden olmuştur. Bilim insanlarının çoğu ekonomi politiği ve iktisat konusunu farklı görmüştür ve çalışmaların amacı genel ekonomi olduğu için sentezlerini kabul etmiştir. Diğer bilim insanı grubu, ekonomiyi inceleyen yeni konu alanlarının ve bilimsel disiplinlerin oluşturulduğu ortak ekonomi teorisi ve belirli konular olduğu görüşüne odaklanmıştır.⁷⁹ Bütün bunlar, çeşitli kavramların sentezlenmesi, iç içe geçmesinin mümkün olduğu, metodolojik olarak sağlam olan düşünceyi doğurmuştur. Bu durumda üretim, tamamen teknolojik bir süreç olarak kabul edilmiştir. Hem ekonomik teoride hem de insan yaşamında üretime yetersiz rol verilmesi, Batı ekonomistlerinin görüşleri ile doğrulanmıştır. A. Marshall F. Bacon'a atıfta bulunmuştur: "Aslında insan hiçbir şey yapmaz, sadece doğanın verdiklerini birbirine bağlar. Doğa gerisini kendi içinde yapmaktadır."⁸⁰

Üretimin küçümsenmesinde veya teorik olarak anlamlı kategori olarak olumsuzlaşmasının argümanı, servet-zenginlik kategorisinin başka yorumlar ile bağlantılı olarak verilmiştir. Üretken ve verimsiz emek kategorilerine dönersek, o zaman ekonomik düşüncenin farklı yönlerinin bu konuda farklı bakış açılarına sahip olduğu bilinmektedir. Böylece, fizyokratlar yalnızca tarımsal üretimdeki emeği üretken, A. Smith ve D. Ricardo sanayide ve A. Smith hizmetlerde emeği üretken olarak değerlendirmemiştir. En saygın toplum sınıflarının emekleri bile üretken değildi. XVIII-XIX yy maddi olmayan faydalar hakkında düşünce değişmiştir. Jean Baptis Say hem hukuk bürolarının hem de tüccar çemberinin ve askeri liderin yaptığı işi fayda arasına katmıştır.⁸¹

K. Marx hizmetleri üretken emek alanına atfetmiş, ancak üretken emek alanından ticareti dışlayarak, içinde hiçbir şey yaratılmadığını ve para biçiminin

⁷⁹ <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/basics/bigsmall.htm>.

⁸⁰ Alfred Marshall, **Principles of Economics**, B 8, NY 2013, s. 2-4.

⁸¹ Adam Smith, **Wealth of Nations**, B 4, NY 2007, s. 28-40.

metaya değişim olduğunu savunmuştur. Maddi olmayan mallar kavramı, eğlence organizasyonu, eğitim sistemi ve ekonomik faydaların detaylı bir sınıflandırmasını veren A. Marshall tarafından servetin ayrılmaz bileşeni olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda, üretken emeği fayda kategorisiyle ilişkilendirmiştir. Ekonomik büyüme, malların üretimini arttırmaktan ziyade, serveti arttırmak, zenginlik ise insanların değer verdiği her şeye bağlanmak olarak görölmüştür. Bu fikir, hem mesleki bilgi, bir insanın doğal yetenekleri, hem de serbest zamanın servete atfedilebileceği şekilde geliştirilmiş ve bunların hepsinin üretimle ilgisi olmadığı savunulmuştur.⁸²

Üretim faktörlerinin azalan verimler yasası, sadece faktör piyasalarında talep ve arzın özelliklerini, faktör gelirlerinin oluşmasını değil, firmanın üretim faaliyetlerinin yasalarının temelini, maliyet ve gelir eğrilerine yansıyan, belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.⁸³ Mikro seviyede üretim düşünöldüğünde, bu kategorinin teorik tutarlılığı ve piyasa sisteminin işleyişini düzenleyen yasalar ile makro düzeyde bağlantı kurarak bulunmaktadır. Bir yandan, üretim sorununu makroekonomik düzeyde inceleme ihtiyacı, diğer yandan da bu sorunun reddedilmesi daha da belirgindir.⁸⁴ Makroekonomik analizin en başından itibaren makroekonomik göstergeleri tanımlarken bunun yıl boyunca “üretilen” mal ve hizmetlerin maliyeti olduğuna dikkat çekilmektedir. GSYH’yı hesaplamak için mal ve hizmetler, katma değer, üretim yöntemi gibi kavramlar tanıtılmaktadır. İstihdam sorunları, ekonomik denge ve ekonomik büyüme modelleri doğrudan toplumsal üretim sorunuyla ilgilidir. Ayrıca makroekonomik analizde bu konuyu belirleme girişimleri yoktur.⁸⁵

Batı ekonomistler üretim kavramını yeterince nitelendirebilecek bir dizi makroekonomik konuya dikkat çekmiştir. Keynesyen, Neo-Klasik, Neo-Keynesyen ve diğer kavramlarda üretimin temelini piyasa, karma veya hükümet düzenlemesiyle birlikte araştırılmıştır. Tüketim, tasarruflar, yatırımlar, mal ve kaynakların fiyatları,

⁸² Paul Heyne, **The Economic Way of Thinking**, B 12, NJ 2010, s. 19-33.

⁸³ Keith Smith, “The Systems Challenge to Innovation Policy”, In: Polt W., Weber B. (eds.). **Industrie und Gluck. Paradigmenwechsel in der Industrie- und Technologie Politik**. Vienna. 1996.

⁸⁴ Alan Gruchy, **Comparative Economic Systems**, Boston 1966, s 225.

⁸⁵ Krugman, a.g.e.

yukarıdaki teorilerde göz önüne alındığında, bir ya da diğer tür üretim oluşumunun başlangıç koşulu olarak tanımlanmıştır. Çarpan olgusu, hızlandırıcı ve hesaplama formülleri ilerlemek amacıyla ortaya konulan mekanizmaların geliştirilmesi, üretimin genişletilmesi kavramına dahil edilmiştir. İstihdam sorunu hem sosyal hem de ekonomik olarak görülmüş. İstihdamın ekonomik yönündeki çalışmalarda üretim verimliliği, büyüme rezervleri vb. sorunlar ile karşı karşıyayız.⁸⁶

Ekonomik büyüme GSYH kullanılarak ölçülmektedir, ancak GSYH mükemmel bir göstergedir değildir. Modern ulusal hesaplar sistemi büyük ölçüde Smith'in zenginlik anlayışından uzaklaşmıştır. GSYH üretim yöntemiyle hesaplanırken, iki tür çıktı piyasa ve piyasa dışı eklenmektedir. Piyasa dışı çıktının firmanın brüt ürününe eklenmesiyle, ekonomik birimler tarafından kendi nihai tüketimleri veya birikimleri için üretilen mal ve hizmetler bulunur. Bununla birlikte, eğitim literatüründe bile ulusal üretim sonuçlarının hala piyasa dışı işlemlerin kütesini yansıtmadığı, çoğu zaman sadece kaynakların harcadığı gölge ekonominin değil, daha iyi kaynaklar, üretim faaliyetlerinin serbest zamanın değişmesi gibi etkilerinin gösterilmediği savunulmuştur. Yani, ulusal hesaplama kavramı gelişme içerisinde, tüm noksanları henüz tanımlanmayarak, insan faaliyetlerinin tüm yönleri dikkate alınmamıştır.⁸⁷

“Maddi olmayan üretim” teriminin temeli, ürünün maddi olmadığı vurgulanmıştır. K. Marx'ın söylediği üzere, “çağlar modern toplumda ürettikleri ile değil, nasıl ürettiklerinde farklılık gösterir”. Bu alandaki emek ürününün özelliği modern koşullarda toplumun gelişimi için gelecekle ilgili belirleyici öneme sahiptir.⁸⁸ Maddi olmayan üretim maddi olandan daha hızlı geliştirilmektedir. Nedenleri ise maddi kaynakların tükenmesi, çevre kirliliğidir. Hizmet sektörü, özellikle sosyal, maddi olmayan üretimin en önemli kısmıdır, daha az sermaye, enerji ve son olarak, çevre kirliliği üzerinde çok daha az etkiye sahiptir. İkinci sebep ise ekonominin bu yapısal kısmı, doğrudan kişinin ihtiyaçlarına ve tercihlerine sahip

⁸⁶ Thrainn Eggertsson, “Economic Behavior and Institutions”, **Cambridge University Press**, 1990.

⁸⁷ Carl Menger, **Principles of Economics**, B 2, Alabama 2007, s. 82-99.

⁸⁸ Carl Marx, **Theses on Feuerbach**, B 5, 1999.

olan ekonominin başındadır. Üçüncü neden ise emek faktörünün ekonomide reel faktörlerden daha önemli bir yere gelmesidir.

2.4. Teknolojik gelişimin üretim süreci üzerindeki etkisi

Uzun dönemde bilim ve teknolojiye kazanımlar üretime geçerek genellikle ürün ve teknolojiye ayrılan yenilikler uygulanıyor. Teknolojik yenilik, üretim faktörleri verimliliğinin farklı şekillerde değişebileceği sonucu teknolojik ilerlemenin meyvesidir. Buna göre, üç tür teknik ilerleme vardır: nötr, emek tasarrufu veya sermaye yoğunluğu, tasarruf veya emek yoğunluğu. Teknolojik yenilikler şunları belirlemektedir: toplam faktör verimliliğinde, teknoloji getirisinde, işgücü verimliliğinde artışı (her türlü teknik ilerleme için), üretimi belli bir düzeyde sağlamak için üretim faktörleri maliyetinin azalışı. Emek yoğunluğu (sermaye tasarrufu) teknolojik gelişimin emeğin verimliliğinde daha somut artışa yol açmaktadır.⁸⁹

Teknolojik inovasyon “pahalı bir lükstür”. Yeniliklerin gelişimi ve üretimdeki uygulamaları araştırmak için önemli harcamalar, yeniden eğitim ve personel gelişimi için ek maliyetler gerekmektedir. Sonuç olarak, iki karşıt eğilim oluşuyor. Bir yandan, teknolojik yeniliklerin getirilmesi, daha sonra üretim maliyetlerinin düşmesini sağlamakda firmanın ekonomik verimliliğinde artış ve ilave rekabet avantajlarının kazanılması anlamına geliyor. Öte yandan, eski teknolojinin korunması, inovasyon eksikliği ve buna bağlı ek maliyetler, mevcut üretim maliyetlerini aynı seviyede tutmayı mümkün kılar ve kısa vadeli maliyetlerde artışa yol açmaz. Ancak, uzun vadede firmanın ekonomik verimliliğinde düşüş gözlemlenir, rekabet avantajı (fırsat avantajı) kazanma fırsatını kaçırmaz. Bu nedenle, ilk eğilim uzun vadede firma ürünlerinin rekabetçiliğini sağlamaktır. İkinci eğilim, firmanın kısa vadeli kar elde etme yönelimini belirler, uzun vadede ise rekabet gücü kaybı oluşur.⁹⁰

⁸⁹ Manuel Castels, **Informational Epoch: Economy, Society and Culture**, 2000, s 49-51.

⁹⁰ Daniel Bell, “Social Framework of Informational Society. New Technological Trend in the West”, **Progress**, 1986, s 39.

2.5. Üretim verimliliğinin gelişimi

Verimlilik sorunu her zaman bir seçim sorunudur. Seçim neyin üretileceği, ürün türü, dağıtımı, mevcut ve gelecekteki tüketim için ne kadar kaynak kullanılacağı ile ilgilidir. Verimlilik düzeyi bir dizi sosyal ve ekonomik işin çözümünü etkilemektedir: hızlı ekonomik büyüme, nüfusun yaşam standardında artış, enflasyonda düşüş, çalışma koşullarında iyileşme vs.⁹¹ Tüm ekonomik verimlilik göstergelerinin gerekçelendirilmesinde ve analizinde aşağıdaki önemli faktörler göz önünde bulundurmaktadır:

- Bilimsel ve teknik ilerlemenin hızlandırılması, teknik üretim seviyesinin artması, ürünlerin kalitesini iyileştirme, inovasyon politikası;
- Sosyal ve psikolojik faktörlerin güçlenmesi, çalışanların sorumluluklarını ve yaratıcı inisiyatiflerinin artışı, kapsamlı kişisel gelişim, üretimin gelişiminde sosyal yönelimi güçlenmesi (çalışanların profesyonel seviyesini yükselmesi, çalışma koşullarının ve güvenliğinin artması, üretim kültürünün iyileşmesi, ekolojik gelişme).⁹²

Ekonomik verimlilik, dinamizm ve tarihçilik özellikleriyle nitelendirilen önemli sosyo-ekonomik kategoridir. Üretim faaliyetinin etkinliği her sosyal oluşumun, üretici güçlerin farklı gelişim düzeyleri içerisinde. Nicel performans değerlendirmesinin asıl modeli ekonomik sonuçlar, maliyetler ve kaynaklar arasındaki orandır. Birim maliyetler ve kaynaklar başına nihai sonuçların en üst düzeye çıkarılması ya da nihai sonucun birim başına en aza indirilmesi toplumun, iş gücünün ve bireyin (çalışan) temel amacıdır. Bu amaç başarma yöntemi, ekonomik verimliliğin artırılmasının yolları ve rezervleri (sınıflandırmaları ve nicel değerlendirmeleri) ekonomik bilimin ve disiplinlerin (endüstri ve işlevsel) içeriğidir. Rekabetin oluşumu, piyasa koşullarının değişkenliği üreticinin iç kaynakları kullanımında değişen dış koşullara hızlı cevap vermesi gerektirmektedir.⁹³

⁹¹ Brue McConnell, Economics: Principles, Problems and Politics, B 12, 2011.

⁹² Alfred Marshall, Principles of Economics, B 3, 1997, s 81.

⁹³ Ronald Bond, Warren Greenberg, "Industry Structure, Market Rivalry and Public Policy: A Comment", **Journal of Law and Economics**, S 19/1, Chicago 1976, s. 201-204.

Gelişmiş piyasaya sahip ülke ekonomilerinde verimliliği artırmanın yolları iki gruba ayrılmaktadır: kâr değişimini etkileyen ve firma tarafından kontrol edilen iç ve dış faktörler, firmanın yalnızca ayarlayabileceği kontrol edilemeyen faktörler. İkinci faktör grubu spesifik piyasa koşulları, ürün fiyatları, hammaddeler, malzemeler, enerji, döviz kurları, banka faizi, devlet siparişleri sistemi, vergilendirme, vergi imtiyazlarıdır. İşletmeler, dernekler, şirketler ölçeğinde en çeşitli iç faktörler grubudur. Uzmanlık alanlarına, yapılarına, çalışma sürelerine, mevcut ve gelecekteki görevlerine bağlı olarak sayıları ve içerikleri her işletmeye özeldir. Tüm işletmeler için birleştirilemezler ve tek tip olamazlar.⁹⁴

Üretimin teknik ve örgütsel iyileştirilmesi için işgücü yoğunluğu, malzeme tüketiminin azaltılması, malzeme kaynaklarının korunması, üretim maliyetlerinin azaltılması, karlılığın arttırılması, üretim kapasitesinin ve üretiminin arttırılması, önlemlerin uygulanmasının ekonomik etkisine yönelik iç faktörlerin nicel değerlendirme yapılmaktadır. Piyasa koşullarında üretimin verimliliğini ve karlılığını yönetme mevcut planların geliştirilmesini, uygulanmasını, tahminlerin geliştirilmesini, uygulanmasının izlenmesini ve analizini içermektedir.⁹⁵ Aynı zamanda, zaman faktörünü dikkate almak önemlidir. Örneğin, yeni ürün veya hizmetin piyasaya girmesi, yeni fikirlerin, buluşların geliştirilmesi ve uygulanması, yeni ürünlerin üretiminin geliştirilmesi ve ürünlerin değiştirilmesi için süreler.

Piyasa ekonomisine geçiş ekonomik verimliliği değerlendirme teorisi ve uygulamasında üretim ve iş kararları için en iyi seçenekler için bir dizi önemli ayarlamalar getirmektedir. Birincisi, kabul edilen üretim ve işletme kararları için ekonomik sorumluluk, sermaye yatırımlarının muhakkak finanse edilmesinin geçerli olduğu ve şirketin değerlendirmenin sorumluluğu önemli ölçüde artmaktadır. İkincisi, alınan kararlar için sorumluluğun güçlendirilmesi yatırım faaliyetlerinde risk derecesinin artması ve üretimin gelişimi ile de yakından ilgilidir. Üçüncüsü, üretim ve yatırımların dinamizmi dikkate alındığında, iskonto etmeye dayalı finansal sonuçların gerekçelendirilmesi ve elde edilmesinde zaman faktörünü tahmin etmenin

⁹⁴ Marshall, a.g.e

⁹⁵ Menger, a.g.e.

önemi artmaktadır. Dördüncüsü, piyasa ilişkileri ve mülkiyet biçimlerinin koşullarında, piyasa etkisi altında oluşan bireysel standartlar uygulanmaktadır.⁹⁶

İntensifikasyon⁹⁷, üretim verimliliğinin artmasının önemli faktörlerinden biridir. Ulusal ekonomi yapısal malzemelerin, hammaddelerin ve enerji kaynaklarının kullanımında, yüksek ve düşük verimli, atık içermeyen teknolojik işlemlerin yaratılması ve kullanımında yüksek verimlilik sağlayan makine ve ekipmanla donatılmaktadır. Çeşitli endüstriyel üretimin başarılı bir şekilde geliştirilmesi için piyasa koşullarında işletme ve üreme sorunu özellikle önemlidir. Yüksek kaliteli ürünlerin üretimi talebin büyümesine ve satış hacimlerindeki artışa katkıda bulunarak üretim verimliliğini sağlamaktadır. Firmanın rekabet edebilirliğinin analizi alıcıların ürünlere olan ilginin azalmasını etkileyebilecek üretimi ve teslimatında rekabet eden organizasyonların yeteneklerinin değerlendirilmesini sağlamaktadır.⁹⁸

Ekonomideki küreselleşmeye rağmen DTÖ'nün genişleyen rolü birçok ülkede gıda ürünlerinin üretimi ve tüketimi oldukça düşük kalmaktadır. Pek çok ülkenin hükümetleri kırsal kesim için gelir artışı ve sürdürülebilir kalkınma sağlayan mevcut deneyimlerden etkili bir şekilde yararlanamamaktadır. Ulusal ekonomilerdeki stratejik çalışma yönleri daha az doğal kaynak harcayarak tedarik zinciri boyunca yönetimi ve verimliliği artırarak gıda güvenliği seviyesini iyileştirmektedir. Dünyadaki üretimin büyümesi öncelikle demografik süreçlerle ilişkilidir, aynı zamanda gıda kaynakları pazarları için oldukça ülke ve firmalar arası zorlu rekabet söz konusudur. Ülkeler arası rekabet yerli markaların tanıtımı da dahil olmak üzere üretim ve tanıtımında lider ülkelerin güçlendirilmesiyle ifade edilmektedir. Fransa, İngiltere, Almanya, Japonya, vb. ülkelerde artık “daha fazla üretmek ve maliyetlerini azaltmak” gibi bir sorunu yoktur, çünkü ilk önce ucuzun yüksek kalitede olamayacağı ve ikincisi de ürün güvenliği (yüksek kaliteli ürünler) küçük firmalar

⁹⁶ Armand Alchian, Harold Demsetz, “Production, Information Costs and Economic Organization”, **The American Economic Review**, S 62/5, Nashville 1972, s. 772-795.

⁹⁷ Yoğunlaştırma, güçlendirme bkz.

⁹⁸ Ross Cox, “Option Pricing: A Simplified Approach”, **Journal of Financial Economics**, No 7, 1979, s 229-263.

tarafından karşılanmaktadır. Bununla birlikte ülkelerin ürün güvenliği yalnızca belirli ürünlerin brüt üretimiyle değil, kendi üretim oranı ve ithalatın payı ile belirlenmektedir.⁹⁹

Yatırım politikası sermaye yatırımlarının verimliliğini artırmak için uygulanmaktadır. Ayrıca sosyal ihtiyaçları sağlayan, bilimsel ve teknik ilerlemeyi hızlandıran sektörler lehine fonların yeniden dağıtımı yapılmaktadır. Üretim verimliliğini artırma da önemli olan yönetimde dahil olmak üzere örgütsel ve ekonomik faktörleri içermektedir. Özellikle toplu üretim ölçeğinin ve ekonomik bağların karmaşıklığının büyümesi ile rolleri artmaktadır.¹⁰⁰

2.6. Modern ekonomide mal üretimi ve hizmet sektörü

Tüm insan faaliyeti her şeyden önce malların üretimine olan tutumu ile betimlenmektedir. Mal üretiminin önemli ayırt edici özelliği tüketici değerlerinin, enerji formundaki ürünlerin, mal üretim alanı dışındaki ürün hareketinin sürdürülmesiyle ilgili emek, iletişim, bilgi, hizmetlerin yararlı dönüştürücü etkisidir. Emek faaliyetinin özü insan ve doğa arasındaki değişim, madde ve doğa güçlerinin emek nesnesi olarak ve dönüştürücü etkinin emek araçları yardımıyla gerçekleştiği dönüşümlerle belirlenmektedir. İnsan ve doğa arasında doğrudan mal veya madde alışverişi sağlamayan toplumun diğer tüm faaliyetleri, maddi üretim alanının dışındadır ve bütünlükleri ekonominin hizmet sektörünü oluşturmaktadır. Hizmet sektörü altında işçilerin emeği doğrudan mal ve doğa güçlerini değiştirmeyi ve dönüştürmeyi değil, aynı zamanda somut emek faaliyeti biçiminde özel kullanım değeri üretmeyi, insanların kişisel ihtiyaçlarını karşılayan ulusal ekonominin bir tür heterojen sektörler kümesi olarak anlaşılmaktadır.¹⁰¹

Dünya ülkelerinin ekonomik deneyimi hizmet sektörünün mal üretim alanına kıyasla tercihli büyümesinin doğal süreç olduğunu göstermektedir. Birincisi, bu

⁹⁹ <http://www.fao.org/publications/en/> Erişim Tarihi 29.01.2019.

¹⁰⁰ Timothy Luehrman, "Investment Opportunities as Real Options", **Harvard Business Review**, 1998, s 51-67.

¹⁰¹ Christopher Pollitt, **Public Management Reform: a Comparative Analysis**, B 1, Oxford 2004.

alanların gelişme düzeyi ülkenin ekonomik kalkınması, emek verimliliği ve bütün olarak ekonomik sistemin etkinliğinin göstergelerinden biridir. İkincisi, hizmet alanının gelişimi sosyal ilişkilerin hümanizmini yansıtmaktadır. Hizmet sektöründeki baskın büyüme, modern toplumun hizmetine doğru bir eğilim olduğunu göstermektedir. W. Rostow toplumu büyüme aşamasındaki üretim güçlerinin gelişimi açısından, son altıncı aşamayı “yaşam kalitesi arayışı” olarak niteleyen düşünceyi savunmuştur. Bu, toplumda insanın manevi gelişimi, hizmet sektörünün büyümesi ön plana çıkmaktadır.¹⁰²

Hizmet işçileri emeğinin sonuçları maddi dünyayı insan kafasında yansıtan (bilimsel bilgi, sanat eseri), uygun yararlı faaliyet biçiminde hareket etmektedir. Hizmet kavramı özel kullanım emeğin değeri anlamına gelmektedir; çünkü emek hizmetleri faaliyet olarak sunulmaktadır.¹⁰³ Ekonomik olarak mal üretimi ve hizmetler alanı diyalektik bir ilişki içindedir. İki kürenin birbiriyle olan ilişkisi mal üretimin kalkınma üzerindeki etkisi olarak görülmektedir. Mal üretiminin hizmet sektörü üzerindeki etkisi hem sosyal sektörlere maddi kaynaklar ve üretken olmayan sabit varlıklar (ilaçlar, çeşitli malzemeler, enerji ile donatmak ve servis çalışanlarına gerekli maddeleri gıda, giyim, konut vb.) sağlayarak gözlemlenmektedir. Sonuç olarak, ekonominin her iki alanının ilişkisi maddi ve kişisel faktörler tarafından oluşur. Maddi olmayan mal ve hizmet üretim sürecinde bu faktörlerin ikisi de söz konusudur. Yeni bir ekonomik büyüme kalitesine geçiş sosyal yöneliminin güçlendirilmesi, maddi olmayan birikim unsurlarının artan rolü olan hizmetler sektörünün gelişmesinde önemli artış sağlanmaktadır.¹⁰⁴

Son yirmi yılda gelişen bilimsel ve teknolojik devrim sosyal üretimin gelişiminde temel değişikliklere yol açmıştır. Geleneksel sanayilerin GSYH içindeki payı göreceli azalmış, aralarında eğitim, bilim, kültür, sağlık ve çeşitli finansal ve ticari olmak üzere hizmet sektörünün gelişimi ortaya çıkmıştır. XXI yy başlarında hizmet sektörünün GSYH içindeki payı ABD’de %72, Japonya’da %62 arasında

¹⁰² Walt Rostow, **Politics and the Stages of Growth**, B 2, NY 1971, s. 410.

¹⁰³ Karl Marx, **Theories Surplus Value, Volume IV Of Capital**, B 1, Moscow 1969, s. 395.

¹⁰⁴ Daniel Bell, **The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting**, B 5, NY 1999, s. 501.

değişerek, sosyal ve kültürel hizmetlerde (eğitim, sağlık, kültür, sosyal hizmetler) daha hızlı gelişmiştir. Bilimsel ve teknolojik devrimin etkisinde yeni bilgi teknolojileri, ekonominin yeniden yapılandırılması, istihdam dinamiklerini etkilemiştir.¹⁰⁵

Hizmet sektörü ve mal üretimin bölünmesi hem teorik hem de pratik açıdan önemlidir. Teorik olarak önemlidir, çünkü böyle bir bölünme diğer tüm faaliyetlerin maddi temelini oluşturan ekonominin bir tür çekirdeğini tanımlamaya izin vermektedir. Pratik açıdan GSYH'nın içyapısındaki malzeme üretimi ve hizmet sektörünün mal üretiminde, mal ve hizmetler biçimindeki rolünü ve oranını göstermektedir. Ara bağlantı ihtiyacı mal ve hizmetlerin üretim, dağıtım, değişim ve tüketim süreçlerinin sürekliliği tarafından belirlenmektedir.

2.7. Üretimin piyasa ekonomisine entegrasyonun gelişimi

Üretimin en önemli itici gücü, farklı seviyelerde iktisadi sistemlerin entegrasyon etkileşiminin çeşitli biçimlerinin kullanılması ve iktisadi varlıklar arasındaki işbirliğinin iyileştirilmesidir. Maddi üretim alanındaki entegrasyon krizin üstesinden gelmek için diğer yöntemlere göre tercih edilmektedir, çünkü tamamlayıcı üretim faktörlerinin kullanılması yoluyla ekonominin reel sektöründeki ortaklar arasında ilişkilerin kurulmasıyla ilişkilidir. Daha fazla ortak eylemin etkisi elde ederek, koordineli faaliyete dayalı “atılım” için bir fırsat sağlamaktadır. Ekonomik entegrasyonun modern koşullarda yayılma mantığının açıklamak için sinerjik (ortak eylem etkisi) kavramı kullanılmaktadır.¹⁰⁶

Karmaşık sistemlerin gelişim yasalarını tanımlayan sinerjik paradigma yapısal elemanların karşılıklı ilişkilerini güçlendirerek, iç yapıyı düzene sokma özelliğine dayanmaktadır. Kendi kendine gelişen ve optimize eden sistemler açısından bu konsept, endüstriyel entegrasyon dinamiklerini ve kalkınma modellerini keşfetmemizi sağlamaktadır. Bu durum iç ekonominin endüstriyel bağların, iflasların bozulmasına, ürünlerin piyasalarında rekabet etmemesine neden olmaktadır. Bu,

¹⁰⁵ Worldbank, a.g.e.

¹⁰⁶ Oliver Williamson, **Markets and Hierarchies**, B 1, NY 1975, s. 286.

entegrasyon süreçlerini tek bütünsel sisteme yansıtan kavramları, kategorileri, yasaları birleştiren ve mal üretimi alanında açık ve çelişkili olmayan teori sentezlemesine izin vermektedir.¹⁰⁷

Üreticiler arasındaki entegrasyon etkileşimlerinin gelişmesi sırasında üretim sisteminin kendi kendini organize ettiği eylem sürekli olarak dış çevrenin değişen koşullarına adapte olmaktadır. Ekonomik yönetim koşullarındaki keskin değişiklikler, sosyal patlamalar, teknolojik üretim süreçler sürekli dinamik değişim içindedir. Üretim sisteminin gelişim süreci sadece evrimsel değil, aynı zamanda devrim niteliğinde gerçekleşmektedir. Sistem yapısındaki sürekli dinamik değişimler ilkesi, sinerjik kavramının temelini oluşturmaktadır. Ekonomi sürekli gelişim içinde olduğu için ekonomik sistemlerde olumlu geri bildirimler toplanmaktadır, yani dönüşümleri daha fazla biriktirerek dış etkileri arttırmaktadır. Dinamik gelişim sürecinde üretim sistemi, alt sistemlerinin ve elemanlarının işbirliğine dayanan eyleminin bir sonucu olarak, sistem işleyişinin etkisini artıran yeni unsurlarla bütünleşme ilişkisine girmektedir. Üretimin entegrasyonu, üretim unsurlarını tek bir entegre üretim sistemine birleştirerek, olumlu sinerjik etkinin elde edilmesini sağlayan dinamik bir süreçtir.¹⁰⁸

Üretimin entegrasyonu süreci etkinliğinin analizi çok önemlidir. Modern dönemde insan ihtiyaçlarını karşılama üretim faaliyetlerinin merkezine konulduğunda, sadece endüstriyel entegrasyonun ekonomik verimliliğinin hesaplanma işleyişinin gerçek etkinliğini yansıtmamaktadır. Entegrasyon süreçlerinin etkinliği sosyo-çevresel ve ekonomik sonuçlar açısından değerlendirilmektedir. Endüstriyel entegrasyonun etkinliği Optimum Pareto ile ifade edilmektedir. Aynı zamanda, ürünlerin fiyatlarında uygunsuz artışa yol açan bilgi asimetrisinin ortadan kaldırılması nedeniyle üreticilerin parçalanmış işleyişinden daha fazla sosyo-ekonomik etki elde etmeyi mümkün kılmaktadır.¹⁰⁹

¹⁰⁷ John P. Van Gigch, **Applied General Systems Theory**, B 2, NY 1978, s. 602.

¹⁰⁸ Douglas C. North, **Institutions, Institutional Change and Economic Performance**, B 12, NY 20, s. 152.

¹⁰⁹ Ronald Coase, **The Firm, the Market and the Law**, B 1, Chicago 1988, s. 226.

Ekonomik yaşamın küreselleşmesi yerli üreticiler ile yabancı ortaklar arasında üretim ilişkilerinin bütünleşmesini gerektirmektedir. Uluslararası endüstriyel entegrasyon süreci dünya ekonomisinin gelişimi daha küresel bir sürecin parçasıdır. Üretimin uluslararası entegrasyon sürecinin ulusal ekonomiler üzerinde doğrudan etkisi vardır. Üretimin uluslararası düzeyde bütünleşmesi ulusal ekonomilerin rekabet edebilirliğinde artış sağlamaktadır, çünkü yıkıcı rekabet yerini geçişli üretim işbirliğiyle değişmektedir. Üretimin uluslararası entegrasyonu, özellikle devletler arasındaki sınırların silinmesinde ortaya çıkan ulusal ekonomilerin dönüşümüne yol açmaktadır (örneğin, uluslararası bölgesel gruplaşmaların oluşumu), ulusal ekonomilerin sektörel yapısı, üreticilerin entegrasyon işbirliğinde ülkeler arasında sermaye akışı sonucu değişmektedir.¹¹⁰

¹¹⁰ Michael Porter, **Competition in Global Industries**, B 1, Boston 1986, s. 581.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DÖVİZ KURU POLİTİKALARININ ÜRETİME ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Ulusal para biriminin zayıflaması yabancı para birimine dönüştürüldüğünde ulusal malların fiyatlarının düşmesine neden olmaktadır, böylece ihracat daha rekabetçi hale gelerek büyümesine katkıda bulunmaktadır. Aynı zamanda ulusal para birimleri cinsinden ifade edilen yabancı malların fiyatları da ithalatlarının düşmesi sonucu yükselmektedir. Bir para biriminin döviz kurunun büyümesi ters etki yaratmaktadır: ulusal malların dövize çevrildiğinde fiyatlarındaki artış, ihracatın rekabet edebilirliğinin azalmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda, ulusal para biriminde ifade edilen yabancı mal fiyatlarının düşmesi ithalatta artışa neden olmaktadır. İhracatçıların ulusal paraları karşılığında mal tedarik ettiği ve ithalatçıların buna göre ihracatçı ülkenin para birimi ile ödedikleri varsayılmaktadır.¹¹¹

Bu modelin dayandığı temel teorik ilkelerinde etkinin, ulusal döviz kurundaki değişiklik nedeniyle rakiplerin para birimine çevrildiğinde otomatik olarak değişen ihracat (veya ithalat) fiyatlarındaki değişiklikler yoluyla aktarıldığı varsayılmaktadır. Burada iki yön vardır: ihracatın (ithalat) döviz kurundaki esnekliği (malların fiyatı) ve döviz kuru transferinin mal fiyatları üzerindeki etkisi. İhracatta (ithalatta) talebin fiyat esnekliği, ihracattaki (ithalat) değişikliklerin ulusal para biriminin döviz kurundaki değişimlere oranı olarak anlaşılmaktadır, çünkü teorinin temel varsayımı, fiyat değişiminin yanı sıra, yalnızca ihracatçıların para birimlerindeki hesaplamaların devam etmesidir.¹¹²

Döviz kurunun üretim üzerine etkisi iktisat yazının önemli tartışma konuları arasındadır. Campa ve Goldberg (1997) sektörlerin ihracat, ithalat ve ithal girdi

¹¹¹ Keith Pilbeam, **International Finance**, B 3, Basingstoke 2006, s. 524.

¹¹² Alfred Marshall, **Money, Credit and Commerce**, B 1, London 1924, s. 385; Abba Lerner, **The Economics of Control: Principles of Welfare Economics**, B 2, N.Y. 1975, s. 428.

kullanımı farklılıklarının döviz kuru ve dış ticaret politikası değişmelerine karşı durumlarını etkileyebileceğini göstermektedir. Di Nino, vd. (2011) İtalya verileri için, ülke parasının reel olarak değer kaybetmesinin, imalat sanayi sektörlerinin çoğunda olduğu gibi, üretkenliği yüksek olan sektörlerin ihracatlarını olumlu olarak etkilediğini, bunun da ekonomik büyümeyi artırdığını bulmaktadır. Kesriyeli, Özmen ve Yiğit (2011) ise, Türkiye imalat sanayi için sektörel düzey çalışmasında, borç dolarizasyonu nedeniyle reel kur düşüşlerinin daraltıcı olduğunu önermektedir. TL'nin reel olarak değer kaybetmesi, ticaret ve bilanço kanalları yoluyla, üretimi ithal girdiye dayanan veya uluslararası ticarete konu olmayan (yurt içine yönelik) sektörleri olumsuz etkileyebilmektedir. İhracatçı sektörlerin etkilenmeleri ise, temelde net gelirlerinin reel kur esnekliği ve borç dolarizasyonu oranları tarafından belirlenmektedir.

Aydın, vd. (2007), Yükseler ve Türkan (2008) ve Saygılı, vd. (2010) çalışmalarına göre, son dönemde Türkiye ihracatının ithalat bağımlılığı artmıştır. Saygılı, vd. (2010) Türkiye'de son dönemde sanayinin üretim yapısının ithal girdi kullanım oranı geleneksel emek-yoğun sektörlerden daha yüksek olan sektörler lehine değiştiğini ve bunun sonucunda ithal girdi kullanım oranının arttığını bulmaktadır. Bu sonuçlar ile tutarlı olarak, Saygılı (2010) Türkiye imalat sanayi 17 alt sektörü üzerine yaptığı çalışmada, Türk Lirasının reel olarak değer kazanmasının ihracatı arttırıcı olduğunu bulmaktadır. Saygılı ve Saygılı (2011) sonuçlarına göre, dikey bütünleşme olgusu ile tutarlı olarak, yeni ihraç ürünlerinin geleneksel ürünlere göre ithalat esnekliği daha yüksek ve reel kur esnekliği (mutlak değer olarak) daha düşüktür. Tekin ve Yazgan (2009), Türkiye'de döviz kurlarının üretim sektöründe uluslararası ticareti yapılan ürünler üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Sonuç olarak, Türkiye'de döviz kurlarındaki değişimin ihracat üzerinde etkisi olmasına rağmen, ithalat üzerinde etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Bu durum, Türkiye'de ihracat yapan üretim sektörünün döviz kurlarındaki değişimi fiyatlarına yansıtarak rekabet avantajı kazandıklarına işaret etmektedir.

Eğer ihracatı (ithalatı) etkileyen diğer bütün faktörler eşitse, cari işlemler hesabının dengede olduğu zamandan başlayarak, ihracat ve ithalat esnekliği toplamı daha büyükse, devalüasyon pozitif ticaret dengesini artıracaktır. Tutar daha azsa,

ödemeler dengesi daha da kötüleşecektir. İhracat (ithalat) talebinin esnekliği ne kadar yüksek olursa, döviz kurunda değişiklik olması durumunda bunun tersi de o kadar değişecektir. Bu koşul çerçevesinde, ihracatın ulusal para biriminin zayıflamasına normal tepkisin büyümesi, ithalatının düşüş ve para biriminin güçlendirilmesi bunun tersi olduğu savunulmaktadır. Yani Marshall-Lerner kuramı, döviz kuru dalgalanmalarına karşın dış ticaret dengesi üzerinde istenen etkiyi elde etmek için nasıl tepki verilmesi gerektiğini göstermektedir, ancak bunun pratikte dış ticarete mahsus olduğunu iddia etmemektedir. Dahası, uygulamada reaksiyonun döviz kurundaki değişikliklerle orantılı olamayacağı belirtilmektedir.¹¹³

Pratikte Marshall-Lerner kuramı ithalatın esneklik katsayısının göstergesi negatif olsa bile (sıfırdan az), yani ithalatın ulusal para birimindeki devalüasyona karşılık olarak artması durumunda bile sağlanabilmektedir. Ancak, bu durumda anormal ihracat ve ithalat reaksiyonu olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, devalüasyonun ihracatı teşvik ettiği ve ithalatı baskıladığı temel varsayımı aslında kesin kuram değil, sadece durumdur. Marshall-Lerner kuramı karşılanmadığında bile ticaret dengesi gelişebileceğinden, uygulanması dış ticaret dinamikleri ile döviz kuru arasındaki belirli ilişkiyi değil tesadüfi olduğunu ifade etmektedir.¹¹⁴

3.1. İç dengeyi yeniden sağlama ihtiyacı

Bir ülke ticaret açığı yaşadığında, “dış” dengesi için geçerli değildir. Ancak milli gelir hesaplarından dış ticaret açığının ülke harcamalarının gelirleri aştığı anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle, ticaret açığı ülke gelirinin (veya ülkede üretilenin değeri) dışında tüketmesine veya harcama yapmasına izin vermektedir. Bir ülkenin harcaması gelire eşit değilse, “iç” bilançosuna dahil edilmez. Bu dengesizlikler ülkenin ekonomik faaliyetlerini ciddi şekilde engellemektedir.

Nominal devalüasyonun dış denge sorunlarını düzeltmesi amaçlansa da iç dengenin sağlanması için de önemlidir; bu, ticaret açığının nominal döviz kuru

¹¹³ Joan Robinson, **The Foreign Exchanges: Essays in the Theory of Employment**, B 3, N.Y. 1969, s. 188.

¹¹⁴ Rudiger Dornbusch, “Expectations and Exchange Rate Dynamics”, **Journal of Political Economy**, S 84/6, Chicago 1976, s. 1161-1176.

değerinin düşürülmesiyle düzelmeyecektir. Gelişmekte olan birçok ülkede ticaret açığı genellikle parasal genişleme ile finanse edilen devlet bütçe açığını yansıtmaktadır. Parasal genişleme sırayla enflasyona yol açmaktadır. Ulusal para biriminin nominal kurunun bu ortamdaki reel döviz kuruna devalüasyonunun etkisi enflasyonla aşınmaktadır, çünkü yüksek enflasyon ulusal para biriminin reel döviz kurunu arttırarak ticaret açığını ortadan kaldırmayı zorlaştırmaktadır¹¹⁵.

Hem iç hem de dış dengeyi aynı anda elde etmek için para ve maliye politikaları döviz kuru politikalarıyla uygulanmaktadır. Bu, politika teorisi çokluğunun birçok aracın kullanılmasını gerektirdiği, daha genel ekonomik teori prensibinin özel örneğidir. Merkez bankası telafi edici önlemler almaz ise, ticaret açığı yerel para arzını düşürmektedir. Ayarlanmamış döviz kurları, kişi başına düşen GSYH büyümesinin düşük olduğu istatistiksel olarak ilişkilidir. Ayrıca, düzenleme eksikliği de üretim faktörlerinin düşük verimliliğinden kaynaklanmaktadır. Düzenlenmemiş kurlar yavaş ihracat büyümesi ve tarımsal üretimin yavaş büyümesi ile de bağlantılı olduğunu göstermektedir.¹¹⁶ Ulusal para biriminin aşırı değerlenmesine tepkisi, nominal döviz kurunun belirli bir seviyede tutulması ve iç piyasa fiyatlarının ve ücretlerinin serbestçe ticareti yapılan mal fiyatlarının uluslararası rekabet düzeylerine geri getirilmesine yardımcı olacak şekilde düşeceği varsayımdır.

Mekanizma, XVIII. yy David Hume tarafından tarif edilen bir tür akış mekanizması olarak bilinmektedir. Bu stratejiyle ilgili sorun, fiyatlar ve ücretler yeni ekonomide düşüşe karşı oldukça elastik olma eğiliminde olmaları ve başarı şansına sahip olması için uzun sürelerdeki önemli işsizlik oranlarının değiştirilmesinin gerekli olmasıdır. Çoğu ülke bu kadar yüksek maliyetlere katlanmak istememiştir. Örneğin, 1982-1983 yıllarında Şili’de 1984 yılında ulusal para birimi kurundaki değer düşüklüğüne geçmeden önce derin bir durgunluk yaşanmıştır; Fransızca konuşan Afrika ülkeleri ulusal para birimlerinin aşırı değerlenmesinin yaygın

¹¹⁵ Bhattacharyya, Ranajoy, “The Trade Balance and The Real Exchange Rate Evidence from a VAR for the United States”, The Journal of Economics, Vol: 23, No:1, 1997, s 59-71.

¹¹⁶ Sebastian Edwards, “Openness, Productivity and Growth: What Do We Really Know?”, **The Economic Journal**, S 108/447, CA 1998, s. 383-398.

etkilerini de yaşayarak, üretimdeki düşüş ABD'deki Büyük Buhran ile karşılaştırılmıştır.¹¹⁷

3.2. Döviz kuru ve ekonominin rekabet gücü: ihracatın dinamikleri ve yapısı üzerindeki etkisi

E. Reinert “ulusun refahı”, “doğru ticaret” (endüstriyel malların ihracı ve hammadde ithalatı), “üretici güç” gibi kavramların dikkate alınması gerektiği görüşündedir. Her biri “ülkenin rekabetçiliği” kavramının öncülü sayılmıştır.¹¹⁸ P. Krugman’ın ülkenin rekabet edebilirliğine ilişkin konumu rekabet ve genel denge modeli için geleneksel çerçevesinde yapılan klasik D.Ricardo teorisine (öncelikle karşılaştırmalı üstünlük teorisi) ve Neo-Klasik uzantılarına dayanmaktadır. Bu kavram ülkenin ticaret dengesine, döviz kuruna, nispi fiyatlara ve nihayetinde ülkenin refahını etkilemekte kullanılan faktörlerin göreceli performansına karşı rekabetçiliğini azaltmaktadır. Tüm bu sonuçlar ulusal ekonomik durumunun kanıtıdır, kendi kendini düzenleme kabiliyetine sahiptir ve genel olarak devlet müdahalesi gerektirmemektedir.¹¹⁹

Dünyanın herhangi bir ülkesinde kur politikası bir ya da başka biçimlerde uygulanmaktadır. Hedefleri ve etki yönü ülkenin gelişme düzeyine bağlıdır. Merkez bankalarının döviz piyasasındaki faaliyetleri ve en önemlisi odağı değişmektedir. Döviz piyasalarının oldukça yüksek derecede bir öz düzenleme ile karakterize edildiği ve bunlara karşılık gelen formların kullanıldığı gelişmiş ülkelerde döviz kuru politikası dikkate alınmaktadır. Örneğin, ABD ve Avrupa Birliği ülkeleri, döviz kuru değişikliklerinin ekonomi üzerindeki etkisini düzenlemek amacı ile eylemlerini koordine etmekte ve döviz piyasasında koordineli operasyonlar yürütmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerde döviz kuru politikalarının teşvik edici rolü artarak, büyüme için şartlar yaratmaktadır. Her şeyden önce bu ihracatı teşvik etmek ve

¹¹⁷ Henry Clément, **The Mediterranean Debt Crescent: Money and Power in Algeria, Egypt, Morocco, Tunisia and Turkey**, B 1, Gainesville 1996, s. 336.

¹¹⁸ Eric S. Reinert, **How Rich Countries Got Rich ... and Why Poor Countries Stay Poor**, B 1, New Delhi 2008, s. 398.

¹¹⁹ Paul Krugman, “Competitiveness a Dangerous Obsession”, **Foreign Affairs**, S 73/2, NY 1994, s. 28-44.

kalkınma için gelecek vaat eden sektörler lehine dengesini değiştirmek, hammadde yönelimini azaltmak suretiyle gerçekleştirilmektedir¹²⁰.

Öncelikle döviz kurlarıyla ilgili olarak makul bir politika izleyen ülkeler, kalkınma için en önemli sektörleri destekleyerek, ihracattan kaynak akışını üretkenliği daha da artırmak ve dünyadaki konumlarını güçlendirmek için kullanmaktadırlar. Döviz kuru politikasını sadece enflasyonla mücadelede kullanmak, reel döviz kurundaki artışa ve döviz krizine neden olmaktadır. Bu, geçiş ekonomisine sahip ülkelerde 1990 yılında kur krizinin sonuçları ile doğrulanmıştır. Gelişmekte olan ülkelerdeki krizlerin tarihi, krizden sonra devalüasyonun büyümenin “geçici bir uyarıcısı” olduğunu göstermiştir. Döviz krizinin arifesinde ve sırasında, GSYH büyüme oranları düşmüş ve asgari değerlere ulaşmıştır, krizden sonra büyüme oranlarında önemli artış meydana gelmiştir. XX yy son yıllarında devalüasyonun GSYH üzerindeki olumlu etkisi azalmıştır.¹²¹

Döviz kuru rejiminin seçimi, devlet iktisat politikasının yürütülmesinde en önemli konulardan biridir. Açık ekonomide döviz kuru ödemeler dengesi, işsizlik, enflasyon ve diğer makroekonomik göstergeler üzerinde doğrudan etkiye sahip olup, ulusal malların rekabet edebilirliğini ve ekonomik büyümenin istikrarını korumak için bazı temel koşulların oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Tüm ülkelere eşit olarak uygulanabilecek evrensel bir kur rejimi yoktur. Onun seçimi, ülkenin ekonomik kalkınmasının ihtiyaçlarına bağlı olmalıdır. Gelişmiş piyasa ekonomisine sahip ülkeler genellikle serbest döviz kuru rejimine sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerin çoğunun para birimleri, belirli ülkenin ekonomik ve finansal sisteminin gelişiminin spesifik özelliklerinin bir sonucu olan döviz rejimlerinin getirdiği sınırlamalar altında faaliyet göstermektedir. Döviz düzenlemesi alanında ortaya çıkan sorunlar ticaret politikası sorunlarının, bankacılık yapılarının, sigorta piyasalarının,

¹²⁰ İsmail Aydoğuş, Jülide Yıldırım, “Kur Politikası ve Ticaret Dengesi: Türkiye Örneği”, Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, 2001, s 155-165.

¹²¹ Tilak Abeysinghe, Tan Lin Yeok, “Exchange Rate Appreciation and Export Competitiveness: The Case of Singapore”, Applied Economics, Vol:30, Issue:1, 1998, s.51-55.

emlak ve hisse senedi varlıklarının işleyişinin sonucudur. Bu elemanlar birbirleriyle oldukça bağlantılıdır.¹²²

Döviz kurunun ulusal ekonomik rekabetçiliğini arttırmadaki rolü büyük ölçüde döviz kuru politikasının etkisiyle belirlenmektedir: kullanılan yöntemlerin ülkenin kalkınmasının düzeyine ve özelliklerine ne kadar iyi uyduğuna bağlanmaktadır. Gerçekleştirilen eylemlerin etkinliğinde önemli faktör dinamikleri olarak ülke ekonomisi üzerinde en önemli etkiye sahip olan tüm dünya pazarının konjonktürüne ve mal ve hizmet pazarlarına uyumu karşımıza çıkmaktadır. Ülkenin ya da ülkeler arası birliğin karşılaştıkları sorunlara nasıl tepki verdiğine bağlı olarak döviz kuru dinamiğindeki değişimlerin sonucu kasıtlı ve etkili döviz kuru politikası durumunda, rekabet edebilirlikte önemli artışa neden olmaktadır.¹²³

Yatırım ve ihracat bileşeni, ekonomik büyümenin ana belirleyicileridir, değişken göstergelerdir. Finansal kurumların yetersiz koşulları ve “yumuşak bütçe kısıtlaması” gibi bazı özellikler altında yatırım pompalaması, yüksek düzeyde kötü borçlanma, bölgesel düzeyde ekonomik göstergelerin artması (veya değerinin azalması), enflasyonun gibi sorunlara yol açmaktadır. Dolayısıyla para otoriteleri finansal kurumların modernizasyonundan uzaklaştırarak, konjonktürel politikalar izlemeye zorlamaktadır. Para politikası, ekonomik büyüme modelini değiştirmeye, niteliksel göstergeler lehine nicel göstergelerden uzaklaşmaya katkıda bulunmak üzere tasarlanmaktadır. Parasal rejim, unsurları ekonomik süreçlerin göstergesi olan döviz kuruyla birbirine bağlanan tüm finansal sistemin bir tür kabuğudur.¹²⁴

Rekabetçilik, bir ülkenin ekonomik kalkınmasının çeşitli yönlerini ve uluslararası pazardaki konumunu yansıtan karmaşık kavramdır. M. Porter döviz piyasalarındaki müdahalenin potansiyel olarak olumsuz etkisine işaret ederek,

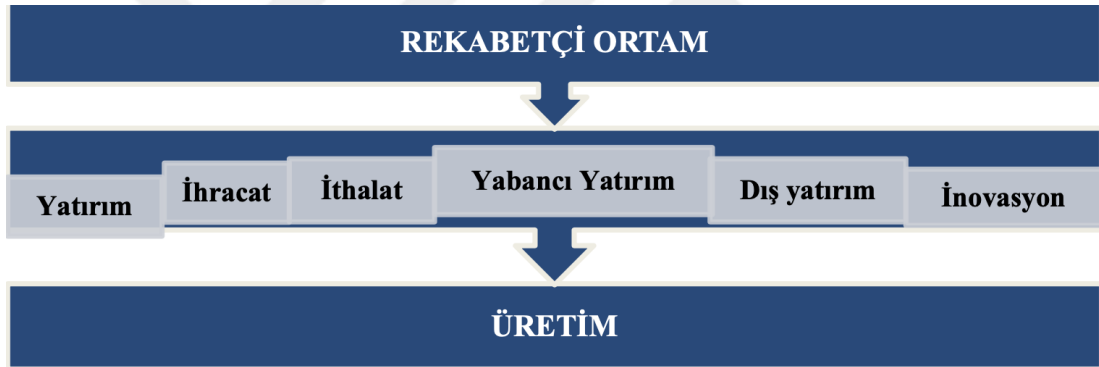
¹²² Michael Mussa, “Exchange Rate Regimes in An Increasingly Integrated World Economy”, **IMF Occasional Paper**, S 193, Washington 2010, s. 13-35.

¹²³ Robert Mundell, “Capital Mobility and Stabilization Policy Under Fixed and Flexible Exchange Rates”, **Canadian Journal of Economic and Political Science**, Ottawa 1963, S 29(4), s. 475-485.

¹²⁴ Atish Ghosh, “Toward a Stable System of Exchange Rates”, **IMF Occasional Paper**, S 270, Washington 2010, s. 38.

rekabetin temel belirleyicisi olan verimliliği etkileme teorisine uygun olarak faktörlerin analizi, rekabet edebilirliğin orta göstergeleri arasında döviz kuru dinamiğinden güçlü bir şekilde etkilendiğini göstermiştir. Aynı zamanda, rekabet gücünün göstergeleri üzerindeki önemli etkisinden dolayı döviz kurunun verimlilik üzerindeki etkisini vurgulamıştır.¹²⁵ Döviz krizinden sonra devalüasyon gerekli bir önlemdir ve ekonomiyi keskin biçimde teşvik etmektedir. Denge durumunda devalüasyon ciddi bir şok yaratmaktadır, ancak düzgün, ilerici devalüasyon yöntemi ülkenin rekabet edebilirliği üzerindeki etkisi açısından etkilidir. Döviz kuru politikasının etkisinin derecesi ve yönü, ekonominin ve piyasa kurumlarının gelişmesi için uygun olmalıdır.

Şekil 1. Rekabetçiliğin Gösterge ve Faktörleri

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur, (2019).

Dünya ekonomisinin küreselleşmesine gelişmekte olan ülkelerin başta dünya ihracatı olmak üzere uluslararası ticaretteki artan rolü eşlik etmektedir. Geçen yüzyılın son on yılının başında ülkeler dünya ihracatının sadece %24 fazlasını oluşturmuşsa, bu yüzyılın ilk on yılı sonunda payları %42 aşmış ve bu oran 1,7 kat artmıştır. Ekonomilerindeki yapısal değişimler ve GATT/DTÖ tarafından küresel pazarlara erişimdeki engellerin azaltılması, ihracatçı ülkelerin aktif bir şekilde genişlemesine katkıda bulunmuştur. Aynı zamanda, hükümetin ulusal para birimlerinin döviz kurlarını düzenleme politikası da ihracatı teşvik etmede önemli bir

¹²⁵ Michael Porter, **Competitive Advantage**, B 2, NY 1998, s. 590.

rol oynamıştır.¹²⁶ Avrupa Bankacılık Kurumu ve New York Federal Rezerv Bankası araştırmalarına göre, ticaret dinamikleri ile döviz kurlarındaki değişimler arasında kesin bir ilişki olduğunu göstermektedir. Döviz kuruna aktif müdahale politikası, dış ticareti yönetmek ve ihracatın hızlı büyümesini sağlamak için oldukça etkili bir araçtır.¹²⁷

Mevcut parasal sisteme yabancı para birimleri ile ilgili ulusal para birimleri oranına sabit dalgalanmalar özgüdür. Dolar-Euro oranlardaki değişiklikler, ABD para birimi cinsinden hesaplanan dünya ticaretinin değerini doğrudan etkilemektedir. Diğer ülkelerin para birimlerine gelince, ticaret üzerindeki etkileri iki önde gelen dünya para birimlerine göre ulusal para birimlerinin oranlarındaki artış veya azalışla ilişkilidir. Ulusal para birimlerinin değer kaybı, arz-talep oranlarındaki değişikliklerin sonucu olarak kısa vadeli olmakla kalmayarak, aynı zamanda sık sık hükümetler tarafından bilinçli olarak gerçekleştirilen devalüasyon şeklini almaktadır.

XX yy ilk on yılı boyunca gelişmekte olan ülkelerin yetkilileri bir dereceye kadar dış ticaretin oldukça yüksek büyüme oranına katkıda bulunan döviz kuru oranını düşürme politikası izlemiştir. Ülkeler dış ticaret hacimlerinin mutlak endeksleri ile gelişmiş ülkelere göre daha düşük mutlak endekslerle “ticaret yarışına” girmişler. Ülkenin gelişmişlik ve ekonomik büyüme oranları ne kadar düşük olursa, resmi oranı parite ile ilgili olarak o kadar fazla tahmin yürütmek mümkündür. Buna karşılık, ülke ekonomisinin gelişme oranı arttıkça, resmi döviz kurunun değer düşüklüğü derecesi de artıyor.¹²⁸ Ekonomik verimliliğin artması sonucu fiyatların düşeceği, bu sayede sektörün ürettiği mal ticareti artış gösterir.¹²⁹ Ülke içinde ve sektörler arasında işçi gruplarının rekabeti sonucunda ücretler de artacak ve tüm bu

¹²⁶ Daniel Lederman, “Large Devaluations, Foreign Direct Investment And Exports: A Speculative Note”, **World Bank Policy Research Working Papers**, S 5619, Washington 2011, s. 20.

¹²⁷ José Campa, Linda Goldberg, “Exchange Rate Pass Through into Import Prices”, **The Review of Economics and Statistics**, S 87/4, Cambridge 2005, s. 679-90.

¹²⁸ Balassa-Samuelson Hipotezi, yüksek verimlilik artışına sahip ülkelerin aynı zamanda yüksek ücret artışına neden olduğu ve daha yüksek reel döviz kurlarına yol açtığı sonucu açıklayan etkidir.

¹²⁹ Bela Balassa, “The Purchasing-Power Parity Doctrine: A Reappraisal”, **Journal of Political Economy**, Vol.72 No.6, 1964, s 584.

gelişmeler sonucunda ülke içi fiyat seviyesi yükselecektir. Genel fiyat seviyesi, satın alma gücü paritesi değerlendirme sepetine düşen mallar da dahil olmak üzere düşmektedir. Gelişmiş ülkelerin para birimleri uluslararası sermaye akımlarına daha fazla entegredir, uluslararası işleme hizmet etmektedir ve finansal varlıklar için daha caziptir. Sonuç olarak, bu para birimlerine olan talep, parite oranlarına göre daha yüksek resmi oranlarını belirlemektedir.¹³⁰

Amacı belli özellikleriyle azami ekonomik büyüme oranını sağlamak olan etkili para politikası yürütmek için döviz kuru, ulusal üretim ve enflasyon arasındaki ilişkinin mekanizmasının belirlenmesi önemlidir. S. Edwards'a göre devalüasyon reel para arzının azalması sonucu reel döviz kurundaki düşüşün daha yüksek fiyatlara yol açtığı gerçeği ile açıklanan üretim hacminin düşmesine neden olmaktadır.¹³¹ Devalüasyon, reel ücretlerin düşmesine ve ülke içi mal ve istihdam için talebe yol açmaktadır. Sonuç olarak, devalüasyon etkisinin kısa vadede azalmaya ve uzun vadede döngülerin ortaya çıkmasına neden olduğu gösterilmektedir. İhracat, zaman içinde ücretlerdeki değişikliklere göre ayarlamayı sağlamaktadır. Döngülerin ortaya çıkışı, devalüasyonun kısa vadede denge durumundan sapmaya neden olduğu ve daha sonra geri dönmesinin imkansızlığı nedeniyle oluşmaktadır.¹³²

J. Campa ve L. Goldberg firma ihracatını ithal maliyetlerle karşılaştıran bir model sunmuştur. Beklenen kârın ortalama döviz kurundaki değişime tepkisi, belirli sektördeki ihracatın toplam satışlar içindeki payına ve ithal edilen maliyetlerin toplam maliyetler içindeki payını dikkate alınmıştır. Ulusal para biriminin devalüasyonun, yerli üreticilerin dış pazarlarda mal satan dış rekabet durumlarını iyileştirmesi nedeniyle ihracat kazançlarının olumlu bir işareti olduğu varsayılmaktadır. Öte yandan, belirli ihracat payı için ulusal para biriminin devalüasyonu, ithalat maliyetleri yüksek olan sektörlerle nispeten büyük kayıplar getirmektedir. En büyük kayıplar, düşük kar marjı (veya beklenen maliyetlerin

¹³⁰ Martin Wagner, "The Balassa-Samuelson effect in East and West, Differences and Similarities", Institute for Advanced Studies, Economic Series, No:180, 2005.

¹³¹ Sebastian Edwards, "Are Devaluations Contractionary?", **NBER Working Paper**, S 1676, Cambridge 1987, s. 25.

¹³² Felipe Larrain, Jeffrey Sachs, "Contractionary Devaluation, and Dynamic Adjustment of Exports And Wages", **NBER Working Paper**, S 2078, Cambridge 1986, s.39.

beklenen gelire oranı yüksek) olan sektörlerde meydana gelmektedir. Döviz kurunun kar üzerindeki genel etkisi, her sektördeki ihracat ve ithalat üzerindeki döviz kuru etkisinin göreceli sonucuna bağlıdır. İhracat üzerindeki etkisi ne kadar güçlüyse, ulusal para biriminin değer kaybına bağlı olarak böyle bir endüstrinin göreceli karlılığı da o kadar fazladır.¹³³

3.3. İhracat odaklı işletmelerin üretim faaliyetinin planlanması için bir aracı olarak döviz kuru

Küresel ekonomik kriz, azalan talep ve sanayi üretimin istikrarsızlığı bağlamında ihracata yönelik büyük işletmelerin planlanmasının başarılı bir şekilde uygulanması birçok faktöre bağlı olması karmaşık ve zaman alıcı bir iştir. Döviz kurundaki dalgalanmaların kriz koşullarında işletmelerin performansına ve devletin mali politikasına etkisinin incelenmesi de önem kazanmaktadır. Dünya ülkelerinin yarısından fazlası ulusal para biriminin sabit döviz kurunu desteklemektedir. Döviz kurunu korumaya yönelik tedbirlerin, ticaretin serbestleşmesinin amaçlarına aykırı olduğu, ticaret politikası alanında korumacılığa yol açtığı, orta ve uzun vadeli büyüme beklentilerini geciktirdiği savunulmaktadır. Devlet ekonomik politikasının araçlarından biri olarak devalüasyon enflasyonu azaltmak, ihracatı canlandırmak için bir araçtır.¹³⁴

Döviz kurundaki değişiklik, ülkenin ödemeler dengesindeki değişimin en önemli nedenlerinden biridir. Diğer ülkelerin ihracat talebinin esnekliği ve yurt dışından ithalat için talebin esnekliği, piyasa değer kaybı veya kasıtlı devalüasyon sonucu ulusal para biriminin değer kaybetmesinin ticaret dengesinin iyileştirilmesine izin verip vermediğine karar vermeyi sağlayan ana parametrelerdir. Marshall-Lerner koşulu gözlenirse, ulusal para biriminin değer kaybetmesi ticaret dengesinde iyileşmeye yol açmaktadır: ithalat talebinin ve ihracat için dış talep esnekliğin mutlak

¹³³ Jose Campa, Linda Goldberg, “Exchange Rate Pass-Through into Import Prices: A Macro or Micro Phenomenon?”, **NBER Working Paper**, S 8934, Cambridge 2002, s. 33.

¹³⁴ Howard Shatz, David Tarr, “Exchange Rate Overvaluation and Trade Protection – Lessons From Experience”, **World Bank Policy Research Working Paper**, S 2289, Washington 2010, s. 14.

değerler toplamı birden fazla ise, ulusal para biriminin değerindeki düşüş (devalüasyon) ticaret dengesinde iyileşmeye neden olmaktadır.¹³⁵

Uzun vadede neredeyse bütün ülkeler bu koşulu yerine getirmektedir. Teorik olarak, devalüasyon yerli malların dış pazarda rekabet gücünün artmasına katkıda bulunmaktadır, çünkü nispeten daha ucuz hale gelmektedir. Aynı zamanda, üreticiler ithal ürünlerin fiyatları yükseldikçe, yerel pazarda bazı avantajlar elde etmektedirler. Ne yazık ki, tüm bunlara kısa vadede fiyatların yükselmesi eşlik etmektedir. Ancak, uzun vadeli perspektifte nüfusun yaşam standardındaki düşüş, ekonominin canlanması, gelir ve istihdamdaki artış ve ekonomik büyümeyle birlikte fiyatların dengelenmesi ile telafi etmektedir.¹³⁶

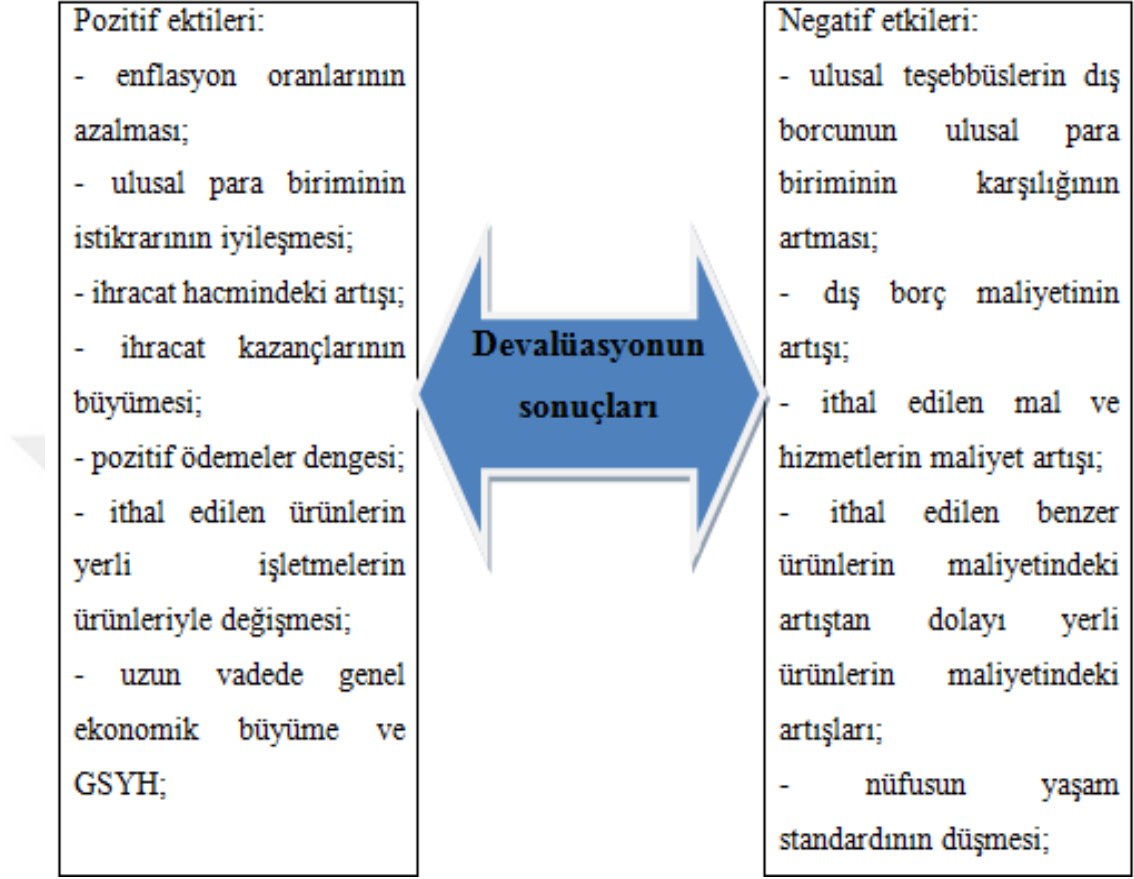
Daha önce belirtilen etkilere ek olarak, devalüasyonun daha az tahmin edilebilir sonuçları vardır. Örneğin, pazar payını korumak uğruna yabancı rakipler üretkenliği artırabilmektedir. Alıcı tarafından mal seçimi sadece fiyata bağlı değildir. Daha ucuz ulusal para birimiyle bile insanlar tasarım, kalite, güvenilirlik veya hizmette kazanmaları şartıyla yabancı mal satın almaya devam etmekte. Ülkedeki bazı ürünler yabancı malzemeler, donanımlar veya lisanslar kullanılarak üretilmektedir, devalüasyondan sonraki pahalılaşma üretimi karsız hale getirecektir. Dolayısıyla, ulusal para biriminin değer kaybetmesi, ülke ekonomisine ilişkin birçok gösterge üzerinde önemli etkiye sahiptir.¹³⁷

¹³⁵ Armağan Onur Damar, “Türkiye’de Döviz Kurundan Fiyatlara Geçiş Etkisinin İncelemesi”, **TCMB Piyasalar Genel Müdürlüğü**, *Uzmanlık Yeterlilik Tezi*, 2010, s 4-12.

¹³⁶ İsmet Göçer, Bekir Elmas, “Genişletilmiş Marshall-Lerner Koşulu Çerçevesinde Reel Döviz Kuru Değişimlerinin Türkiye’nin Dış Ticaret Performansına Etkileri: Çoklu Yapısal Kırılmalı Zaman Serisi Analizi”, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, Cilt:7, Sayı:1, 2013, s 137-157.

¹³⁷ Jackson Grayson, Carla O'dell, “If Only We Knew What We Know: Identification and Transfer of Internal Best Practices”, **California Management Review**, S 40/3, Berkeley 1998, s. 154-174.

Şekil 2. Devalüasyonun Pozitif ve Negatif Etkileri

Kaynak: Yazar Tarafından Oluşturulmuştur, (2019).

Ekonomik göstergeler grubundan, dünya pazarında geçerli olan fiyat ve ulusal para birimi oranı, ihracata yönelik işletmelerin faaliyetleri üzerinde önemli etkiye sahiptir. Bu nedenle, dünya pazarındaki mevcut taleple birlikte üretilen ürünlerin yüksek fiyatı, üretim hacmini artırmak için teşvikler yaratmaktadır. Aynı zamanda, ulusal para biriminin değer kaybetmesi dış piyasada ürün satan, döviz cinsinden gelir elde eden ve ulusal para biriminde yapılan masrafları ödeyen işletmenin gelirindeki artışa katkıda bulunmaktadır.

3.4. İhracatı büyütme stratejisi

XX yüzyılın ikinci yarısında başta Güney Kore, Malezya, Endonezya ve Tayland olmak üzere ithal ikame stratejisini kullanan birtakım Asya ülkelerinin hükümetleri, ihracatın gelişimi yoluyla devlet yönetimi altında bilinen endüstriyel model geliştirmiştir. Bu modele göre, hükümetler, ihracat endüstrileri de dahil olmak

üzere tüm ekonomi gelişiminin kurulduğu seçilmiş birkaç endüstriyi korumuştur. Bu model ekonomik büyümeyi teşvik etmiştir; ancak sermaye hareketlerinin serbestleşmesinden sonra ülkeden para çıkışı önemli hale gelerek büyüme durmuş ve büyük borçlarla bir araya geldiğinde 1997’de ekonomik krize neden olmuştur.¹³⁸

İhracat üretimini teşvik etmeye ve ihracatı genişletmeye dayalı ekonomik kalkınma stratejisi, ulusal ihracatı genişletme politikasının uygulanmasına dayanmaktadır. Teşvikler ülkedeki karşılaştırmalı üstünlükleri olan mal ihracatçıları teşvik ederek sanayileşme sürecini hızlandırmayı amaçlamaktadır. İhracata yönelik büyüme politikası, diğer ülkelerde piyasaya erişim karşılığında iç piyasaların dış rekabete açılmasını içerir.¹³⁹ Azalan tarife engelleri, dalgalı döviz kuru (ulusal para biriminin devalüasyonu genellikle ihracatı kolaylaştırmak için kullanılmaktadır), ihracat endüstrileri için devlet desteği ve doğrudan yabancı yatırımı çekmek, ihracatı teşvik etmek ve nihayetinde ekonomik kalkınma için kullanılan stratejilerin temel aracıdır.¹⁴⁰

Bazı ülkelerde uygulanan ihracat geliştirme stratejisi, ekonomik kalkınma planları çerçevesinde başarı ile sonuçlanmıştır. Gelişmekte olan ülkeler, özellikle Latin Amerika ülkeleri, başlangıçta ithal ikame stratejisini uygulamıştır.¹⁴¹ Sonradan uygulamayı bırakmışlardır. Bu strateji sanayileşmenin gelişmesinde başarılı olmayarak, ihracat genişlemesine dayalı ekonomik kalkınma strateji etkinliklerini göstermiştir. Dünya Bankası’na göre, 1965-1990’da ihracatın öncelikli büyümesinde ekonomik kalkınmaya odaklanan ülkelerin GSYH yıllık %7,6 artış gösterirken, gelişmekte olan tüm ülkeler için bu oran %3.¹⁴²

¹³⁸ Gülçin Tapşın, Ahu Tuğba Karabulut, “Reel Döviz Kuru, İthalat Ve İhracat Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği”, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, No 26, 2013, s 109-205.

¹³⁹ Arslan Yiğidim, Köse Nezir, “İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, İthalatın Rolü: Türkiye Örneği (1980-1996)”, **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt 8, Sayı 26, 1997

¹⁴⁰ Export Promotion Strategy Vs. Import Substitution Strategy, Retrieved 11, 2009. <https://www.essaysforstudent.com/>; Erişim Tarihi 15.07.2018.

¹⁴¹ Alexandro Izquierdo, Randall Romero, Booms and Busts in Latin America: The Role of External Factors, *Inter-American Development Bank*, Working Paper 631, 2008.

¹⁴² Sebastian Edwards, Openness, “Trade Liberalization, and Growth in Developing Countries”, **Journal of Economic Literature**, S 31/3, Pittsburg 1993, s.1358-1393.

İhracat gelişmesi stratejisinde, döviz kazancının temel kaynağı dış pazarın talebidir. İhracatı teşvik etme stratejisinin özü, ihracat için mal üretimini ve dış pazara tanıtımını geliştirmektir. İhracat geliştirme stratejisi uygulanması etkinliğinin bir göstergesi ve ihracatın GSYH içindeki payının artması anlamına gelir. İkinci gösterge, sadece milli gelirin değil, aynı zamanda ihracat artış oranının değerinin artmasıdır.¹⁴³ Üçüncü gösterge, ihracattaki sınai malların değerinin hızındaki artıştır. Ulusal sanayinin büyümesini sağlamanın iki yolu bulunmaktadır. İlki, üretim kapasitesinin daha yüksek kullanılması ve daha verimli yatırım projelerinin de dahil olduğu dinamik avantajlardan kaynaklanan doğrudan etkisidir. İkincisi, ihracat geliştirmenin dolaylı etkileri vardır: daha yüksek seviyelerde ekonomik serbestleşme ihracatın daha hızlı büyümesini sağlayarak, GSYH artışının daha yüksek oranlarına neden olmaktadır.¹⁴⁴

Gelişmiş ve başarılı gelişmekte olan ülkelerin deneyimi yenilikçi endüstriler tarafından üretilen yüksek derecede işleme sahip ürün ihracatındaki artış ülkenin rekabet edebilirliğinin güçlenmesine yol açtığını ve döviz kuru hareketlerinin burada önemli rol oynadığını göstermektedir. Bireysel endüstrilerin hem iç hem de dış rekabet edebilirliği, ülkenin dünya pazarındaki konumunu iyileştirmek ve aynı zamanda iç istikrarı korumak için gerekli bir koşuldur. Umut verici sektörlerin gelişmesi ve rekabet konumlarının iyileştirilmesi, merkez bankasının rekabet edebilirliğin gelişmesini teşvik eden döviz kuru politikaları üzerinde önemli etkisi olan ülkenin ekonomik güvenliğini korumak ve geliştirmek için gerekli ön koşulları yaratmaktadır.¹⁴⁵ Ülkenin gelişmişlik düzeyinin etkisinin amaçlara ve yönlerine bağlı olarak, merkez bankalarının döviz piyasasındaki faaliyetleri yeniden yönlendirme konusunda değişmektedir. Döviz piyasalarının oldukça yüksek düzeyde bir öz

¹⁴³ Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, Teori Politika ve Uygulama, B 16, İstanbul 2007.

¹⁴⁴ Hakan Yilmazkuday, Export Promotion Vs. Import Substitution, URL:https://www.academia.edu/1104964/EXPORT_PROMOTION_VS._IMPORT_SUBSTITUTION; Erişim Tarihi 20.07.2019.

¹⁴⁵ Cecile Couharde, Audrey Sallenave, “How Do Currency Misalignments’ Threshold Affect Economic Growth?”, **Journal of Macroeconomics**, No 36, 2013, s 106-120.

düzenleme ile nitelendirildiği ve buna karşılık gelen formların kullanıldığı gelişmiş ülkelerde döviz kuru politikasına büyük önem verilmektedir.¹⁴⁶

Değer düşüklüğüne uğramış ulusal politikasının Çin ve Asya “kaplanlarının” rekabet avantajlarını ne kadar etkilediğine dair çeşitli değerlendirmeler bulunmaktadır. Satın alma gücü paritesi ile ilgili olarak bu ülkelerdeki değer düşüklüğünün çok önemli olduğu düşünülmüştür. 2002’de Çin 83%, Güney Kore %41, Tayland %71 olmaktadır. Karşılaştırma için: ABD ve Japonya için aynı gösterge %2-%25 (aşırı değerli) olarak gerçekleşmiştir. Reel kurdaki 1992’den bu yana görülen düşüş, %20 ile %80 (Çin’deki %50) arasında değişen tüm ülkelerde görülmüş.¹⁴⁷

RCA¹⁴⁸ açısından kuşkusuz lider Çin’dir, Tayland da olumlu dinamikleri göstermiş olup, Filipinler dışında kalan ülkeler RCA’daki rekabet edebilirliklerini düşürmekte. Çin ekonomisindeki tarımdan sanayiye doğru kayarak genel verimlilik artışı önemli ölçüde büyümüştür. Dinamikleri, ABD ve Japonya ile karşılaştırıldığında, etkileyicidir. Sabit döviz kurunun kullanılması, Çin ekonomisi üzerinde bir dizi olumlu etkiye sahipti: örneğin, arz ve talep şoklarıyla ilgili olarak ekonominin istikrarı.¹⁴⁹ Çin’in para politikası, sabit döviz kurunun düşük olması ile karakterize edilmekteydi. Ayrıca, Çin’deki döviz kontrolleri oldukça zor ve sermaye çıkışlarına karşı koyan sistem verimliliğini sürekli olarak artırmaktaydı. Böyle bir politikanın sonucu ihracattaki keskin artış ve niteliksel yapısındaki değişikliğe yol

¹⁴⁶ Gerard Adams, Byron Gangnes, Yochanan Shachmurove, “How the Dragon Captured The World Export Markets. Outsourcing And Foreign Investment Lead the Way”, **PIER WorkingPaper**, S 04/042, Philadelphia 2004, s. 44.

¹⁴⁷ Tao Wang, “China: Sources of Real Exchange Rate Fluctuations”, **IMF Working Paper**, S 04/18, Washington 2004, s. 23.

¹⁴⁸ Revealed Comparative Advantage Index - Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi;Kompozit endekslerin aksine RCA niteliksel yapısındaki değişiklik hakkında ortaya çıkarmak yerine, yalnızca ihracat dinamiklerini dikkate almaktadır.

¹⁴⁹ Gerard Adams, Byron Gangnes, “Why Is China So Competitive? Measuring and Explaining China’s Competitiveness”, **SMU Economics&Statistics Working Paper Series**, S 07-2004, Singapore 2004, s. 35.

açtı. 2005 yılında Çin, yuan'ı dolar ile ilişkilendirmeyi reddederek, ulusal para birimini değerini %2 artırmıştır.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Michael Porter, “Chinese Competitiveness: Where Does The Nation Stand?”, **Harvard Business Review**, S 90211, Cambridge 1990, s. 73-91.

Tablo 4. Ülkelere göre yıllık ihracat (en çok ihracat yapılan 20 ülke) (ABD doları)

Sıra	Ülke	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009
1	Almanya	16 139 060	15 118 910	13 998 653	13 417 033	15 147 423	13 702 577	13 124 375	13 950 825	11 479 066	9 793 006
2	Birleşik Krallık	11 108 617	9 603 189	11 685 790	10 556 393	9 903 172	8 785 124	8 693 599	8 151 430	7 235 861	5 937 997
3	İtalya	9 560 554	8 473 471	7 580 837	6 887 399	7 141 071	6 718 355	6 373 080	7 851 480	6 505 277	5 888 958
4	Irak	8 348 597	9 054 612	7 636 670	8 549 967	10 887 826	11 948 905	10 822 144	8 310 130	6 036 362	5 123 406
5	ABD	8 304 719	8 654 268	6 623 347	6 395 842	6 341 841	5 640 247	5 604 230	4 584 029	3 762 919	3 240 597
6	İspanya	7 709 493	6 302 135	4 988 483	4 742 270	4 749 584	4 334 196	3 717 345	3 917 559	3 536 205	2 818 470
7	Fransa	7 287 291	6 584 199	6 022 485	5 845 032	6 464 243	6 376 704	6 198 536	6 805 821	6 054 499	6 211 415
8	Hollanda	4 761 098	3 864 486	3 589 432	3 154 867	3 458 689	3 538 043	3 244 429	3 243 080	2 461 371	2 127 297
9	Belçika	3 951 124	3 151 422	2 548 240	2 557 805	2 939 108	2 573 804	2 359 575	2 451 030	1 960 441	1 795 682
10	İsrail	3 894 520	3 407 436	2 955 545	2 698 139	2 950 902	2 649 663	2 329 531	2 391 148	2 080 148	1 522 436
11	Romanya	3 867 320	3 139 188	2 671 249	2 815 506	3 008 011	2 616 313	2 495 427	2 878 760	2 599 380	2 201 936
12	Rusya	3 400 139	2 734 316	1 732 954	3 588 331	5 943 014	6 964 209	6 680 777	5 992 633	4 628 153	3 189 607
13	Federasyonu	3 346 399	3 070 758	2 650 505	2 329 176	2 401 689	2 058 857	1 853 700	1 758 252	1 504 280	1 322 218
14	Polonya	3 137 090	9 184 157	5 406 993	4 681 255	4 655 710	4 965 630	8 174 607	3 706 654	3 332 885	2 896 572
15	BAE	3 053 571	2 360 734	2 732 926	3 124 876	3 297 538	3 200 362	3 679 195	2 759 311	2 250 577	2 599 030
16	Mısır	2 912 539	2 936 262	2 328 044	2 414 790	2 861 052	3 600 865	2 833 255	2 466 316	2 269 175	1 600 296
17	Çin	2 669 871	2 803 182	2 383 500	1 675 928	2 040 157	1 971 247	1 684 989	1 622 777	1 497 384	1 385 544
18	Bulgaristan	2 636 047	2 734 522	3 172 081	3 472 514	3 047 134	3 191 482	3 676 612	2 763 476	2 217 646	1 768 216
19	Suudi Arabistan	2 393 121	3 259 270	4 966 176	3 663 760	3 886 190	4 192 511	9 921 602	3 589 635	3 044 177	2 024 546
20	İran	2 086 780	1 662 638	1 427 206	1 400 566	1 536 658	1 437 443	1 401 401	1 553 312	1 455 678	1 629 637
20	Yunanistan										

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, (2020).

Japonya sanayi büyümesi döneminde de küresel pazardaki konumunu güçlendirmek için kur politikasını kullanmayı devam ettirmektedir. Son zamanlarda, Japon yen şu an yükselen, sonra ABD dolarına göre düşen önemli dalgalanma eğilimi göstermektedir. 2007 yılında Japonya'nın ekonomisi, küresel büyümedeki yavaşlamaya dirençli kalmıştır. GSYH'nın yıllık bazda artması, özellikle yüksek net ihracat seviyeleri ve işletmelerin yatırımları nedeniyle %3,5 olmuştur.¹⁵¹ Japonya ihracatı Asya ve Avrupa'daki güçlü talebe dayanarak, yılın ilk yarısında düşüş gösteren işletme yatırımları tekrar yüksek seviyeye ulaşmıştır. İnşaat standartlarını sıkılaştırdıktan sonra, konut yatırımları düşmeye devam ederken, hane halkı harcamaları düşük kalmıştır. 2008 yılının başlarında, büyüme gücü girişimciler ve tüketiciler arasındaki bağ zayıflamış ve ihracat artışı da yavaşlamıştır.¹⁵²

Kur politikasının ilişkisini ve endüstrilerin rekabet edebilirliğini araştırırken, dinamiklerinin döviz kurundaki değişimlerle ilişkisini değerlendirmek gerektirmektedir. Önemli gösterge, sanayinin ihracat potansiyelidir. Her şeyden önce, bu ihracat yapısındaki niteliksel değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Gelişmiş ve başarılı bir şekilde gelişmekte olan ülkelerin deneyimleri gösterdiği gibi, yenilikçi endüstriler tarafından üretilen ve ülkedeki rekabeti güçlendirilmesine yol açan yüksek düzeyde işleme sahip ürünlerin ihracattaki artış ve döviz kuru davranışı burada önemlidir.

3.5. Türkiye'nin ihracat politikası ve ekonomisi

Türkiye'nin ulusal sanayiye geliştirme ve güçlendirme politikasının ana yönü, özellikle ihracat için rekabetçi ürünler üretebilecek sanayilerin geliştirilmesi olmak üzere, özel yatırım ve üretim faaliyetlerinin teşvik edilmesi olmuştur.¹⁵³

¹⁵¹ Shaghil Ahmed, Christopher Gust, Steven Kamin, "Are Depreciations as Contractionary as Devaluations? A Comparison of Selected Emerging and Industrial Economies", **Board of Governors of the Federal Reserve System, International Finance Division**, Working Paper No. 737, 2002.

¹⁵² Adams, a.g.e.

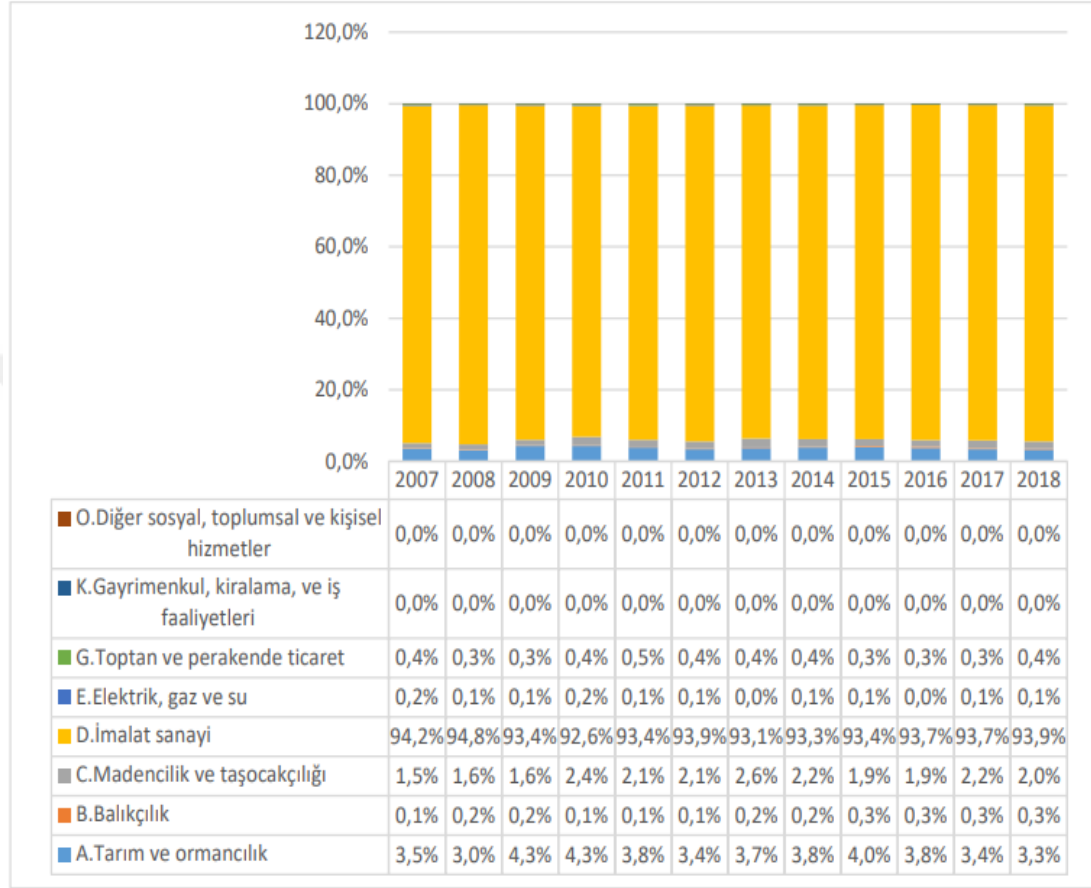
¹⁵³ Anne O. Krueger, **Turkey: Foreign Trade Regimes and Economic Development**, B 2, Columbia 1995, s. 339.

Tablo 5. GSYH, iktisadi faaliyet kollarına göre pay oranı, 2000-2017

	Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	Madencilik ve taşocakçılığı	İnşaa t	Toptan ve Perakende Ticaret	Ulaştırma	Konaklam a ve yiyecek hizmeti
2000	10,1	0,9	5,3	12,1	8,8	2,3
2001	8,9	0,9	4,6	11,5	9,5	2,3
2002	10,3	0,8	4,5	11,9	10,2	2,2
2003	9,9	0,9	4,6	12,1	9,9	2,0
2004	9,4	0,9	5,3	12,5	9,7	2,1
2005	9,3	1,0	5,6	12,2	9,5	2,1
2006	8,2	1,0	6,3	12,4	9,5	2,1
2007	7,5	1,0	6,8	12,1	9,5	2,1
2008	7,5	1,1	6,8	12,2	9,6	2,1
2009	8,1	1,1	5,6	10,7	8,8	2,3
2010	9,0	1,1	6,1	11,1	7,9	2,3
2011	8,2	1,1	7,2	11,6	7,4	2,6
2012	7,8	1,1	7,5	11,2	8,1	2,7
2013	6,7	1,1	8,1	11,2	7,9	2,8
2014	6,6	0,9	8,1	11,5	7,9	2,9
2015	6,9	0,8	8,2	11,5	7,9	2,8
2016	6,2	0,8	8,6	11,4	7,6	2,6
2017	6,1	0,9	8,6	11,9	7,7	2,7

Kaynak: TÜİK, (2019).

Şekil 3. Tüm Ekonomik Faaliyetlerin Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına (ISIC, Rev.3) Göre İhracat

Kaynak: TÜİK, (2019).

2000 yılında Türkiye’deki sanayi üretim hacmi 33,6 trilyon Türk Lirası olarak artış göstermiştir. İlk kez meydana gelen endüstriyel üretimdeki düşüşün üstesinden gelinmiştir. Sanayi üretiminin büyümesi, özel sektör pahasına ve özellikle enerji imalat sanayinde gerçekleşmektedir. Sektörel bağlamda olumsuz durum üretimdeki düşüşün ortalama %2,8 olduğu maden endüstrisindeki durumdu. Aynı zamanda, en yüksek büyüme oranları, özellikle elektrik üretimindeki artış nedeniyle enerji sektöründe kaydedilmektedir.¹⁵⁴

Türkiye ekonomisinin diğer büyük sektörlerinden ticaretin durumu aynı değildi. Bu sektörün gelişmesinin temel özelliği 2000 yılında üretim hızlarında

¹⁵⁴ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, B 7, Ankara 2003, s. 123-124.

keskin artış görüldü. Ticaret sektörünün böyle evrimi güvenli ve karlı sektör olarak Türkiye ekonomisinin gelişimindeki genel eğilimlerle açıklandı. Ulusal ekonomideki durgunluk, 1999 yılında sanayi ve tarımsal malların üretimindeki düşüş, toplam enflasyondaki yüksek enflasyon oranlarının toptan ve perakende piyasalardaki durumu olumsuz yönde etkileyerek ticarete düşüşe yol açmıştı. 2000 yılında ağırlıklı olarak ülkenin toplam ithalatındaki ve yabancı turist sayısındaki artış nedeniyle üretim artışı ticaret sektöründe kaydedilmiştir.¹⁵⁵ Tüm bu eğilimler Türkiye ekonomisinde yapısal dengesizlikler ekonomik istikrarsızlığın bir göstergesiydi. Ülkedeki yüksek enflasyon oranları, sürmekte olan istikrarsız gelişme, para politikasını ve bankacılık sisteminin durumunu, özellikle de üretim sektörleriyle ilgili olarak uzmanlaşmış bankaları olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye’de sanayi gelişmesinin kronik sorunu, diğer faktörlerin yanı sıra, üretim kapasitesinin kullanılmaması olarak görülmüştür.¹⁵⁶

Devam eden olumsuz durumun temelinde tarımsal mahsullerin üretimi ile birlikte kötü tarımsal faktörlerin kronik sorunları aşağıdaki gibidir:

- Tarımda uzun vadeli programlara izin veren ortak tarım politikasının olmayışı,
- Mali kaynakların eksikliği,
- Çeşitli ürünlere ilişkin yerel alım fiyatları alanında tutarsız politikalar,
- Toprak reformu eksikliği vs.

Hayvancılık sektörüne gelince 2000 yılında gelişme yönünde önemli değişiklik olmamaktadır. Türkiye’nin modern hayvancılık hem nesnel hem subjektif olarak çözülemeyen büyük sorun ve zorlukla çalışmaktadır. Bu sektör özellikle 80’li yılların ortalarında Türkiye’nin yerel hayvancılık çiftçilerinin dış rekabete dayanamadığı sonucu, GATT tarımsal sözleşmesine katılımından sonra etkilenmektedir. Buna dondurulmuş et ve süt tozu dahil olmak üzere bireysel hayvancılık ürünlerinin vergisiz olarak Türkiye’ye ithal edildiği Avrupa Ortak Pazarı ile anlaşmalar da

¹⁵⁵ Boratav, a.g.e.

¹⁵⁶ T.C. Başbakanlık DTM, **Sektörel Dış Ticaret Şirketleri ve DTM**, S 4, Ankara 2004.

bulunmaktadır. Bütün bunlar, ülkedeki hayvancılık çiftliklerinin karsız yönetimine yol açmaktadır.¹⁵⁷

2000 yılında Türkiye'nin parasal ve finansal durumunun temel özelliği, bankacılık sektöründeki durumun ağırlaşması, likiditesinde ciddi bir bozulmaya yol açarak büyük ölçekli bankacılık krizinin yavaş-yavaş olgunlaşması ve genel makroekonomik krizden kaynaklanması olmaktadır. Türkiye'nin kredi ve bankacılık sisteminin işleyişi, kötüleşen ekonomik durum ve ülkenin dış ticareti nedeniyle arka planda gerçekleşmektedir. Bu, bankaların faaliyetlerini ve iç kredi piyasası koşullarının oluşumunu doğal olarak etkilemektedir. Özellikle 1999-2001 döneminde yüksek banka kredisi oranları piyasaya hakim olarak %35-%40 ulaşmaktadır. Kredi maliyetindeki artış, bireysel ve ihracata yönelik sanayilerdeki durgunluğu daha da yoğunlaştırmaktadır. Kredi kaynaklarına olan düşük talep koşullarında, birçok bankanın ekonominin reel sektöründe çalışmaktan alıkoymaya başlaması, her türlü spekülasyonla uğraşmayı ve enflasyonda "hızlı para" kazanmayı tercih etmesiyle ilgisi dağılmaya başlamaktadır.¹⁵⁸

¹⁵⁷ Faruk Aydın, Uğur Çıplak, Eray Yücel, *Export Supply and Import Demand Models for the Turkish Economy*, TCMB Çalışma Tebliği No: 12/2, 2004.

¹⁵⁸ Ian Lesser, "Turkey Inside-out: Old Realities, New Risks, and Strategic Implications", **GMF Strengthening Transatlantic Cooperation**, Washington 2014, s.4

Tablo 6. Türkiye'nin Dış Ticaret Hadleri, ABD Doları cinsinden (2010=100)

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık
1997	114,9	124,3	124,0	115,0	126,7	123,1	121,9	126,5	117,8	115,7	117,7	121,0
1998	120,1	117,7	118,1	113,7	122,6	119,8	124,1	120,1	123,0	121,3	123,9	124,6
1999	127,4	128,5	127,8	118,9	122,5	121,9	122,0	116,6	110,9	113,3	111,0	110,1
2000	111,9	111,6	111,9	107,7	112,8	108,7	111,4	107,2	104,5	104,3	107,3	108,7
2001	110,3	107,0	104,9	101,5	105,8	107,5	111,3	107,3	102,1	103,4	107,6	109,6
2002	109,7	110,0	108,1	102,0	106,8	107,1	106,9	105,4	102,7	102,9	104,7	104,9
2003	106,6	106,3	105,7	100,1	106,8	109,4	107,8	108,1	107,3	107,6	110,1	109,5
2004	110,6	111,2	108,1	103,4	111,2	111,6	108,5	106,3	105,6	104,2	106,0	106,9
2005	107,6	108,1	108,4	101,5	107,9	109,1	108,5	107,6	107,0	104,9	105,7	104,7
2006	104,9	104,7	105,1	98,8	102,7	103,4	101,6	99,7	99,1	99,0	100,9	101,0
2007	105,5	105,5	104,9	100,3	104,9	105,5	105,4	104,9	104,6	104,2	104,0	104,5
2008	103,4	103,5	103,8	97,2	101,6	100,3	100,6	100,9	101,8	96,0	96,8	101,0
2009	102,9	100,3	99,6	102,3	108,6	107,7	107,7	106,9	107,4	104,7	104,7	104,9
2010	103,1	100,8	100,1	99,0	98,9	99,4	101,8	99,7	99,9	99,2	99,0	99,0
2011	99,4	98,9	98,4	97,5	97,6	98,3	98,1	95,6	95,2	94,0	95,4	95,9
2012	97,5	97,4	95,4	94,8	95,6	96,5	98,2	98,2	97,2	97,4	96,9	97,5
2013	99,0	97,4	97,6	97,5	98,9	99,8	100,0	99,3	98,7	97,4	98,8	98,2
2014	100,4	98,8	97,6	98,6	100,0	100,2	101,2	99,9	99,8	100,9	101,0	102,3
2015	105,6	105,3	104,2	105,4	106,9	106,7	107,7	107,8	109,5	108,7	107,9	110,0
2016	113,9	114,8	113,8	114,6	112,6	111,7	112,5	113,1	112,7	110,5	110,9	110,2
2017	107,7	106,6	105,8	105,3	105,6	107,1	107,1	106,8	106,6	105,2	104,5	104,8
2018	104,1	107,1	105,8	105,2	102,9	104,1	103,3	101,8	101,6	99,4	99,7	100,3
2019	101,7	101,7	101,0	100,5	101,3	102,9	103,5	103,5	103,7	103,7	104,6	105,8
2020	106,2	106,8										

Kaynak: TÜİK, (2020).

2000 yılında artan olumsuz süreçler, yani bankaların ekonominin belirli sanayi sektörlerini finanse etmedeki yetersizliği ve isteksizliği karşısında, Türk yönetimi hem idari hem de piyasa yapısı için daha katı önlemler almaya karar vermiştir.. Bu tür önlemlerin katalizörü, IMF'nin 1999'da imzalanan Türkiye ekonomisini istikrara kavuşturmak için ortak programın bir parçası olarak önerilerini ve gereklerini yerine getirme ihtiyacıydı. Bankacılık sistemine devlet müdahalesinin başlangıcı, Kasım 2000'de kabul edilen TCMB'nin yerel para birimin piyasaya girişini kontrol etmek ve kısıtlamak amacıyla hem nakit hem de kredi sermayesi şeklinde dolaşımdaki dolar arzı ile uyumlaştırmaya karar vermeyle başlamıştır.¹⁵⁹

Türkiye 2006 yılında aşağıdakiler dahil olmak üzere çok sayıda ekonomik zorluk yaşamaya devam etmiştir: ekonominin kayıt dışı sektörünün büyük payı, gelir eşitsizliği, yüksek ticaret açığı, karmaşık yasal ve idari prosedürler ve yabancı yatırım için gelişmiş şartlar. Türkiye ekonomisi, döviz piyasasında yaşanan şoklardan ve yükselen piyasadaki varlık fiyatlarından en fazla zarar gören ülkeler arasında yer almakta olup, Nisan ve Mayıs aylarındaki olumsuz enflasyon oranının yanı sıra, nispeten büyük cari işlemler dengesi açığı görülmüştür. Bununla birlikte, devlet harcamalarını azaltma önlemleriyle finansal pozisyonlarını güçlendirirken, TCMB para politikasını sıkılaştırmaya gitmiştir. Makroekonomik göstergeler büyük ölçüde istikrar kazanarak önceki seviyelere dönmektedir.¹⁶⁰

Küresel finansal krizin gelişmesinde iyi makroekonomik göstergelere sahip olduğu için Türkiye'yi etkilemeyeceği düşünülmüştür. Ancak ekonomik göstergeler hızla bozulmaya başladı. Türkiye'de 2009'da sanayi üretimi %9,2 azaldı. Sanayi üretimi ise %23,8'lik rekor seviyeye geriledi. Kriz karşıtı önlemleri uygulayan TCMB, üretici firmaların kredisini daha ucuz hale getirmek için 2008 yılı sonundan itibaren faiz oranlarını 9 puan düşürdü. Ekonomik gelişme hızındaki en büyük düşüş

¹⁵⁹ Birgül Cambazoglu, Hacer Karaalp, "Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth? The Case Of Turkey", **International Journal of Social Economics**, S 41(6), Bingley 2014, s. 434-449.

¹⁶⁰ Ali Akkemik, Koray Göksal, "Do Exports Explain Industrial Agglomeration and Regional Disparities in Turkey", **Journal of International Development**, S 26 (4), Midford 2016, s.471-491.

üretim araçları imalatında kaydedilirken, tüketimde %3,5 artış kaydedilmiştir. Düşüş oran rekoru olan yatırım malı üretimi %15,8, ara malı üretimi ise %5,2 azalmıştır. Taşıt ve petrol ürünlerinin yanı sıra yerli kömür üretiminde önemli bir düşüş kaydedildi. Ağustos ayında üretilen malların sayısı %1,3 oranında azalırken, malların fiyatı %1,4 ve hammadde maliyeti %2,1 oranında artmıştır. Türkiye’deki iç talepteki düşüş üretimdeki %52,2; dış pazarlardaki talebin %29,8; yerli hammadde yetersizliğinin %3,6 oranında azalmasına neden olmuştur. Ülkenin ekonomisini otomobil üretimi ve satışı ile teşvik edebilen otomotiv endüstrisi otomobil ihracatındaki düşüş nedeniyle zarar gördü. Ağustos ayında yurt dışı satışı %29 oranında düştü. Küresel kriz ithalat tüketimini ve endüstriyel hammadde talebini azaltan etkidir.¹⁶¹

2010 yılında hükümet, sanayi ve ticarete istikrarlı yüksek büyüme oranının yanı sıra enflasyon oranlarında düşüş görülmüştür. Ekonomik büyüme artan iç talep nedeniyle dış borçlanmanın da önemli rol oynamasına rağmen sağlanmıştır. Bu, küçük ve orta ölçekli işletmelerin desteği ile girişimcilerin maliyetlerini düşürmek için tek altyapıya sahip Organize sanayi bölgeleri sayesinde gerçekleşti.¹⁶² O dönem Türkiye’nin ekonomik politikası alanındaki yeniliklerden biri, devletin ekonomideki varlığını azaltarak ve yatırım işlevlerini özel sektöre devrederek, dış borçlanma sorunlarının ve buna bağlı risklerin kamu maliyesinden reel ekonomiye aktarılması olmuştur. Hükümet, yatırım harcamalarını azaltarak gelir ve giderlerinin göreceli dengesini sağlamıştır. Eğer 2003 yılında tüm kamu maliyesi sisteminde sabit varlıklara yapılan yatırım GSYH’nın %7,2 olarak görüldüyse, 2009–2010’da %3-%4 olarak kaydedilmiştir.¹⁶³

¹⁶¹ T.C. Kalkınma Bakanlığı, *Orta Vadeli Program (2014–2016)*, Ankara 2013, <http://www.bumko.gov.tr/TR,42/orta-vadeli-program.html>, Erişim Tarihi 21.09.2019.

¹⁶² Erol Taymaz, Ebru Voyvoda, Kamil Yılmaz, “Uluslararası Üretim Zincirlerinde Dönüşüm ve Türkiye’nin Konumu”, **TÜSİAD Yayın**, No: T/2011,12, 2011, s 522.

¹⁶³ <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/oztin-akguc/doviz-kurunun-ekonomik-etkileri-399604> Erişim Tarihi 11.05.2019.

Tablo 7. Ülke gruplarına göre yıllık ihracat, toplam içindeki payı (%)

Ülke grubu	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011	2010	2009
Avrupa Birliği (AB 28)	50,0	47,1	48,0	44,5	43,5	41,5	39,0	46,4	46,5	46,2
Türkiye Serbest Bölgeleri	1,3	1,3	1,3	1,3	1,4	1,6	1,5	1,9	1,8	1,9
Diğer Avrupa (AB Hariç)	7,0	6,2	6,8	9,8	9,6	9,4	9,3	9,4	9,8	10,9
Kuzey Afrika	5,6	4,8	5,4	5,9	6,2	6,6	6,2	5,0	6,2	7,3
Diğer Afrika	3,0	2,6	2,6	2,7	2,5	2,7	2,6	2,7	2,0	2,7
Kuzey Amerika	5,7	6,2	5,2	4,9	4,6	4,3	4,4	4,0	3,7	3,5
Orta Amerika	0,9	0,7	0,6	0,6	0,6	0,7	0,5	0,5	0,5	0,6
Güney Amerika	1,1	0,8	0,8	0,9	1,2	1,4	1,4	1,4	1,1	0,7
Yakın ve Orta Doğu	17,5	22,5	22,0	21,6	22,5	23,4	27,8	20,7	20,5	18,8
Diğer Asya	7,4	7,2	6,8	7,2	7,4	7,9	6,9	7,6	7,5	6,6
Avustralya ve Yeni Zelanda	0,5	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,4
Diğer Ülke ve Bölgeler	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,5
Seçilmiş ülke grupları										
OECD Ülkeleri	55,8	52,7	54,3	52,4	48,6	45,2	43,5	49,7	50,4	51,1
EFTA Ülkeleri	1,4	1,0	2,3	4,3	2,4	1,1	1,7	1,4	2,1	4,2
Karadeniz Ekonomik İş Birliği	10,6	10,0	9,2	10,1	12,5	13,4	12,3	13,2	12,7	12,0
Ekonomik İş Birliği Teşkilatı	4,3	5,2	6,7	6,7	7,4	7,8	10,9	6,9	6,7	5,8
Bağımsız Devletler Topluluğu	5,8	5,8	5,4	7,3	9,9	11,1	9,9	9,9	9,0	7,8
Türk Cumhuriyetleri	2,4	2,7	2,8	3,7	4,5	4,6	3,8	3,7	3,4	3,3
İslam İş Birliği Teşkilatı	24,5	28,7	28,9	29,7	30,9	32,5	36,2	27,7	28,5	28,0

Kaynak: TÜİK, (2019).

Türkiye ekonomisi AB ülkeleri, ABD ve komşu ülkelerle dış sermaye, aktif ticaret, ekonomik ve finansal bağlara nispeten yüksek derecede açıklık ile karakterize edilir. Kişi başına GSYH çerçevesinde Türkiye Brezilya, Meksika, Polonya ve Rusya gibi ülkelerle aynı grupta bulunmaktadır. 2011 yılında ülkenin GSYH 766 milyar dolar, kişi başına gelir ise 10,4 bin dolar olarak gerçekleşmiştir. GSYH yapısında %72'si hizmet sektöründe, %19 sanayide ve %7 tarımdadır. 2011 yılında ülkenin dış ticaret cirosu 372 milyar dolar olarak gözlemlenmiştir (ihracat 135 milyar dolar, ithalat 237 milyar dolar).¹⁶⁴ Türkiye ihracatının yaklaşık%50'si hala AB üye ülkelerine gelmektedir. Sanayi sektörü (tekstil ve hazır giyim üretimi), ülkenin sanayi gücünün üçte birini oluşturan en gelişmiş sektördür. Bugün Türk sanayi ürünleri, benzer ancak daha ucuz Çin ürünleri ile uluslararası pazarda son derece sert şekilde rekabet etmek zorunda kalmıştır, bu şartlarda ülkenin liderliği otomotiv ve elektronik gibi ekonominin diğer sektörlerini geliştirmeyi hedeflenmiştir. Gelecek vaat eden sektörlerin seçimi tamamen başarılı değildi: otomotiv pazarındaki küresel düşüş, Türk otomotiv endüstrisi üzerinde olumsuz etki yaratmıştır.¹⁶⁵

¹⁶⁴ T.C. Kalkınma Bakanlığı, a.g.e.

¹⁶⁵ Zafer Yükseler, Ercan Türkan, "Türkiye'nin Üretim ve Dış Ticaret Yapısında Dönüşüm: Küresel Yönelimler ve Yansımalar", **TÜSİAD**, No: T/2008/02, 2008, 453.

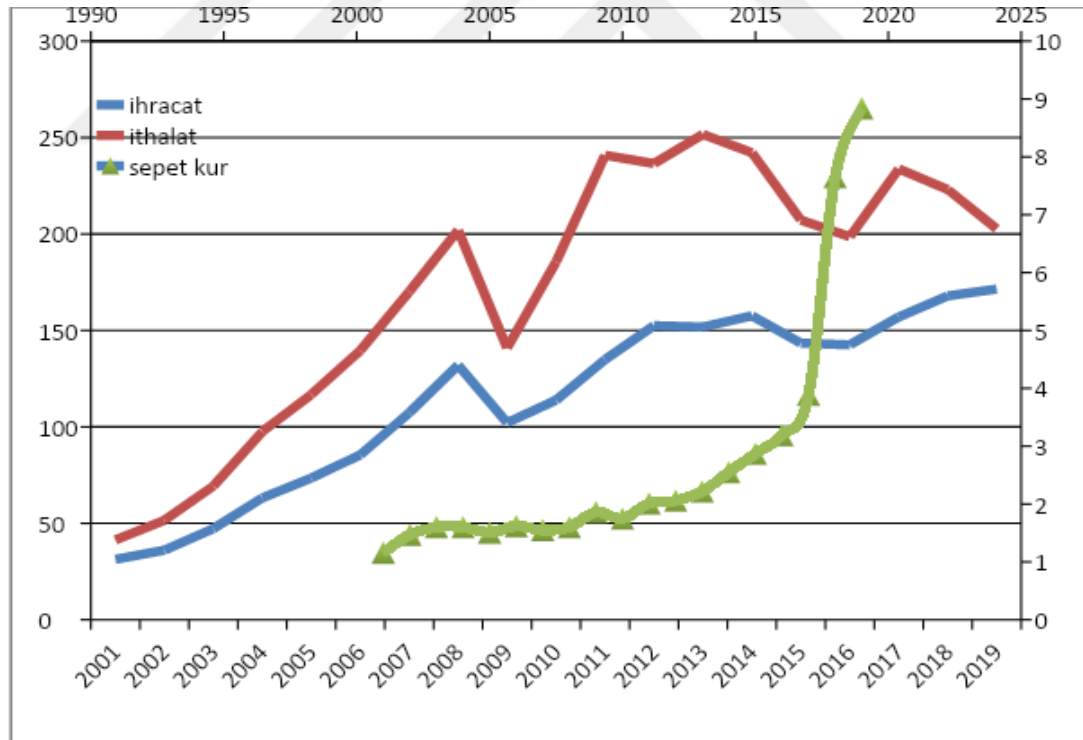
Tablo 8. Türkiye İçin Nominal Dvız Kuru ve Dış Ticaret Dengesi Verileri

Yıllar	Dolar Kuru	Euro Kuru	Sepet Kur	İhracat, mln dolar	İthalat, mln dolar	Dış Ticaret Dengesi, mln dolar
2001	1,23	1,09	1,16	31,33	41,39	-10,06
2002	1,51	1,43	1,47	36,06	51,55	-15,49
2003	1,50	1,69	1,60	47,25	69,33	-22,08
2004	1,43	1,77	1,60	63,16	97,53	-34,37
2005	1,35	1,68	1,51	73,47	116,77	-43,3
2006	1,44	1,81	1,62	85,5	139,57	-54,07
2007	1,31	1,79	1,55	107,27	170,06	-62,79
2008	1,30	1,90	1,60	132,02	201,96	-69,94
2009	1,55	2,16	1,86	102,14	140,92	-38,78
2010	1,51	2,00	1,75	113,88	185,54	-71,66
2011	1,68	2,33	2,01	134,90	240,84	-105,94
2012	1,80	2,32	2,06	152,46	236,54	-84,08
2013	1,91	2,52	2,22	151,80	251,66	-99,86
2014	2,19	2,91	2,55	157,61	242,17	-84,56
2015	2,72	3,02	2,87	143,43	207,23	-63,8
2016	3,03	3,35	3,19	142,52	198,61	-56,09
2017	3,65	4,12	3,89	156,99	233,79	-76,8
2018	4,81	5,67	7,65	167,920	223,047	-551,264
2019	5,67	6,34	8,84	171,471	202,702	-312,315

Kaynak: TCMB ve TUIK veriler, (2019), Dvız kuru ve Dış Ticaret İstatistiklerinden derlenmiştir. <http://www.tcmb.gov.tr/>, <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>

2001 ve 2008 krizlerinin ardından 2002 ve 2009 yıllarında TL’de belirgin bir düşüş gözlemlenmiştir. 2013’ten sonra TL’deki değer kaybı artmaya devam etmiştir. 2001 ve 2017 yılları arasında TL, Euro ve ABD dolar karşısında ortalama %235 oranında düşerken, ihracat %401 artmıştır. Teorik olarak TL, artan ihracat nedeniyle itfa edilmektedir ve dış ticaret açığının düşük ithalat nedeniyle azalan beklentilere karşılık gelmesi, Türkiye’de ithalat ihracattan daha fazla, 10 milyar dolarlık dış ticaret açığı 77 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye’nin ihracat ve ithalat trendlerinde önemli benzerlikleri bulunmaktadır. Türkiye’nin ihraç ettiği ürünlerin çoğunun ara malı ithalata dayanmaktadır. TL’nin amortismanı girdi maliyetlerini arttırsa bile, üretim yapısı nedeniyle ithalat hacmini daha da artırmaktadır. Ancak, kurlarda ciddi bir yükseliş eğilimi olduğunda, döviz kurlarındaki artışın son yıllarda ihracatta düşüşe neden olduğu görülmüştür.¹⁶⁶

Şekil 5. Türkiye’de Sepet Kur, İhracat ve İthalat Arasındaki İlişki

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

¹⁶⁶ Oğuz Tümtürk, “Türkiye’de Döviz Kurlarının Yurtiçi Fiyatlara Geçiş Etkisi ve Enflasyon Hedeflemesi”, *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S 24/3, 2017, s. 837-855.

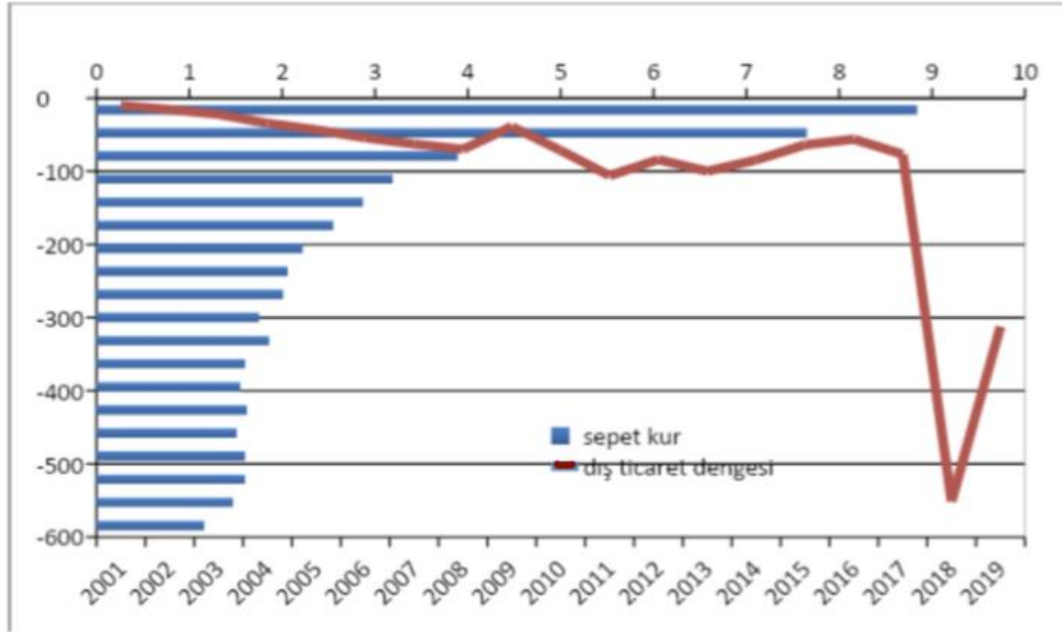
İhracatın neden yükselmediği sorusunun cevabı sadece Türkiye ile değerlendirmek mümkün değildir. Bu aşamada dünya ticaretinin hacmi ve küresel talebin yapısı gibi diğer değişkenleri hesaba katmak gerekir. Diğer bir deyişle, kriz yıllarında TL'nin değer kaybı ihracatı düşürmesi, diğer ülkelerden gelen talep eksikliğinden dolayı tahmin edilebilir. Türkiye, dış ticaret ilişkilerinin reel döviz kurunu incelemeye başlamıştır. Reel döviz kuru kullanılarak yapılan analizlerin, heterojen mallar, yaygın olarak kullanılan ürün farklılaştırma yöntemleri ve ihracatın yapısı gibi nedenlerle rekabetçiliğin analizinde nihai sonuçlar vereceği söylenemez. Reel efektif döviz kurundaki düşüş, TL'nin değer kaybettiği anlamına gelir. TL, 2014 yılından bu yana reel olarak sürekli değer kaybetmiştir. Diğer bir deyişle Türk mallarının yabancı mallar açısından değeri azalmıştır. Yurtiçi enflasyonun yükseltilmesi de bu amortismanda etkilidir¹⁶⁷.

Özel sektörün bir yatırımcı olarak baskın olması, daha ileri teknoloji ürünlerinin üretimini artırarak ihracata yönelik gelişime yeni seviyeye geçişinden oluşan Türkiye ekonomisinin yeniden yapılandırılması görevini kısmen çözmeyi mümkün kılmaktadır. 2011 yılında yüksek teknolojili ürünlerin Türkiye'deki işleme sanayinin ihracatındaki payı sadece %3,5'ti; bu rakam 2002'deki rakamdan (%5,1) ve 2011'de AB ortalamasının oldukça altındadır (%19,8). Ancak, orta düzey teknoloji ihracat ürünlerinin payı 2002'de %45'ten 2011'de %60'a yükselmiştir.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Hülya Saygılı, Gökhan Yılmaz, "Türkiye için Yeni Reel Efektif Döviz Kuru Endeksleri", **Çalışma Tebliği**, S 10/12, 2010 s. 7. <http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/2010/WP1012.pdf> Erişim tarihi: 02.05.2019.

¹⁶⁸ 2013 Annual Program. 28445 Sayı Resmi Gazete 18.10.2012, 04.10.2012 ve 2012/3839 Sayı 2013 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı Eki, Ankara 2012, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/01/20130112M1-1.ht>, Erişim Tarihi 04.11.2018.

Şekil 6. Türkiye’de Sepet Kur ve Dış Ticaret Dengesi Arasındaki İlişki

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

2012’de ABD için mali sınırlama önlemlerinin kademeli olarak gevşetilmesi giderek daha fazla önem kazanmıştır. Amerikan pazarında faiz oranlarında artış ve Batı Avrupa’daki ekonomik durumda kademeli iyileşme olmuştur. Türkiye, Batı pazarlarının yükselişindeki rekabete dayanamayarak büyük ölçüde dış finansman kaynaklarına dayanan büyüme modelini daha fazla sürdürme imkansızlığı ile karşı karşıya kalmıştır.¹⁶⁹ Fed, ABD Hazine bonusu alımlarını kesmektedir, yani para arzındaki büyüme oranını azaltmış. Morgan&Staley, Türkiye, Brezilya, Hindistan, Güney Afrika ve Endonezya’yı da içine alan beş “kırılgan” ekonomi grubuna dahil edilmiş. Hepsi için kısa vadeli yabancı sermaye girişine yüksek derecede bağımlılığa ulusal para birimi devalüasyon ile tepki vermiştir. Bir sonraki şok, Fed’in niceliksel genişleme programında ilave bir düşüş açıklamasının ardından, borç varlıkları alım

¹⁶⁹ T.C. Kalkınma Bakanlığı, Orta Vadeli Program (2014–2016), Ankara 2013, <http://www.bumko.gov.tr/TR,42/orta-vadeli-program.html>, Erişim Tarihi 10.08.2019.

hacmini 75 milyar dolardan 65 milyar dolara düşürmesi, Ocak 2014 sonunda ülke ekonomisini vurmuştur.¹⁷⁰

Her iki durumda da finansal piyasadaki gelişmeler, Türkiye’deki iç gerilimlerin artması ile çakışarak Türk lirasındaki değer kaybı için zemin oluşturmıştır. 2015 yılında Türkiye ekonomisi büyümeye devam etmiştir. Sorunları, halen devam etmekte olan ödeme açığı ve yüksek enflasyon seviyesidir. Türkiye’nin temel sorunu, ekonomisini dış ticaret dengesindeki değişikliklere karşı savunmasız kılan ve ekonomik kalkınmayı engelleyen ödemeler dengesi olmaya devam etmiştir. 2015 yılında dünya piyasalarındaki olumsuz duruma rağmen, Türkiye ekonomisi sürdürülebilir gelişme göstermiştir. Devam eden yapısal reformlar, özel sektörün Türkiye ekonomisindeki rolünü finansal sistemin verimliliğini ve uygulanabilirliğini, modern teknolojilerin aktif gelişimini ve sosyal güvenlik sisteminin daha güvenilir bir temele aktarılmasını amaçlamıştır.¹⁷¹ Yıl sonunda Türkiye’deki tarımsal üretim hacmi %4,5 oranında artmıştır. Bununla birlikte, tarımsal üretim hacmi bir önceki yıla göre %16,7 oranında azalarak 50,1 milyar dolar olmuştur. Bunun nedenleri ise aşağıdaki faktörler olarak karşımıza çıkmıştır:

- Türk Lirasının ABD doları oranındaki bazı mahsul türlerinin üretiminde düşüş,
- çiftliklerin önemli bir bölümünün faaliyetlerinin gölge niteliği.¹⁷²

Türkiye 2017 yılında satın alma gücü paritesi açısından kişi başına GSYH, dünyanın tüm ülkeleri arasında 13. sırada yer almıştır. 2017’de Türkiye’deki ekonomik büyüme 2016’da %3,2’ye kıyasla %7,4’e yükselmiştir. Toplam ihracat ve ithalat büyümüştür. Toplam ihracat 157 milyar dolara ulaşırken, ithalat hacmi de

¹⁷⁰ Morgan Stanley Presents: The Fragile Five – The Most Troubled Currencies in Emerging Markets/ Business Insider, 2013 Washington, https://www.businessinsider.com/morgan-stanley-fragile-5-emerging-markets-2013-9?pundits_only=0&get_all_, Erişim Tarihi 15.07.2019.

¹⁷¹ Hatice Armutcuoğlu Tekin, Özgür Balmumcu, “Türkiye’de Son Dönem Döviz Kuru Gelişmelerinin Dış Ticaret Hacmine Etkileri”, *IV International Caucasus-Central Asia Foreign Trade And Logistics Congress*, Ukodlk 2018, s 470-480.

¹⁷² Altan Aldan, İhsan Bozok, Mahmut Günay, “Short-Run Import Dynamics for Turkey”, *TCMB Çalışma Tebliği*, No. 122012, s 25

233,8 milyar dolara yükselerek, 48,3 milyar doları makine ve teçhizat olarak gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla diğer faktörlerin yanı sıra, Türk lirasının dolar ve Euro karşısında değerinin düşmesine bağlı olarak ticaret dengesinde açık gözlemlenmiştir. İthalat yapısı, mal ve hizmetlerin daha da üretilmesine yönelik ara mallar tarafından önemli ölçüde egemendir.¹⁷³ Büyüyen ekonomik göstergelerine rağmen, hızlanan enflasyon yatırımcıları temkinli davranmaya zorlamıştır. Üretici fiyatları, tüketici fiyatlarından daha yüksek bir seviyede dalgalanmıştır. Talep önemli olduğu sürece bunlar gelecekteki tüketici fiyat artışının temelidir.¹⁷⁴

Türk lirasının ABD dolarına karşı kuru, 2018 yılının başında Türkiye ekonomisinin aşırı ısınması, artan cari işlemler açığı ve yüksek enflasyon, yatırımcı kaygısı nedeniyle yaklaşık %20 oranında azalmıştır. Kötüleşen ekonomik durumun ortasında, gelen doğrudan yabancı yatırımların miktarı 2015'ten bu yana azalmıştır. GSYH'da en büyük paya sahip olan hizmetler sektörü, 2018'in ilk yarısında %7,2 ile güçlü bir büyüme göstermiştir. Bu dönemde hizmetler sektörünün yüksek performansı, turizmin canlanmasına bağlı olarak ticaret, ulaştırma ve konaklama hizmetlerinde %9,1'lik bir artıştan kaynaklanmıştır.¹⁷⁵ Eğitim, sağlık ve sosyal refah alt sektörlerinde (%8,8) güçlü büyümenin yanı sıra finansal ve sigorta faaliyetlerinin de (%7,7) hizmetler sektörünün büyümesi üzerinde olumlu etkisi olmuştur. Yılın ilk yarısında yüksek büyüme katkısını sağlayan sanayi sektörü, ikinci çeyrekte bir miktar ivme kaybetmiştir. Döviz kuru ve faiz şoklarından sonra yükselen fiyatlar, artan krediler ve iç talepteki yavaşlama sektörlerde olumsuz bir etkisi vardı. Diğer taraftan, ihracat sektörü yoğun ithalat ve yüksek enerji tüketimi nedeniyle, döviz kurunun sağladığı rekabet avantajından yeterli fayda elde etmemiştir. Bu nedenlerden dolayı sanayi sektörünün GSYH'ya katkısı düşmüştür.¹⁷⁶

Artan enflasyon, Türk lirasının ABD dolarına karşı zayıflaması ve yabancı sermayenin çıkışıyla ilgili olumsuz değişiklikler fark edilmiştir. Mevcut bütçe açığı

¹⁷³ Alaattin Kızıltan, Oğuz Çiğerlioğlu, "Türkiye'de Reel Döviz Kuru Değişmelerinin İhracat ve İthalata Etkisi", **EKEV Akademi Dergisi**, No 36, 2008, s 49-50.

¹⁷⁴ https://www.tim.org.tr/files/downloads/Strateji_Raporlari/RCA_1000%20Raporu.pdf

¹⁷⁵ Erdal Özmen, "Reel Döviz Kuru ve Türkiye Dış Ticaret Dinamikleri", **ERC Working Papers in Economics**, No 14/12, s 146.

¹⁷⁶ 2018 Yıllık Ekonomik Rapor, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ankara 2018, s. 81

ve yeniden finansman, Türkiye'nin dış borcunu artırmıştır. ¹⁷⁷ Döviz piyasalarındaki olumsuz olayların bir yansıması olarak, sektördeki fiyat baskısının artmaya devam ettiği ve düşen talep koşulları nedeniyle üretim kaybının hızlandığı görülmüştür.

Türkiye, dünya ticaretinin %2 oluştururken, brüt dünya ürünündeki pay sadece %1. Dış ticaret malların son on yılda coğrafi dağılımı değişmemektedir. Dış ticaret cirosunun üçte birinden fazlasını oluşturan Avrupa ülkelerinde odaklanmaktadır. Arap ülkelerinin payındaki artışa dikkat çekmektedir. Türkiye'nin başlıca dış ekonomik ortakları Almanya (ihracatın %9, ithalat %10), Rusya (ihracat %3, ithalat %10), İtalya (ihracat, ithalat %5), ABD (ihracat %4, ithalat %5).¹⁷⁸ Ne yazık ki, küresel ekonomideki yavaşlama koşullarında kısıtlayıcı önlemlerin ülke ekonomileri üzerinde olumsuz etkisi vardır. İhracatı teşvik eden hükümet politikalarının hacmi ve kalite yapısı ihracat üzerinde olumlu etkisi vardır. İhracat destek politikası katma değeri yüksek malların ihracattaki payı az olsa da Türk ürünlerinin dünya pazarındaki rekabet gücüne katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle, ülkenin emek yoğun endüstrilerden bilgi yoğun olan ihracata yeniden yönlendirme politikasını sürdürmesi gerekmektedir.

Dış ekonomik politikanın ayrılmaz bir parçası olan Türkiye'nin dış ticaret politikası, öncelikle ülkenin dış ticaretini, dünya pazarındaki payını, ortaklarla dengeli dış ticaret ilişkilerini, katma değeri yüksek malların payını artırmayı ve ihtiyaçları karşılayabilecek sektörleri geliştirmeyi amaçlamaktadır. Dış ticaretin serbestleştirilmesi politikası sonucunda ihracatın ülke ekonomisi için öneminin bir göstergesi olarak ihracat kotası artmaya başlamaktadır. Türk ihracatının hacmini ve kalitesini artırmaya yönelik teşviklerden biri, AB ülkeleriyle sanayi malları için Gümrük Birliği'nin imzalanması ve Avrupa'ya ihraç edilen Türk ürünlerine yönelik yüksek kalite standartlarının benimsenmesi olmaktadır. Dış ticaretin son on yılda coğrafi dağılımı değişmemektedir, tüm dış ticaret cirosunun üçte birinden fazlasını

¹⁷⁷ Public debt management report 2016. Republic Of Turkey Prime Ministry Undersecretariat Of Treasury, <http://www.treasury.gov.tr/en-US/Reports-Page?mid=739&cid=22&nm=712#> Erişim Tarihi 01.11.2019.

¹⁷⁸ Türkiye İstatistik Kurumu, www.turkstat.gov.tr, Erişim Tarihi 07.01.2019.

veya ihracatın %47'sini ve ithalatın %36'sını oluşturan AB ülkelerine odaklanmaktadır.¹⁷⁹

Türkiye, güçlü ekonomik potansiyele sahip, dünyanın hızlı büyüyen ülkelerinden biridir. Hem Avrupa deneyimini hem de geleneklerini dikkate alan Türk sosyo-ekonomik modeli, Müslüman ülkeler arasında en başarılı olanıdır. Türkiye bölgedeki politik ve ekonomik etkisini arttırmakta ve ülkeyi bölgesel bir enerji merkezine dönüştürmek için geçiş potansiyelini kullanmaya çalışmaktadır.¹⁸⁰ Dış ticareti teşvik eden hükümet politikaları küresel mal piyasalarında çok güçlü bir pozisyon almasına izin vermektedir. Bu hedeflere ulaşmak için kullanılan çeşitli araçlar, ülkenin dış ticaret politikasındaki belirli başarılarından söz etmemize olanak sağlamaktadır. Türk ürünlerinin dünya pazarındaki rekabet gücünde bir artış vardır. Aynı zamanda, önemli bir sorun var: katma değeri yüksek malların ihracattaki payı küçüktür, bu da Türk sanayi ürünlerinin zayıflığının yansımasıdır. Enerji ithalatına büyük bağımlılığın azaltılması muhtemel değildir, Türkiye için geriye kalan tek şey, enerji hammaddeleri elde etme yollarını çeşitlendirmektir.¹⁸¹

Türkiye'nin gelecekteki rekabetçi gelişimi için, öncelikle, kurumsal çevrenin iyileştirilmesi (yüksek organize suç oranları, terör tehdidi ile ilişkili maliyetler, bütçe fonlarının uygunsuz kullanımı, kanun uygulayıcı kurumların yetersizliği, vb.) gereklidir. İkincisi, ülkenin işgücü piyasasının verimliliğini, üçüncüsü, yüksek öğrenim kalitesini ve yeniden eğitilen personel seviyesini, nüfus için yeni teknolojilere erişimi sağlamak ve dördüncü olarak da araştırma enstitülerinin kendi

¹⁷⁹ Julian Frede, Hakan Yetkiner, "The Regional Trade Dynamics Of Turkey: A Panel Data Gravity Model", **Journal of International Trade and Economic Development**, S 26/6, London 2017, s. 633–648.

¹⁸⁰ Başak Dalgıç, Burcu Fazlıoğlu, "Entry to Foreign Markets And Productivity: Evidence From a Matched Sample of Turkish Manufacturing Firms", **Journal of International Trade and Economic Development**, S 24 (5), Oxfordshire 2014, s. 638-659.

¹⁸¹ Şevket Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi. Büyüme, kurumlar ve bölüşüm**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, B 2, İstanbul 2016, s. 388.

kalitesini ve verimliliğini arttırması gerekmektedir. IMF, Türkiye’yi etkili ekonomik gelişimden yeniliğe geçen ülkeler arasında sıralamaktadır.¹⁸²

¹⁸² Klaus Schwab, “The Global Competitiveness Report 2014–2015”, **World Economic Forum, Insight Report**, Geneva 2015, s. 565.

SONUÇ

Ekonominin küreselleşmesi, ülkeler arası nakit akışlarının yoğunluğunu keskin bir şekilde artıran büyük çapta sermaye göçü ile karakterize edilerek döviz işlemlerinde dönüşümün artmasına neden olmaktadır. Mevcut küresel para sisteminde merkez bankalarının ve döviz piyasasının diğer katılımcılarının (ithalatçılar, ihracatçılar, nüfus, yatırımcılar, spekülâtörler) döviz kuru dinamikleri üzerindeki çok yönlü etkisiyle ortaya çıkan kurlardaki keskin dalgalanmalar gözlemlenmektedir. Bu bağlamda ihracatı, ithal edilen ara maliyetlere bağlı olan Türkiye gibi ülkelerde döviz kuru dalgalanmalarının ekonomi üzerinde büyük etkisi vardır. Bu etkiler aynı zamanda endüstriyel üretim de etkilemektedir. Yani, finansal serbestleşme ile birlikte döviz kuru oynaklığı küresel ekonomiyi etkileyen çok önemli bir değişken haline gelmiştir.

Türkiye yapısı etkilenen, bu nedenle dünya pazarında ekonomik olarak dış ekonomiye bağımlı gelişmekte olan ülkeler kategorisinde yer almaktadır. Ekonomik, politik, güvenlik, küresel ortamda deneyimler vb. birçok olay Türkiye ekonomisini etkileyebilir. Döviz kurundaki bu tür değişiklikler, Türkiye'nin makroekonomik göstergelerine bağlı olarak ekonomiye yansımaktadır. Dolayısıyla döviz kurundaki değişimler Türkiye'deki toplam sanayi üretimini etkileyerek, imalat sanayisindeki gelişmeler ekonomik büyüme için en önemli kaldıraçtır. Türkiye ekonomisinin nominal döviz kurları ile makroekonomik göstergelerinin sonuçları ciddi biçimde dışsal değişkenlerdir. Bu durumda, en önemli şey döviz kuru dalgalanmalarını en aza indirecek ve ekonominin dinamiklerini dışsal şoklara karşı daha dirençli kılacak bir ekonomik politika izlemektir.

Üretim ve ihracatı artırmada Türkiye için kur ayarlamaları tek başına uygulanabilecek araç olmamalıdır. Çünkü dış ticaret, ihracat ve ithalat döviz kuru politikasının yanı sıra birçok faktöre yansımaktadır. Örneğin üretim seviyesi, maliyetler, verimlilik, faiz oranları, sermaye girişleri, vergi mekanizması, kaynakların verimli kullanımı ve enflasyon vb. Bu faktörlerden ötürü, sadece reel döviz kurundaki değişikliklerle dış ticaret dengesine ulaşmaya yönelik kur politikası sorunlara bir çözüm olmayacaktır. İhracatın dışa bağımlı bir yapıdan uzak tutulması, ihracatı olumsuz etkileyen faktörlerin ortadan kaldırılması ve döviz kuru

politikasının dış ticarete dengenin sağlanması için temel amaç olarak kullanılması önemlidir. İthalattaki artıştan kaçınmak için üretimin yapısı değiştirilmelidir. Bu doğrultuda Ar-Ge faaliyetleri vurgulanmalı ve devlet tarafından teşvik edilmelidir. Türkiye, dış ticaret açısından iç tasarruflarla finanse edilen yatırım ve tüketime başladığında, ilave politikalara ihtiyaç duymayacaktır. Yeni reformlarla yeni kaynaklar artırılacak olsada, varlıkların rasyonel çözümler kullanılarak verimli yatırımlara aktarılması sorunu çözecektir. Döviz kurunun Türkiye ekonomisindeki belirsizlikler üretim seviyesini olumsuz etkilemede sabit olmayarak, kısa vadeli niteliktedir. İktisat politikası açısından belirsizliklerin azaltılmasına yönelik uygulamalar, üretim ve ihracatı daha az dalgalanır hale getireceği de dikkatten kaçmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Adams, Gerard, : “How the Dragon Captured the World Export Markets.
Gangnes, Byron (2004) Outsourcing and Foreign Investment Lead the Way”,
PIER Working Paper, S 04/042, s. 44.
- Adams, Gerard, : “Why Is China So Competitive? Measuring and
Gangnes, Byron Explaining China’s Competitiveness”, **SMU
(2004) Economics&Statistics Working Paper Series**, S 07-
2004, s. 35.
- Akkemik, Ali, : “Do Exports Explain Industrial Agglomeration and
Göksal, Koray (2016) Regional Disparities in Turkey”, **Journal of International
Development**, S 26 (4), s.471-491.
- Alchian, Armand, : “Production, Information Costs and Economic
Demsetz, Harold Organization”, **The American Economic Review**, S 62/5,
(1972) s. 772-795.
- Babula, Anorea, : The Evolution of Exchange Rate Regimes Since 1990:
Ötoker-Robe, Inci Evidence from De Facto Policies”, **IMF Working Paper**,
(2002) S WP/02/155, s. 16.
- Bell, Daniel (1986) : “Social Framework of Information Society. New
Technological Trend inThe West”, **MIT Press**, s. 39.
- Bell, Daniel (1999) : **The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in
Social Forecasting**, B 5, s. 501.
- Bond, Ronald, : “Industry Structure, Market Rivalry and Public Policy: A
Greenberg, Warren Comment”, **Journal of Law and Economics**, S 19/1, s.
(1976) 201-204.
- Boratav, Korkut : **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002**, B 7, s. 123-124.
(2003)
- Brahmbhatt, Milan, : “Currency Wars Yesterday and Today”, **Economic
Canuto, Otaviano Premise, The Worldbank**, S. 43, s. 1-6.

(2010)

Calvo, Guillermo, : “Fixing for your life”, **NBER Working Paper**, S 8006, s.
Reinhart, Carmen 64.

(2000)

Cambazoglu, Birgül, : “Does Foreign Direct Investment Affect Economic
Karaalp, Hacer (2014) Growth? The Case of Turkey”, **International Journal of
Social Economics**, S 41(6), s. 434-449.

Campa, Jose, : “Exchange Rate Pass Through into Import Prices”,**The
Goldberg, Linda Review of Economics and Statistics**, S 87/4, s. 679-90.

(2002)

Cassel, Gustav (1922) : **Money and Foreign Exchange After 1914**, s. 137-140.

Castells, Manuel : **The Informaion Age: Economy, Society and Culure**,
(2010) Volume III, B 2, s. 80-99.

Choudhri, Ehsan, : “Exchange Rate Pass-Through to Domestic Prices: Does
Hakura, Dalia (2006) the Inflationary Environment Matter?”, **Journal of
International Money and Finance**, S 25, s. 614–639.

Clément, Henry : **The Mediterranean Debt Crescent: Money and Power
(1996) in Algeria, Egypt, Morocco, Tunisia and Turkey**, B 1, s.
336.

Coase, Ronald (1988) : **The Firm the Market and the Law**, B 1, s. 226.

Cottani, Joaquin, : “Real Exchange Rate Behavior and Economic
Cavallo, Domingo Performance in LDCs”, **Economic Development and
(1990) Cultural Change**, S 39/1, s. 61-76.

Dalgıç, Başak, : “Entry to Foreign Markets and Productivity: Evidence
Fazlıoğlu, Burcu from a Matched Sample of Turkish Manufacturing Firms”,
(2014) **Journal of International Trade and Economic
Development**, S 24 (5), s. 638-659.

- Danielsson, John (2013) : “Global Financial Systems: Stability and Risk”, **Pearson Education**, s. 426.
- DiGiovanni, Jillian, Shambaugh, Jay (2006). : “The Impact of Foreign Interest Rates on the Economy: The Role of the Exchange Rate Regime”, **IMF Working Paper**, S 06/37, s. 3-7.
- Dornbusch, Rudiger (1976) : “Expectations and Exchange Rate Dynamics”, **Journal of Political Economy**, S 84/6, s. 1161-1176.
- Dornbusch, Rudiger, Krugman, Paul (1976) : **Flexible Exchange Rate, Brooking Papers on Economic Activity**, S /3, s. 540-543.
- Dura, Cihan (2000) : “Yeni Dış Ticaret Teorileri”, **E.Ü. İİBF Dergi**, S 16, s. 16.
- Duttagupta, Rupa, Fernandez, Gilda (2005) : “Moving to a Flexible Exchange Rate How, When and How Fast”, **IMF Economic Issues**, S 38, s. 2-11.
- Edwards, Sebastian (1987) : “Are Devaluations Contractionary?”, **NBER Working Paper**, S 1676, s. 25.
- Edwards, Sebastian (1998) : “Openness, Productivity and Growth: What Do We Really Know?”, **The Economic Journal**, S 108/447, s. 383-398.
- Eichengreen, Barry, Hausmann, Ricardo (1999) : “Exchange Rates and Financial Fragility”, **NBER Working Paper**, S 7418, s. 338-360.
- Enoch, Charles, Gulde, Anne-Marie (1998) : “Are Currency Boards A Cure for All Monetary Problems?”, **Finance and Development**, S 35/4, s. 40-43.
- Flodén, Martin (2010) : “The Open Economy Revisited: The Mundell-Fleming Model and The Exchange-Rate Regime”, **Stockholm School of Economics**, s. 7-11.

- Frankel, Jeffrey (1999) : “No Single Currency Regime is Right for All Countries or at All Times”, **NBER Working Paper, Massachusetts: National Bureau of Economic Research**, S 7338, s. 46.
- Frede, Julian, Yetkiner, Hakan (2017) : “The Regional Trade Dynamics of Turkey: A Panel Data Gravity Model”, **Journal of International Trade and Economic Development**, S 26/6, s. 633–648.
- Ghei, Nita, Pritchett, Lant (1999) : “The Three Pessimisms: Real Exchange Rates and Trade Flows in Developing Countries”, in *Exchange Rate Misalignment: Concepts and Measurement for Developing Countries*, **Worldbank Research Publication**, s. 467-496.
- Ghosh, Atish (2010) : “Toward a Stable System of Exchange Rates”, **IMF Occasional Paper**, S 270, s. 38.
- Grayson, Jackson, O'dell, Carla (1998) : “If Only We Knew What We Know: Identification and Transfer of Internal Best Practices”, **California Management Review**, S 40/3, s. 154-174.
- Hansen, Alvin (1949) : **Monetary Theory and Fiscal Policy**, Economic Handbook Edition, s. 158-162.
- Heyne, Paul (2010) : **The Economic Way of Thinking**, B 12, s. 19-33.
- Jorion, Philippe (1998) : “On Jump Processes in The Foreign Exchange and Stock Markets”, **The Review of Financial Studies**, S 4, s. 427-445.
- Klein, Michael, Shambaugh, Jay (2010) : **Exchange Rate Regimes in the Modern Era**, B 1, s. 14-19.
- Knapp, Georg (1926) : “State Theory of Money”, **Journal Of Political Economy**, S 34/3, s. 404-406.

- Knapp, Georg (1926) : “State Theory of Money”, **Journal of Political Economy**, S 34/3, s. 404-406.
- Krueger, Anne (1995) : **Turkey: Foreign Trade Regimes and Economic Development**, B 2, s. 339.
- Krugman, Paul (1994) : “Competitiveness A Dangerous Obsession”, **Foreign Affairs**, S 73/2, s. 28-44.
- Larrain, Felipe,
Sachs, Jeffrey (1986) : “Contractionary Devaluation and Dynamic Adjustment of Exports and Wages”, **NBER WorkingPaper**, S 2078, s.39.
- Lederman, Daniel
(2011) : “Large Devaluations, Foreign Direct Investment and Exports: A Speculative Note”, **World Bank Policy Research Working Papers**, S 5619, s. 20.
- Lerner, Abba (1975) : **The Economics of Control: Principles of Welfare Economics**, B 2, s. 428.
- Lesser, Ian (2014) : “Turkey Inside-out: Old Realities, New Risks, and Strategic Implications”, **GMF Strengthening Transatlantic Cooperation**, s.4.
- Marshall, Alfred
(1924) : **Money, Credit and Commerce**, B 1, s. 385.
- Marshall, Alfred
(2013) : **Principles of Econonmics**, B 8, s. 2-4.
- Marx, Karl (1969) : **Theories Surplus Value, Volume IV of Capital**, B 1, s. 389-412.
- Mas-Colell, Andreu,
Whinston, Michael
(1995) : **Microeconomic Theory**, B 2, s. 127-147.
- Meese, Richard : “Currency Fluctuations in the Post Bretton Woods Era”,

- (1990) : **Journal of Economic Perspectives**, S 4, s. 117-134.
- Meissner, : “Why Do Countries Peg the Way They Peg? The
Christopher, Oomes, Determinants of Anchor Currency Choice”, **IMF Working
Nienke (2008) Paper**, S08/132, s. 5-8.
- Menger, Carl (2007) : **Principles of Economics**, B 2, s. 82-99.
- Montesquieu, : **The Spirit of Laws**, B 1, s. 374.
Charles, (1979)
- Moschella, Manuela : “Currency Wars in The Advanced World: Resisting
(2015) Appreciation at a Time of Change in Central Banking
Monetary Consensus”, **Review of International Political
Economy**, S 22/1, s. 134–161.
- Mundell, Robert : “Capital Mobility and Stabilization Policy Under Fixed
(1963) and Flexible Exchange Rates”, **Canadian Journal of
Economic and Political Science**, S 29(4), s. 475-485.
- Mundell, Robert : “The International Monetary System and the Case for a
(2003) World Currency”, **WSPiZ - TIGER Distinguished
Lectures Series**, S 12, s. 25-29.
- Mussa, Michael “Exchange Rate Regimes in An Increasingly Integrated
(2010) World Economy”, **IMF Occasional Paper**, S 193, s. 13-
35.
- Nogueira, Reginaldo, : “Fear of Floating in Brazil: Did Inflation Targeting
León-Ledesma, Matter?”, **The North American Journal of Economics
Miguel (2009) and Finance**, S 20/3, s. 255–266.
- North, Douglas : **Institutions, Institutional Change and Economic
(1994) Performance**, B 3, s. 152.
- Obstfeld, Maurice : “International Finance and Growth in Developing
(2009) Countries: What Have We Learned?”, **IMF Staff Papers**,
S 56/1, s. 63–11.

- Obstfeld, Maurice, : “The Mirage of Fixed Exchange Rates”, **Journal of**
Rogoff, Kenneth **Economic Perspectives**, S 9/4, s. 73-93.
(1995)
- Otker-Robe, Inci, : “Moving to Greater Exchange Rate Flexibility”, **IMF**
Vavra, David (2007) **Occasional Paper**, s. 256.
- Öniş, Ziya (1986) : “Stabilization and Growth in a Semi-Industrial Economy:
An Evaluation of Recent Turkish Experiment, 1977–
1984”, **METU Studies in Development**, S. 12/1, s. 16.
- Öniş, Ziya (1998) : “Inflation and Importing Industrialisation: An
Interpretation of the Turkish Case”, **Journal of Economics**
and Administrative Studies, S 1/1, s. 34.
- Pamuk, Şevket (2016) : **Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi. Büyüme,**
Kurumlar ve Bölüşüm, Türkiye İş Bankası Kültür
Yayınları, B 2, s. 388.
- Pilbeam, Keith (2006) : **International Finance**, B 3, s. 524.
- Porter, Michael : **Competitionin Global Industries**, B 1, s. 581.
(1986)
- Porter, Michael : “Chinese Competitiveness: Where Does the Nation
(1990) Stand?”, **Harvard Bussines Review**, S 90211, s. 73-91.
- Porter, Michael : **Competitive Advantage**, B 2, s. 590.
(1998)
- Reinert, Erik (2008) : **How Rich Countries Got Rich ... And Why Poor**
Countries Stay Poor, B 1, s. 398.
- Reinhart, Carmen, : “The Modern History of Exchange Rate Arrangements: A
Rogoff, Kenneth Reinterpretation”, **NBER Working Paper**,
(2002) **Massachusetts: National Bureau of Economic**
Research, S 8963.

- Robinson, Joan (1969) : **The Foreign Exchanges: Essays in the Theory of Employment**, B 3, s. 188.
- Rostow, Walt (1971) : **Politics and the Stages of Growth**, B 2, s. 410.
- Samuelson, Paul (2010) : **Economics**, B 19, s. 107-126.
- Saygılı, Hülya, Yılmaz, Gokhan (2010) : “Türkiye için Yeni Reel Efektif Döviz Kuru Endeksleri”, **Çalışma Tebliği**, S 10/12, s. 7. <http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/2010/WP1012.pdf> Erişim tarihi: 02.05.2019.
- Schwab, Klaus (2015) : “The Global Competitiveness Report 2014–2015”, **World Economic Forum, Insight Report**, s. 565.
- Shapiro, Alan (2010) : **Multinational Financial Management**, B 10, s.74-80.
- Shatz, Howard, Tarr, David (2010) : “Exchange Rate Overvaluation and Trade Protection – Lessons from Experience”, **Worldbank Policy Research Working Paper**, S 2289, s. 14.
- Shumpeter, Joseph (2012) : “The Theory of Economic Development: The Research of Entrepreneur Income, Capital, Credit, Percentage and Conjuncture Cycle”, **Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology**, S 3/2.
- Smith, Adam (2007) : **Wealth of Nations**, B 4, s. 28-40.
- Stiglitz, Joseph (2000) : **Globalization and Its Discontents**, B 1, s. 211.
- Syrquin, Moshe (2007) : “Kuznets and Pasinetti on the Study of Structural Transformation: Neverthe Twain Shall Meet?”, **ICER**, S 46, s. 14.
- Şentürk, Mehmet : “Türkiye’de Döviz Kuru-Faiz Oranı ve Borsa Getirisi

- (2014) İlişkisi: Ampirik Bir Analiz”, **İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, S 5/3:1309-2448, s. 67-80.
- T.C. Başbakanlık : **Sektörel Dış Ticaret Şirketleri ve DTM**, S 4.
DTM (2004)
- TOBB (2012) : **Ekonomik Rapor, 2011**,
- Türkay, Orhan (1986) : **Mikroiktisat**, B 1, s. 264.
- Tümtürk, Oğuz : Türkiye’de Döviz Kurlarının Yurtiçi Fiyatlara Geçiş
(2017) Etkisi ve Enflasyon Hedeflemesi”, **Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, S 24/3, s. 837-855.
- Van Gigch, John : **Applied General Systems Theory**, B 2, s. 602.
(1978)
- Wang, Tao (2004) : “China: Sources of Real Exchange Rate Fluctuations”,
IMF Working Paper, S 04/18, s. 23.
- White, William : “System Malfunction”, **Finance and Development**, s.
(2015) 44-47.
- Wickham, Peter : “The Choice of Exchange Rate Regime in Developing
(1985) Countries”, **IMF Staff Papers**, S 32, s. 248-288.
- Williamson, John : “Exchange Rate Regime for Emerging Markets: Reviving
(2000) the Intermediate Option”, **Institute for International Economics, Policy Analyses in International Economics**, S 60, s. 64-109.
- Williamson, Oliver : **Markets and Hierarchies**, B 1, s. 286.
(1975)

